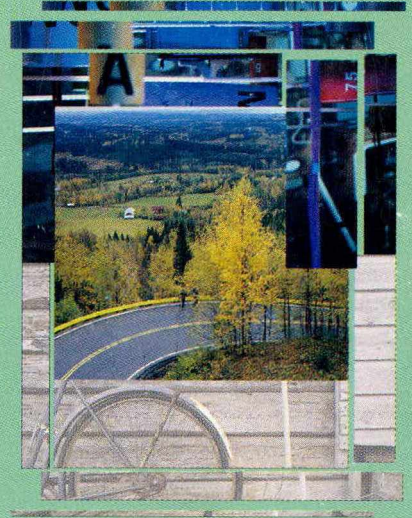

FI 5,1

Tilastokeskus
Statistics Finland

MARTTI PUOHINIEMI

Suomalaisten arvot ja tulevaisuus

analyysi väestön ja
vaikuttajien
näkemyksistä

SUOMALAISTEN ARVOT JA TULEVAISUUS

ANALYYSI VÄESTÖN JA VAIKUTTAJIEN
NÄKEMYKSISTÄ

VALTIONEUVOSTON KANSLIA
TILASTOKESKUS

VALTIONEUVOSTON
SELONTEKO EDUSKUNNALLE
PITKÄN AIKAVÄLIN
TULEVAISUUDESTA

MARTTI PUOHINIEMI

**Suomalaisten
arvot ja
tulevaisuus**

**analyysi väestön ja
vaikuttajien
näkemyksistä**

LIITE 2

Eduskunta edellytti 13.10.1992, että valtioneuvosto vielä tämän vaalikauden aikana antaa eduskunnalle selonteon, joka sisältää

■ *tulevaisuudentutkimuksen keinoin tuotettuja näkemyksiä tulevan kehityksen olennaisista piirteistä ja vaihtoehtoista sekä*

■ *valtioneuvoston oman tavoitteenasettelun eli pääpiirteisen näkemyksen siitä, millaista tulevaisuuden yhteiskuntamallia valtioneuvosto toimikautensa aikana omilla toimillaan tavoittelee.*

Valtioneuvoston käsittelyyn selonteko on valmisteltu valtioneuvoston kanslian asettamassa

JOHTORYHMÄSSÄ: valtiosihteeri Timo Relander (puheenjohtaja), valtioneuvoston kanslia, projektipäällikkö Paavo Löppönen (sihteeri), valtioneuvoston kanslia, ylijohdaja Reino Hjerppe, Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, kehittämisspäällikkö Juhani Puikkonen, valtioneuvoston kanslia ja vs. pääjohtaja Heikki Salmi, Tilastokeskus sekä

TYÖRYHMÄSSÄ: projektipäällikkö Paavo Löppönen (puheenjohtaja), valtioneuvoston kanslia, tutkimuspäällikkö Antti Romppanen, Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, erikoistutkija Heikki Tulokas, Tilastokeskus ja erikoistutkija Riitta Wallenius, valtioneuvoston kanslia.

Selontekojulkaisut ovat:

SUOMEN TULEVAISUUS JA TOIMINTAVAIHTOEHDOT –
valtioneuvoston selonteko eduskunnalle

Liite 1 : SUOMI 2020 – visioita kansakunnan tulevaisuudesta

Liite 2 : SUOMALAISTEN ARVOT JA TULEVAISUUS

Liite 3 : SUOMEN KESKEISIÄ KEHITYSKULKUJA

Liite 4 : PITKÄN PÖYDÄN NEUVONPIDOT

Liite 5 : TUTKITTUA TULEVAISUUTTA

Suomalaisten arvot ja tulevaisuus –

Analyysi väestön ja vaikuttajien näkemyksistä

Tämän tutkimuksen tavoitteena on jäsentää käsityksiä suomalaisten tulevaisuuteen kohdistuvista peloista ja toiveista. Näitä tulkitaan suhteessa perusarvoihin. Tutkimus suomalaisten arvoista ja tulevaisuudesta koostuu kolmesta elementistä. Arvoja käsittelevä aineisto perustuu Schwartzin (1992) arvomit-tarilla suoritettuun analyysiin suomalaisten 15–75-vuotiaiden arvoista (Puohiniemi 1993a). Vuodet 1975–1993 kattava analyysi suomalaisen asenneilmaston kehityksestä pohjautuu Monitor-asennetutkimukseen (1975–1993) sekä EVA:n tutkimussarjaan (1985–1993). Suomalaisten – väestön ja vaikuttajien – näkemykset Suomen nykytilasta ja tulevaisuudesta kartoitettiin Tilastokeskuksen kevään ja kesän 1993 aikana suorittamalla kysely- ja haastattelututkimuksella.

Arvot perustuvat tärkeimpiin ihmisyyhteisöä koossapitäviin tekijöihin ja edustavat siksi pysyvyyttä. Arvot myös muuttuvat, mutta lähinnä sukupolvien tasolla. Kaikille suomalaisille tärkeimpiä arvoja ovat oma terveys, oma sekä läheisten ihmisten turvallisuus ja tunne siitä, että itse pystyy vastamaan asioistaan. Suomalaisten arvoissa korostuu yksilöllisyys ja sosiaalinen vastuuntunto kuten muissakin länsi-euroopan maissa. Samaan aikaan suomalaisten arvoilla on yhtäläisyyksiä myös itä-eurooppalaisten kulttuurien kanssa: sosiaalisen ympäristön itsevarma hallinta ei ole meille tyypillistä. Ehkä siksi taloudellinen lamamme ja siitä toipuminen tuntuu niin vaikealta.

18 vuoden aikasarjat ovat osoittaneet, että suomalaisen asenneilmaston perusjännitteet liittyvät (1) yksilön ja yhteisön suhteeseen sekä (2) oman elämän hallintaan ja syrjäytymiseen. Yhteiskunnalliset tapahtumat, etenkin talouteemme liittyvät seikat, heijastuvat asenteisiimme. Tällä hetkellä lama näkyy suomalaisten asenteissa. Kehityksen painopiste on siirtynyt yksilöstä yhteisöön, ennen kaikkea oman lähipiirin turvallisuuden takaamiseen. Toisaalta syrjäytymisen tunteet ovat lisääntyneet selvästi. Sosiaaliset ryhmät kehittyvät nykyään asenteiltaan eri tavoin. Vielä 10 vuotta sitten suomalaiset olivat asennekehityksen suhteen huomattavasti yhtenäisempiä.

Suomalaisten – niin väestön kuin vaikuttajienkin – näkemyksissä työttömyys ja taloudellinen lama ovat ongelmista päällimmäisinä. Ihmisten arvot aktualisoituvat mukaan päätöksentekoon vaikeissa valintatilanteissa. Tämä näkyy myös sosiaalisten ryhmien välisissä jännitteissä suomalaisen yhteiskunnan ongelmista puhuttaessa. Poliittisten päättäjien ja liike-elämän vaikuttajien tapa korostaa talouskäsitteitä esimerkiksi vie ajatukset pois asian inhimillisestä puolesta, laman luomasta turvattomuudesta, mikä hallitsee iäkkäämpien ihmisten näkemyksiä nykytilanteesta.

Suomalaisten tulevaisuuden uhkakuviissa on muutamassa vuodessa tapahtunut dramaattinen käänne. Niin väestö kuin vaikuttajatkin kokevat yhteiskuntaamme kohdistuvista uhista suurimmaksi ulkomaat, maahanmuuttajat

ja potentiaaliset pakolaiset, etenkin entisen Neuvostoliiton alueelta. Yleinen pakolaisiin kohdistuva pelko ei sen sijaan ole laajentunut. Maamme taloudellisen tilanteen uskoo väestö kuitenkin paranevan tulevaisuudessa. Vaikuttajat ovat tässä asiassa eri mieltä. He uskovat talousongelmien kasvavan tulevaisuudessa, vaikka työttömyys helpottaisikin. Myös vuonna 1991 vaikuttajien ja väestön näkemykset olivat vastakkaiset. Silloin kansa varautui lamaan ja vaikuttajat täyhysivät euromarkkinoille.

Suomalaisen yhteiskunnan vahvuuksiin ottaa väestö varovaisemmin kantaa kuin ongelmiin ja uhkiin. Eniten korostuvat vahvuuksinamme aineettomat asiat, kuten osaaminen ja asennoituminen. Perinteiset osaamisen alueet, metsät, teollisuus ja luonto, painottuvat väestön mielikuvissa näitä vähemmän. Vaikuttajat tuovat erilaisia vahvuuksia tasaisemmin esiin. Tulevaisuuteemme luottavaisimmin ja omakohtaista innostusta osoittaen suhtautuvat työikäiset ja hyvin koulutetut. Nuorten ajatukset ovat vasta muotoutumassa ja he korostavat vahvuuksinamme muita selvemmin em. perinteisiä osaamisen alueita.

Lukijalle

Tämä tutkimus on syntynyt Suomen pitkän aikavälin tulevaisuutta koskevan selonteon valmisteluun liittyen.

Selontekoa laadittaessa on pidetty erityisen tärkeänä, että se valottaa kansalaisten näkemyksiä Suomen nykytilanteen ja tulevaisuuden ongelmista, uhkista ja vahvuuksista. Tämän takia valtioneuvoston kanslia tilasi Tilastokeskukselta asiaa koskevan tutkimuksen.

Tutkimuksessa on kolme toisiinsa liittyvää osaa: 1. Analyysi suomalaisten arvomaailmasta kansainvälisessä vertailussa. 2. Analyysi suomalaisten asenne- ja mielipideilmaston kehityksestä vv. 1975-1993. 3. Analyysi suomalaisten arvoista, asenteista ja suhtautumisesta tulevaisuuteen loppukeväästä ja alkukesästä 1993. Tämä analyysi perustuu Tilastokeskuksen kokoamaan haastattelu- ja kyselyaineistoon: laajan väestöotoksen näkemykset selvitettiin haastattelu- ja poimitun vaikuttajaotoksen näkemykset kyselyn avulla. Tilastokeskus kokosi alkuvuodesta 1991 vastaavan aineiston, mikä on mahdollistanut vertailun laman alun ja syventyneen laman asenteiden välillä.

Tutkimuksen on tehnyt tutkija Martti Puohiniemi Helsingin yliopistosta. Aiempaa versiota on arvioitu asiantuntijavoimin valtioneuvoston kanslian järjestämässä arvoseminaarissa 1.9.1993. Tutkimuksen valmistumiseen ovat sen eri vaiheissa antaneet panoksensa projektipäällikkö Paavo Löppönen ja erikoistutkija Riitta Wallenius valtioneuvoston kansliasta sekä erikoistutkija Reijo Kurkela ja tiedotuspäällikkö Jussi Melkas Tilastokeskuksesta.

Helsingissä 12.10.1993

Timo Relander
valtiosihteeri
valtioneuvoston kanslia

Heikki Salmi
vs. pääjohtaja
Tilastokeskus

SUOMALAISTEN ARVOT JA TULEVAISUUS –

Analyysi väestön ja vaikuttajien näkemyksistä

1. Johdanto	9
2. Tutkimuksen aineisto ja menetelmät	10
3. Perusteita suomalaisen mielipideilmaston arviointiin ..	13
3.1. Arvojen kriisi vai asenneilmaston muutokset	13
3.2. Mitä arvot ovat?	14
3.3. Arvojen keskinäiset suhteet	15
3.4. Arvojen rooli kulttuurimme kannalta	18
3.5. Arvomuutoksen mekanismit	19
3.6. Modernisaatiokehitys ja arvojen muutos	21
4. Suomalaisen arvomaailman piirteet ja asenneilmaston kehitys	24
4.1. Näkökulma: keskiarvo vai osaryhmät?	24
4.2. Suomalaisen arvomaailman rakenne ja arvoprioriteetit	24
4.3. Suomalaisen arvot verrattuna muihin kulttuureihin	28
4.4. Suomalaiset Euroopan arvokartalla	29
4.5. Suomen asenneilmaston kehitys 1975–1993	30
5. Suomalaisen pelot ja toiveet 1993	47
5.1. Tutkimuksen toteutustapa	47
5.2. Väestön ja vaikuttajien suhtautuminen tulevaisuuteen	48
5.3. Suomalaisen yhteiskunnan nykyongelmat	51
5.4. Tavallisen suomalaisen ongelmat ja uhat	58
5.5. Suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuuden uhat	65
5.6. Suomalaisen yhteiskunnan vahvuudet	73
6. Suomalaisen arvot ja tulevaisuus – analyysin päätulokset sekä johtopäätökset	79
Kirjallisuus:	87
Liite 1: Kyselylomakkeet	91
Liite 2: Avokysymysten koodaus	98

1. Johdanto

Tässä raportissa esitellään tutkimus suomalaisten arvoista, asennemuutoksista, vallitsevasta mielipideilmastosta sekä tulevaisuuteen kohdistuvista odotuksista ja uskomuksista. Tavoitteena on jäsentää käsityksiämme tulevaisuuteen kohdistuvista peloista ja toiveista. Tutkimus perustuu tänä vuonna tehtyihin yhteiskuntamme mielipide- ja asenneilmastoa sekä arvomaailmaa kuvaaviin tutkimuksiin ja haastatteluaineistoihin, pitkiin aikasarjoihin perustuviin seurantatutkimuksiin sekä Tilastokeskuksen tätä varten tekemään haastattelu- ja kyselytutkimukseen väestön ja vaikuttajien keskuudessa. Näiden aineistojen avulla hahmotetaan asenne- ja mielipideilmastomme kehitystä ja nykytilaa.

Tutkimuksella etsitään vastausta kysymyksiin, missä olemme ja miten olemme tähän tulleet. Asenne- ja arvomuutosten taustalta löytyy usein suuria yhteiskunnallisia tapahtumia. Tällaisia tapahtumia löytyy tämänhetken Euroopasta ja myös omasta maastamme. Käynnissäolevista mittavista kehitysprosesseista jää se vaikutelma, että arvomme ja asenteemme olisivat jatkuvassa myllerryksessä. Tämän tutkimuksen tärkeä tehtävä on määrittää, millaisia muutoksia on tapahtunut ja miten muutokset eri väestöryhmissä ilmenevät. Oma tilannettaan ei kuitenkaan ole mahdollista nähdä riittävän selkeästi, jos sitä katsoo liian läheltä. Tämän vuoksi suomalaisten arvoja ja lähinnä EY-mielipiteitä verrataan myös kansainvälisissä, kulttuurien välisiä eroja kartoittavissa tutkimuksissa esiin tulleisiin piirteisiin.

Suuri osa esiteltävästä tutkimustiedosta on ennen julkaisematonta. Kaiken kaikkiaan analyysi suomalaisen mielipide- ja asenneilmaston kehityksestä kattaa 18 vuoden ajanjakson ja perustuu suomalaisten tutkimusaineistojen osalta yhteensä 36 500 haastatteluun. Tutkimus perustuu kolmeen hyvin erilaiseen ja sinänsä irralliseen elementtiin. Analyysi suomalaisten arvomaailmasta sekä sen piirteistä verrattuna muihin kulttuureihin perustuu suurelta osin Helsingin yliopistossa tekeillä olevaan väitöskirjatyöhön. Suomalaisen asenne- ja mielipideilmaston kehityksen analyysi on toteutettu Elinkeinoelämän valtuuskunnan tutkimussarjan ja Monitor-asennetutkimuksen avulla. Suomalaisten – väestön sekä vaikuttajien – näkemyksiä Suomen tilasta ja tulevaisuudesta on analysoitu Tilastokeskuksen tätä varten tekemän haastattelu- ja kyselyaineiston perusteella. Tuloksia näistä laajoista asenteita ja mielipiteitä kartoittavista tutkimuksista tulkitaan suhteessa suomalaisten arvomaailmaan.

2. Tutkimuksen aineisto ja menetelmät

Laajin tässä analyysissä käytetty ennen julkaisematon aineisto on peräisin Monitor-asennetutkimuksesta. Tutkimuksen toteutuksesta vastaa yksityinen tutkimuslaitos Marketing Radar Ltd. Monitor-tutkimukset (1975–1993) perustuvat maamme väestöä edustaviin erillisiin näytteisiin. Vuoteen 1989 asti em. näytteet edustivat 15–65-vuotiasta väestöä ja sen jälkeen, siis vuosina 1991 ja 1993, ne edustavat 15–75-vuotiasta väestöä. Monitor-haastattelut tehdään suomenkielellä; Ahvenanmaata ei ole sisällytetty tutkimuksen näytteeseen.

Suomalaisten arvomaailman analyysi (Puohiniemi 1993a) perustuu kahteen aineistoon. Näistä ensimmäinen, vuoden 1991 mittaus, toteutettiin saman vuoden Monitor-tutkimuksen yhteydessä. Jälkimmäinen arvomittaus suoritettiin vuonna 1993 Suomen Gallup Oy:n Joma-haastattelututkimuksen yhteydessä.

Luvussa 5 esitellään tulokset tätä analyysia varten Tilastokeskuksen tekemästä tutkimuksesta, jossa selvitettiin suomalaisten käsityksiä Suomen nykyongelmista, omista henkilökohtaisista ongelmista sekä tulevaisuuteen liittyvistä uskomuksista. Pääosa tutkimuksen aineistosta koottiin ns. avokysymyksiin eli vastaajille ei annettu minkäänlaisia luokiteltuja vaihtoehtoja. Näiden lisäksi vastaajia pyydettiin ottamaan kantaa neljään asenneväittämään. Tutkimuksen näytteeseen valittiin sekä väestön että yhteiskunnallisten vaikuttajien edustajia. Yhteensä tutkimukseen vastasi 2 477 henkilöä, joista 2 168 lukeutui väestönäytteeseen ja 309 yhteiskunnallisiin vaikuttajiin. Tutkimuksen lomakkeet on esitelty Liitteessä 1. Seuraavassa esitellään yksityiskohtaisemmin Tilastokeskuksen suorittaman haastattelu- ja kyselytutkimuksen toteutus.

Väestötutkimuksen toteutus

Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksen huhtikuun kierroksen yhteydessä haastateltiin 2 168 henkilöä tätä tutkimusta varten. Näistä 2 100 haastateltiin puhelimitse ja 68 henkilökohtaisesti, koska puhelinnumeroa ei ollut saatavissa. Vastaajat edustavat 15–74-vuotiasta maassa asuvaa väestöä iän, sukupuolen, asuinläänin ja äidinkielen suhteen. Haastattelut tehtiin 19.4.–5.5. välisenä aikana. Vastausprosentti oli 84,4.

Vaikuttajatutkimuksen toteutus

Tutkimuksen näytettä muodostettaessa rajattiin yhteiskunnallisten vaikuttajien joukko seuraaviin neljään ryhmään:

1. tutkimuksen vaikuttajat
2. valtionhallinnon vaikuttajat
3. liike-elämän vaikuttajat
4. politiikan vaikuttajat

Tutkimuksen vaikuttajia edustivat akatemian tieteellisten toimikuntien jäsenet ja tutkijaprofessorit, eri yliopistojen ja korkeakoulujen rehtorit, vararehtorit ja varsinaisten tiedekuntien dekaanit (200 henkilöä).

Valtionhallinnon vaikuttajia edustivat kansliapäälliköt ja eri ministeriöiden alaisten keskusvirastojen ja vastaavien laitosten pääjohtajat, maaherrat ja 5 suurimman kaupungin johtajat (100 henkilöä).

Liike-elämän vaikuttajia edustivat 100 liikevaihdoltaan suurimman yrityksen toimitusjohtajat tai vastaavat henkilöt (100 henkilöä).

Politiikan vaikuttajia edustivat kaikki kansanedustajat (200 henkilöä).

Tiedonkeruu tapahtui postikyselynä siten, että varsinainen kysely postitettiin 27.5.1993 ja kaikille mukana olleille lähetettiin yhdistetty kiitos ja muistutuskirje 11.6. Viimeiset mukaanotetut vastaukset olivat Tilastokeskuksessa 9.7. Kansanedustajista vastasi 41 %, hallinnon vaikuttajista 53 %, tutkimuksen vaikuttajista 63% ja liike-elämän vaikuttajista 53 %.

Vastausten käsittely

Avovastaukset koodattiin Tilastokeskuksessa numeeriseen muotoon siten, että yhdestä vastauksesta saattoi muodostua yksi tai useampia koodeja sen mukaan, mitä aiheita vastauksessa oli käsitelty. Kysymysten koodit on esitetty Liitteessä 2.

Aineiston tilastollinen analyysi

Koodauksen jälkeen aineiston perusanalyysi suoritettiin avovastauksista koodatun tiedon osalta ristiintaulukoimalla sekä väittämien osalta keskiarvoja varianssianalyysin ja t-testin avulla vertaamalla. Ristiintaulukoinnit on suoritettu väestönäytteessä sukupuolen, iän, koulutuksen ja vastaajan asuinpaikan taajamaluonteen suhteen. Vaikuttajanäyte on analyysivaiheessa taulukoitu edellä kuvattujen neljän vaikuttajaryhmän suhteen.

Koska käytettiin ns. avokysymystekniikkaa, vastausten määrät vastaajaa kohti vaihtelivat. Vastaajia pyydettiin kertomaan jokaisessa kysymyksessä kaksi ongelmaa, uhkaa tai vahvuutta. Jotkut antoivat vain yhden vastauksen ja eräät jopa 10 vastausta avokysymyksiin. Keskimääräiset vastausmäärät kaikkien kysymysten ja molempien näytteiden osalta vaihtelivat 1,0 ja 3,3 välillä.

Raportissa esitettävät taulukot sisältävät kaikki tutkimuksessa annetut vastaukset. Prosenttiosuudet on laskettu taustaryhmittäin käyttäen kantalukuna vastaajamääriä. Taulukoiden prosentit kertovat siis sen kuinka suuri osuus vastaajista on eri ryhmissä tuonut taulukoissa esitettyjä asioita esiin jossain vaiheessa haastattelua tai lomakkeen täyttämistä. Analyysissa ei siis kiinnitetä huomiota siihen kuinka monentena jokin vastaajaryhmä on tiettyä asiaa käsitellyt.

Koska tutkimuksen tämän osuuden aineisto perustuu raskaslukuisiin taulukoihin, on taulukoitua tietoa analysoitu edelleen korrespondenssi-analyysillä. Korrespondenssi-analyysit on toteutettu SURVO 84C (versio 4.04) ohjelmistolla (Mustonen 1992). Korrespondenssi-analyysia käytetään analyysivaiheessa ajattelun apuvälineenä. Se helpottaa jäsenettäessä laajaa aineistoa ja auttaa näkemään, mitkä ovat ne perusjännitteet, joiden suhteen verrattavien ryhmien kesken syntyy selkeimpiä eroja. Edellä mainitut prosenttitaulukot siis kertovat, kuinka suuri osuus vastaajista on eri ryhmissä tuonut tie-

tyn ongelman esiin. Korrespondenssianalyysi taas kertoo sen, miten (1) ongelmat liittyvät toisiinsa ja (2) miten ne liittyvät eri vastaajaryhmiin.

Korrespondenssi-analyysiä voidaan yksinkertaistaen kuvata luokitteluasteikon tasolla tehdyksi pääkomponenttianalyysiksi. Tavoitteena on löytää kahdelle data-joukolle, siis analysoitavan taulukon riveille ja sarakkeille, paras yhtäaikainen kuvaus (Lebart ym. 1984). Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että tuolloin paljastetaan analysoitavan taulukon muuttujien väliset perusdimensiot. Kaikki tässä raportissa esiteltävät analyysit on laskettu useampidimensionaalisina. Dimensioita on laskettu aina yhtä monta kuin analysoitavassa taulukossa on sarakkeita. Loppuraporttiin valittiin analyysien kaksi ensimmäistä ulottuvuutta, sillä ne tuovat ominaisuuksien ja ryhmien peruserot selkeimmin esiin.

Korrespondenssianalyysiä käytetään tässä, jotta saataisiin mahdollisimman kattava kuva eri väestö- ja vaikuttajaryhmien suhtautumisesta nyky-Suomen ongelmiin ja muihin tutkimuksessa analysoitaviin seikkoihin. Näin ollen raportin Luvussa 5 esitetyt taulukot on korrespondenssianalyysiä varten yhdistetty asiakokonaisuuksittain kaikki tutkimuksen vastaajat kattaviksi matriiseiksi. Näistä matriiseista on jätetty pois sellaiset ominaisuudet, jotka eivät tulleet lainkaan esiin väestönäytteessä. Teknisesti tämä ei ollut välttämätöntä. Analyysissä haluttiin kuitenkin keskittyä niiden asioiden keskinäisten suhteiden tarkasteluun, joita molemmat ryhmät olivat tuoneet esiin. Korrespondenssi-analyysin ulkopuolelle on lisäksi jätetty myös sellaisia ominaisuuksia, joita toivat esiin vain muutamat satunnaiset vastaajat. Näiden jättäminen analyysin ulkopuolelle on usein teknisesti välttämätöntä. Muutoin vain muutamien vastaajien esiin tuoma asia saattaa pahimmassa tapauksessa dominoida esim. yhtä kokonaista dimensiota. Joistakin analyyseista on lisäksi jätetty pois väestönäytteen demografisia taustaryhmiä. Näin on menetelty siksi, että analysoitavissa matriiseissa ei voi olla enempää sarakkeita kuin rivejä. Kun nämä valinnat oli tehty, päädyttiin kokeilujen jälkeen kaikissa tapauksissa siihen, että ikä yksittäisenä muuttujana kannattaa valita väestönäytteen taustamuuttujaksi silloin, kun voidaan käyttää vain yhtä taustamuuttujaa.

Korrespondenssi-analyysin tulokset esitetään kuvina. Kuvien tulkintaohjeet käsitellään erikseen ensimmäisen analyysin yhteydessä Luvussa 5.3.

3. Perusteita suomalaisen mielipideilmaston arviointiin

3.1. Arvojen kriisi vai asenneilmaston muutokset

Mielipide- ja asenneilmastot ovat käsitteinä vakiintuneet kielenkäyttöön seurantatutkimusten myötä. Vastaavasti on tullut tavaksi puhua arvomaailmamme. "Maailma" tässä käsitteistössä edustaa pysyvyyttä ja "ilmasto" alttiutta muutoksille. Arvot ovat valintojamme ohjaavia päämääriä, asenteet lähinnä käyttäytymisvalmiuksia. Tietoa suomalaisesta asenne- ja mielipideilmastosta, asenteista, taloudellisista käsityksistä sekä suhtautumisesta EY:hyn, kansainvälistymiseen sekä ympäristökysymyksiin kootaan, raportoidaan ja julkistetaan jatkuvasti.

Suomalaisten asenteita mitataan säännöllisesti toistettavin tutkimuksin, joita ovat esimerkiksi EVA:n tutkimukset, Monitor-asennetutkimus ja Eurobarometer. Tutkimukset kartoittavat suomalaisten asenteita hieman erilaisista näkökulmista ja kattavuudeltaan toisistaan poiketen. Hyvän yleiskuvan asennetutkimusten tarjonnasta saa esimerkiksi Suhosen (1991) kirjasta "Kaksisuuntainen peili". Tyypillistä näille tutkimuksille on empiirisen tutkimusotteen korostus. Asenneilmastoa mittaavia tutkimuksia ei ole tarkoitettu yhteiskunnallisen ilmapiirin teoreettisen jäsentämisen apuvälineiksi, vaikka niitä voidaan myös siinä käyttää apuna. Mielipide- ja asenneilmastoa tutkitaan, jotta voidaan tuottaa tuoretta asennetason tietoa ajankohtaisista ilmiöistä eri alojen päättäjille. Koko väestöä edustavat, kattavat arvotutkimukset puolestaan ovat huomattavasti harvinaisempia. Niiden suorittaminen on keskeytynyt enemmänkin yliopistoihin (Helkama ym. 1987; Suhonen 1988; Puohiniemi 1993a).

Arvoista puhutaan usein yleisellä tasolla, asenteista taas empiirisiin tutkimuksiin perustuen. Viime vuosina arvot ovat nousseet puheeksi lähinnä kahdelta kannalta. Toisaalta puhutaan arvojen kriisistä muodossa tai toisessa (nuorison arvottomuus, arvoinvalidit, arvojen kuolema) ja toisaalta paluusta perusarvoihin. Yleinen olettaus tuntuu olevan, että suomalaisten arvomaailmassa on tällä hetkellä jotain vialla. Samalla tuntuu vallitsevan käsitys, että arvomaailmamme olisi dramaattisesti ja yllättäen muuttunut. Samanaikaisesti koko arvokeskustelussa on eskatologista henkeä, joka ainakin osittain liittyy siihen, että olemme lähestymässä maagista vuosituhannen vaihtumista, myyttistä tulevaisuutta. Vastaavalla tavalla kävi ennen edellistä vuosituhannen vaihtumista. Myös silloin olivat maailmanlopun ennustajat liikkeellä, kuten Naisbitt ja Aburdene (1990) huomauttavat.

Ympäröivä todellisuutemme on luonnollisesti muuttunut paljon, etenkin viimeisen vuosikymmenen aikana. Tämä ei kuitenkaan merkitse välttämättä sitä, että kansalaisten arvot olisivat samanaikaisesti muuttuneet radikaalisti. Tämän analyysin kuluessa tutkitaan, miten asenteet ja arvot käytännöllisissä mielipiteissämme heijastuvat.

Seuraavassa määrittelen ensin joukon peruskäsitteitä sekä esittelen teoreettisen mallin, jota olen väitöskirjatyössäni (Puohiniemi 1993a) käyttänyt tutkiessani suomalaisten arvoja. Tämän jälkeen tarkastelen arvojen roolia kulttuurimme piirteiden kannalta. Vertaileva kulttuurinen näkökulma puoltaa

paikkaansa sikäli, että suomalaisten arvoissa on havaittavissa tietyt painotukset suhteessa muihin kulttuureihin. Nämä, heikkoutemme tai vahvuutemme, ovat tärkeitä "rakennuspalikoita" yrittäessämme ratkaista mm. tämänhetkistä rankkaa taloudellista ongelmavyhteämme.

3.2. Mitä arvot ovat?

Suomalaisten arvot ja niiden muuttuminen ovat viime vuosina olleet näkyvästi esillä julkisessa keskustelussa. Näissä keskusteluissa arvoihin viitataan monasti hyvin yleisellä tasolla sen tarkemmin käsitettä määrittelemättä. Asiaan vähemmän syventyneelle jää tällöin helposti käsitys, että arvomme ovat jatkuvassa myllerryksessä vanhojen arvojen luhistuessa ja uusien purjehtiessa tilalle. Tieteellisessä analyysissä arvo-käsite on määritelty täsmällisemmin. Samalla suuri osa aikaamme kuohuttavista ilmiöistä jäsentyy muiden käsitteiden kuin arvojen avulla.

Tieteenalasta riippuen arvot voidaan määritellä perustavanlaatuisiksi eettisiksi asioiksi tai hyvinkin subjektiivisiksi, mutta yksilön kannalta tärkeiksi asioiksi (Fronidzi 1971). Näin nähtynä arvot muodostavat jatkumon, jonka toisessa päässä ovat eettiset ns. objektiiviset arvot eli vaikkapa ihmisen oikeus elämään. Jatkumon toisessa päässä taas ovat hyvinkin subjektiiviset arvot, lähinnä henkilökohtaiset preferenssit. Itse keskityn analyysissäni tämän jatkumon keskivaiheille eli yksilöiden arvoihin ja analysoin niitä sosiaalipsykologisesti. *Määrittelen arvot* Schwartzin ja Bilskyn (Schwartz ja Bilsky 1987,1990; Schwartz 1992) kehittämän määritelmän mukaisesti *käsitteiksi tai uskomuksiksi, jotka ovat tekemisissä toivottavien lopputulosten tai käyttäytymisen kanssa. Arvot ylittävät konkreettiset tilanteet ja ohjaavat valintojamme tai arviointijamme. Lisäksi arvot ovat järjestyneet niiden suhteellisen tärkeyden mukaan.*

Edellä arvot määritellään nimenomaan yksilön motivaatioiksi tai päämääriksi. Jos arvoja ei määritellä selkeästi eikä eroteta lähikäsitteistä, asenteista, tarpeista ja normeista, jää vaikutelma, että arvot ovat aktiivisesti mukana kaikessa tekemisessämme. Arvot aktualisoituvat kuitenkin vasta valintatilanteissa. Arvot perustuvat selkeästi tarpeisiimme. Ne ovat tarpeidemme tiedollisia ilmentymiä ja muunnelmia. Tällä tavoin saamme herkätkin asiat huomaamatta julkiseen tietoisuuteen. Kukapa viitsisi seurassa tunnustaa haluavansa välittömästi rakastella vaimonsa kanssa. Huomattavasti helpompaa on myöntää todella tykkäävänsä tai olevansa kaikkien näiden vuosien jälkeen yhä rakastunut.

Suuri osa arkisista asioistamme voidaan todennäköisesti hoitaa arvoihin kajoamatta. Hofstede (1980; 1991) on eri kulttuureja tutkiessaan havainnut, että esim. työorganisaatioiden kulttuuriset erot löytyvät enemmänkin käytäntöjen kuin arvojen tasolta. Tapamme tehdä työtä siis ohjautuu paljolti aikojen kuluessa kehittyneiden käytännön rutiinien myötä. Arvojen ja käytännön suhde ei kuitenkaan missään nimessä ole yksioikoinen. Monet asiat voidaan päättää hyvinkin rutiininomaisesti. Usein kuitenkin tälle rutiinien tasolle pääsy edellyttää arvopohdinnan läpikäyntiä. Kun asia on arvojen tasolla ratkennut, voidaan siirtyä rutiineihin. Perheissä tilanne on kuitenkin toinen kuin työorganisaatioissa, siellä kulttuuriset erot paikallistuvat sel-

keämmin arvoihin. Individualismin ja kollektivisuuden, yksilölle ja yhteisölle annettujen merkitysten ero ilmenee tyypillisesti sosiaalisten suhteiden tasolla. Tavat, joilla esim. sukulaiset pitävät yhtä poikkeavat radikaalisti toisistaan eri kulttuureissa. Kauko-idässä on suvulla huomattavasti keskeisempi rooli yksilön kannalta kuin esim. Yhdysvalloissa (Triandis ym. 1988). Nämä liittyvät hyvin syvällä oleviin kulttuurisiin arvostuksiin ja välittyvät kaikille kyseisen kulttuurin jäsenille jo varhaissozialisaation aikana. Dramaattisimpia esimerkkejä varhaislapsuuden ja kotona saadun kasvatuksen merkityksestä on tuonut esiin Inglehart (1990), joka on todennut esim. isän ammatin vaikuttavan voimakkaammin henkilön arvoprioriteetteihin kuin hänen oman nykyisen ammatinsa.

Arvot ovat yksilön henkilökohtaisia uskomuksia, eivät normatiivisia ideoita, joita kulttuurimme määrittää. Arvot perustuvat inhimillisen olemisen tärkeimpiin edellytyksiin: biologisiin tarpeisiimme, sosiaalisen vuorovaikutuksen edellytysten luomiseen sekä ryhmän säilymisen ja hyvinvoinnin varmistamiseen (Schwartz 1992). Nämä perusedellytykset pätevät universaalisti eri kulttuureissa eli arvojen merkitykset ovat suhteellisen samanlaiset kulttuurista riippumatta. Tasa-arvo, perheen turvallisuus, hyvät ihmissuhteet ja valta ovat asioita, jotka ymmärretään yleismaailmallisesti samalla tavalla kuten Schwartz (1992) on kulttuureja vertailevassa projektissaan todennut. Historiallisista, yhteiskunnallisista ja taloudellisista seikoista johtuen eri arvot voivat painottua kuitenkin eri yhteiskunnissa eri tavoin. Myös arvojen tärkeys voi vaihdella eri aikoina samankin yhteisön sisällä.

3.3. Arvojen keskinäiset suhteet

Empiirisen arvotutkimuksen historia alkoi 1930-luvulla Allportin ja Vernonin (Allport, Vernon ja Lindzey 1960) kehittäessä Sprangerin (1928) typologiaan perustuvan arvomittarinsa. Kyseisestä mittarista, *A Study of Values*, tuli lähes standardi arvotutkimusten alalla vuosikymmeniksi. Vaikutteita tuosta mittarista on vieläkin havaittavissa esim. ammatinvalintatesteissä. Tyypillistä näille arvotutkimusten ensimmäisille vuosikymmenille oli lähes yksinomainen keskittyminen opiskelijoiden arvojen tutkimuksiin. Lisäksi useimmat julkaistut arvomittarit kehitettiin noina vuosina USA:ssa (Levitin 1973), mikä luonnollisesti aiheutti myös sisällöllisen painotuksen amerikkalaisen kulttuurin suuntaan.

Seuraavan merkittävän askeleen arvotutkimusten teoreettisessa kehitystyössä otti Rokeach 1960-luvulla (Rokeach 1968; 1973). Hän ulotti arvotutkimukset laajempiin väestökerroksiin, pois opiskelijamaailmasta. Hänen kehittämänsä 36 arvon mittari on ollut julkaisemisestaan lähtien laajassa käytössä. Mittauksissaan Rokeach keskittyi Allportin ja Vernonin tapaan mittaamaan arvojen tärkeysjärjestystä. Kuten Allport ja Vernonkin oli myös Rokeach arvojen muutoksen suhteen kiinnostunut ennen kaikkea yksilötason arvomuutoksista. Kulttuurienvälisen vertailujen aika alkoi vasta 1970-luvulla Inglehartin (1971; 1977) ja Hofsteden (1980) laajojen tutkimusten myötä.

Schwartz ja Bilsky (1987; 1990; Schwartz 1992) ovat tuoneet Rokeachin perinnön kulttuurien välisiin vertailututkimuksiin kehittäessään teoriaa arvojen universaalista rakenteesta ja merkityksistä. He ovat käyttäneet lähtökohtanaan Rokeachin menetelmällä eri puolella maailmaa kerättyjä aineistoja pyrkiessään määrittelemään arvot, jotka ovat merkitykseltään universaaleja eri kulttuureissa. Teoria perustuu yli 50:ssä eri kulttuurissa tehtyihin tutkimuksiin. Ne ovat osoittaneet, että hyvinkin erilaisissa kulttuureissa arvojen keskinäiset suhteet – sekä myöskin niiden merkityssisällöt – ovat hyvin samanlaisia. Schwartz on lisäksi osoittanut, että ihmisten arvot järjestäytyvät samanaikaisesti kahden periaatteen mukaisesti. Yhteen sopivat arvot ovat tässä järjestelmässä lähellä toisiaan ja keskenään konfliktissa olevat arvot taas ovat toisilleen vastakkaisia. (ks. Kuva 1). Esimerkiksi *itseohjautuvuus* ja *konformistisuus* ovat keskenään ilmiselvässä konfliktissa, kun taas *itseohjautuvuus* ja *vaihtelunhalu* täydentävät toisiaan. Periaate tuntuu itsestään selvältä, mutta auttaa huomattavasti pyrittäessä ymmärtämään esim. *hedonististen* nuorten ja toisaalta *perinteisten* vanhusten maailmaa. Ajatuksena arvorakenteiden analyysi ei ole uusi (Vinson ym. 1977; Jones ym. 1978), vaikka Rokeach (1973) kiistikin tällaisen rakenteen olemassaolon. Schwartz ja Bilsky olivat kuitenkin ensimmäisiä, jotka käyttivät arvorakenteita johdonmukaisesti arvojen merkitysten analyysiin kehittäen siten yhtenäisen teorian arvojen merkityksestä. Tuoreimman version teoriasta Schwartz (1992) perustaa 20 maassa tehtyihin empiirisiin mittauksiin. Tutkimusten tavoitteena on ollut etsiä ja määrittää merkityksiltään yleismaailmallisesti yhdenmukainen arvojen joukko, jota voitaisiin käyttää kulttuurien välisissä vertailuissa. Näissä mittauksissa on kehitetty teoreettisesti ja empiiristen kokeilujen pohjalta 56 arvon mittari. Nämä 56 yksittäistä arvoa ryhmittäytyvät teorian perusteella seuraavanlaisiksi:

Itseohjautuvuus (Self-Direction) tarkoittaa pyrkimystä ajattelun vapauteen ja itsenäiseen toimintaan: halua tutkia, luoda uutta ja tehdä omia valintoja. Itseohjautuvuus on johdettu ihmisen tarpeista hallita ja kontrolloida ympäristöään sekä halusta olla itsenäinen suhteessa muihin ihmisiin.

Vaihtelunhalu (Stimulation) on johdettu ihmisen oletetusta tarpeesta saada vaihtelua elämäänsä säilyttääkseen aktivaatiotasonsa. Vaihtelunhalun motivaatiopohja löytyy jännityksen, uuden kaipuun ja elämän haasteiden alueelta.

Hedonismi (Hedonism). Nautinnonhalu kuuluu ihmisen perustarpeisiin. Hedonismin motivaatiopohja liittyy selkeästi mielihyvän tavoitteluun ja aistillisten tarpeiden tyydyttämiseen.

Suoriutuminen (Achievement). Tämän arvon määräävä tavoite on henkilökohtaisen menestyksen saavuttaminen. Suoriutumisella ei tässä tarkoiteta McClellandin ym. (1953) sisäistä suoriutumismotivaatiota, vaan kunnianhimoa, menestyksen tavoittelua, kyvykkyyden osoittamista sekä vaikutusvallan tavoittelua vallitsevan yhteiskunnan standardien mukaisesti.

Valta (Power). Yhteiskunnan toimivuus edellyttää tietynasteista statusdiferentiaatiota. Oikeuttaakseen tämän, ryhmien täytyy käsitellä valtaa arvona.

Valta liittyy yleiseen yhteiskunnalliseen arvostukseen, auktoriteettiasemaan, varakkuuteen, sosiaaliseen valtaan ja tunnustuksen saamiseen.

Turvallisuus (Security) liittyy sekä yksilön että ryhmän olemassaolon perusedellytyksiin. Turvallisuuden arvostus tarkoittaa pyrkimystä harmoniaan ja muuttumattomuuteen niin yhteiskunnan, ihmissuhteiden kuin yksilönkin tasolla.

Yhdenmukaisuuden tavoittelu (Conformity). Määräävänä päämääränä tässä arvossa on välttää tekoja, mieltymyksiä ja hetken mielihoiteita, jotka saattaisivat häiritä tai vahingoittaa muita, rikkoa sosiaalisia odotuksia tai normeja. Yhdenmukaisuuden tavoittelu perustuu haluun välttää kaikkea, mikä häiritsee ryhmän totuttuja tapoja.

Perinteet (Tradition). Perinteissä tiivistyy ryhmän yhteenkuuluvaisuus ja sen ainutlaatuinen arvo sekä oletus ryhmän jatkuvuudesta. Perinteiden noudattamisen motivaatiopohja liittyy tapojen kunnioitukseen ja hyväksyntään sekä niihin sitoutumiseen. Perinteiden arvostukseen liittyy käsitys kulttuurin tai uskonnon määräävästä asemasta yksilöön nähden.

Hyväntahtoisuus (Benevolence). Hyväntahtoisuudella tarkoitetaan tässä yhteydessä huolenpitoa läheisten ihmisten hyvinvoinnista jokapäiväisessä kanssakäymisessä. Hyväntahtoisuuden motivaatiopohjassa korostuvat avuliaisuus, uskollisuus, anteeksianto, rehellisyys, vastuullisuus, todellinen ystävyys ja kypsä rakkaus.

Universalismi (Universalism). Universalismin motivaatiopohjassa korostuvat kaikkien ihmisten ja luonnon hyvinvoinnin ymmärtäminen, arvostus ja hyväksyntä. Motivaatiopohjaltaan universalismi on siis selvästi hyväntahtoisuutta laajempi, sen motivaatiopohjassa on oleellista käsitys myös muiden kuin lähiryhmään kuuluvien ihmisten tarpeista sekä tietoisuus luonnon resurssien niukkuudesta.

Arvojen merkityksen sekä niiden keskinäisten suhteiden huomiointi ovat Schwartzin arvoteorian tärkeimmät erityispiirteet. Kuvassa 1 esitetään Schwartzin malli arvoalueiden keskinäisistä suhteista eli arvomaailman universaalista rakenteesta. Vaikka Schwartz on mallin kehittäjävaiheessa käyttänyt ensisijaisesti opettaja- ja opiskelijänäytteitä, toteutuu malli hyvin myös suomalaisessa, koko väestöä edustavassa aineistossa (Puohiniemi 1993a)

vemmällä, ne perustuvat inhimillisen olemassaolomme perusteisiin (Schwartz 1992). Kulttuurimme antaa vain puitteet näiden perusarvojemme ilmenemiselle.

Kulttuurisista arvoista puhuminen on hämäävää siksi, että se voi saada meidät luulemaan esim. suomalaisia arvomaailmaltaan yhtenäiseksi joukoksi, joilla kaikilla on tietyt ominaispiirteet verrattuna muiden kulttuurien edustajiin. Näin ei kuitenkaan ole asia. Jokaisen kulttuurin sisällä on runsaasti vaihtelua. Kulttuuriset "keskiarvot" kertovat kullekin kulttuurille tyypillisistä piirteistä, mutta eivät luonnollisestikaan kuvaa kaikkia kulttuurin edustajia. Meidän kaikkien arvomaailma perustuu tietyllä tavoin suomalaiseen kulttuuriin, vaikka yksilötasolla arvoissa esiintyykin runsaasti variaatiota.

Hofsteden (1980) mukaan arvoilla on oma roolinsa kulttuurin muotojen vakiintumisessa ja toisaalta niiden muuttumisessa. Hänen mukaansa kulttuuri on eräänlaisessa tasapainotilassa, jos ulkopuoliset voimat eivät siihen vaikuta. Kulttuurimme perustuu ns. ekologiisiin tekijöihin, jollaiseksi hän katsoo maantieteelliset ja taloudelliset olot, väestörakenteen, historian, kaupungistumisen, omaksumamme teknologian, jopa perinnöllisyyden. Nämä yhdessä vaikuttavat yhteisön normeihin ja väestön valtaryhmien arvojärjestelmiin, jotka puolestaan aikaansaavat sen, että kulttuurimme saa ja on saanut sellaisia ilmenemismuotoja, seurauksia, mitä näemme ympärillämme. Nämä yhdessä selittävät esim. yhteiskunnallista kerrostumista, perherakenteita ja maassamme arvostetun arkkitehtuurin piirteitä. Tasapainotilaa Hofstede luonnehtii valheelliseksi sikäli, että kaikkiin kulttuureihin tulee myös ulkopuolisia vaikutteita. Näitä ovat luonnon, mutta ennen kaikkea ihmisen voimat: kaupankäynti, valloitukset, tieteelliset löydöt ja joukkotiedotus. Vaikka viime mainittuja voimia syntyy jokaisen kulttuurin sisällä, tuskin mikään kulttuuri on nykymaailmassa niin mahtava, että voisi täysin suvereenisti ohjailla omaa kohtaloaan. Oleellista Hofsteden ajattelussa on kuitenkin kulttuurisen pysyvyyden korostus. Muutokset kulttuurien ja arvojen tasolla eivät normaalioloissa tapahdu radikaalisti ja yhtäkkiä. Muutosvoimien on ensin suodatuttava kulttuurin alkuperää määrittelevien ekologisten tekijöiden kautta.

3.5. Arvomuutoksen mekanismit

Aina kun puhutaan arvomuutoksista, tarkoitetaan ajan suhteen tapahtuvia muutoksia. Ajan ja tapahtuvien muutosten suhde ei kuitenkaan ole aivan yksinkertainen. Kolmentyyppiset muutokset ovat tällöin mahdollisia. Ikääntyminen vaikuttaa meidän kaikkien arvoihin suurin piirtein samalla tavalla: impulsiivisuus yleensä vähenee ja vastuullisuus lisääntyy iän myötä. Ajan suhteen muutoksia voi aiheuttaa myös itse historiallinen tilanne. Tietty yhteiskunnallinen tapahtuma voi olla niin voimakas, että se vaikuttaa kaikkien yhteiskunnan jäsenten arvoihin. Kyse voi olla myös ns. kohorttivaikutuksista. Tällöin tarkoitetaan tilannetta, jossa esimerkiksi tietty yhteiskunnallinen tapahtuma tai aika vaikuttaa vain määrättyssä kehityksen vaiheessa olevaan

nuorisoon. (Hofstede 1980; Inglehart 1990). Viimemainitusta ovat hyvänä esimerkkinä ns. 60-lukulaiset.

Puhuttaessa yksityiskohtien tasolla arvojen muuttumisesta voidaan tarkoittaa myös monenlaisia seikkoja. Rescherin (1969) mukaan ainakin viidenlaiset muutokset ovat mahdollisia. *Ensinnäkin* muutoksia voi tapahtua arvojen penetraatiossa eli siinä kuinka monet, jotain asiaa pitävät tärkeänä. *Toisekseen* muutoksia voi tapahtua arvojen tärkeydessä; joku ryhmä voi alkaa esim. arvostaa terveyttä huomattavasti aiempaa enemmän, vaikkei ao. arvon penetraatiossa sinänsä tapahtuisikaan muutosta. *Kolmanneksi* voi tapahtua muutoksia arvojen prioriteeteissa. Arvojen tärkeysjärjestys saattaa muuttua aikojen kuluessa paljonkin. *Neljänneksi* muutoksia voi tapahtua arvojen sisällöissä eli merkityksissä. Aikoinaan esim. hyvinvoinnilla viitattiin aineelliseen hyvinvointiin, nyt samaan käsitteeseen sisällytetään myös henkinen hyvinvointi. *Viidenneksi* voi muutoksia tapahtua arvojen kohteissa. Dramaattisia muutoksia nimenomaan tässä suhteessa on tapahtunut esim. Yhdysvalloissa pyrittäessä ulottamaan kansalaisyhteisöä täysimääräisinä myös rodullisiin vähemmistöihin.

Arvojen muuttumista on tutkittu sekä yksilön että yhteisön tasolla. Ennen 1970-lukua tutkimuksen painopiste oli selkeästi yksilötason muutoksissa. Vasta Inglehartin (1977) ja Hofsteden (1980) tutkimukset toivat analyysiin yhteiskunnallisen ja kulttuurisen tason. Hieman yllättävää kuitenkin on se, että kattavia, pitkään aikasarjaan perustuvia tutkimuksia arvojen muutoksista on todella vähän. Tunnetuimpia viimemainituista ovat Rokeachin aineistoihin perustuvat analyysit (Rokeach 1974; Inglehart 1985; Rokeach ja Ball-Rokeach 1989) sekä Inglehartin (1971; 1977; 1990; Abramson ja Inglehart 1992) tutkimukset. Edellisten päätulokset kiteytyvät johtopäätöksiin arvoprioriteettien pysyvyydestä, selkeistä sukupolvieroista ja siirtymästä kollektiivisen moraalien aikakaudesta kohti yksilöllisen pätemisen moraalialueita. Jälkimmäiset puolestaan tukevat *postmaterialististen* arvojen nousua. Inglehart on saanut osakseen runsaasti kritiikkiä (ks. Suhonen 1988). Hänen mittarinsa perustuu vain neljään osioon ja kattaa ainoastaan yhden arvoulottuvuuden sekä on suhteellisen herkkä taloudellisille suhdanteille.

Yksilötasolla tehdyt tutkimukset arvomuutoksen prosesseista korostavat arvojen funktioiden huomioimista. Arvomuuutos ilmenee suhteessa sopeutumiseen, oman egon puolustamiseen tai itsensä toteuttamiseen. Kun henkilö kokee olevansa näiden suhteen tyytymätön, pyrkii hän tarkastamaan omia arvoprioriteettejaan. Kokeellisissa oloissa tyytymättömyys voidaan herättää saattamalla henkilö tietoiseksi omista arvoprioriteeteistaan. Tämän jälkeen henkilö voi korjata tilanteen muuttamalla arvoprioriteettejaan. (Rokeach 1973; Ball-Rokeach ym. 1984). Kun kokeellisissa tilanteissa huomio kiinnitetään muutamiin arvoihin, pyrkii henkilö tarkistamaan niiden asemaa suhteessa muihin arvoihin. Yleisemmin voitaneen todeta, että juuri uhattuna olevat arvot muuttuvat herkimmin. Esimerkiksi henkilön turvallisuuden kohdistuvat uhat lisäävät turvallisuuden merkitystä. Kun uhka väistyy, on näillä arvoilla taipumus palata ennalleen.

Yhteisötason muutoksissa viittasin jo aiemmin kulttuurin ulkopuolisten tekijöiden merkitykseen muutoksen aikaansaajina. Rescher (1969) luokittelee arvomuutoksen syyt seuraaviin pääluokkiin:

(1) Uuden informaation aikaansaamat arvomuutokset. Esimerkiksi tieto lisääntyneestä inflaatiosta aiheuttaa mitä todennäköisemmin säästäväsyyden arvostuksen vähenemisen.

(2) Ideologisiin ja poliittisiin muutoksiin perustuvat arvomuutokset ovat saaneet entisen Neuvostoliiton ja Itä-Euroopan tilanteissa hyvinkin konkreettisia esimerkkejä. Muutoksen syvyyttä kuvaa vielä se, ettei poliittisten rakenteiden luhistuminen suinkaan aiheuttanut Läntisten arvojen invaasiota, vaan ennemminkin on syntynyt arvotyhjiö. Vanhoihin arvoihin ei enää uskota. Käsitukset yhteiskunnan tehtävistä, esimerkiksi työllisyyden takaajana, ovat kuitenkin säilyneet ennallaan (Yadov 1991; Tadeus ja Sokolowska 1991).

(3) Ikävystymiseen ja kyllästymiseen perustuvat arvomuutokset. Rescherin (1969) mukaan jo se, että tiettyä asiaa on arvostettu pitkään on omiaan aiheuttamaan sen arvostuksen vähenemistä kyllästymisen ja vaihtelunhalun seurauksena.

(4) Teknis-taloudellisiin muutoksiin perustuvat arvomuutokset ovat esimerkkeinä mitä tyyppillisimpiä arvomuutoksista puhuttaessa. Niihin viittaa myös Hofstede (1980) arvomuutoksen syytä analysoidessaan.

Puhuttaessa arvojen muuttumisesta 1990-luvun alun Suomessa edellisiin pääluokkiin suhteutettuna, voitaneen olojamme pitää hyvinkin vakaina ja rauhallisina. Lähinnä muutokset teknisellä ja taloudellisella tasolla ovat niitä, joiden voisi uskoa vaikuttavan arvoihimme. Tekninen kehitys, modernisaatio, vaikuttaa voimakkaasti vain suhteellisen pienen ihmisjoukon elämään dramaattisemmin, esim. muuttamalla täysin työn luonteen. Vaikutuksen suunta on tuolloin mitä todennäköisimmin itseohjautuvuuden arvostusta lisäävä. Taloudellinen tilanteemme sen sijaan vaikuttaa jo useampien ihmisten arvostuksiin. Arvot muuttuvat kuitenkin suhteellisen hitaasti, joten muutokset eivät liene rajuja koko väestön tasolla. Selkeät muutokset ovat luonnollisesti mahdollisia erilaisten yhteiskunnallisten ryhmien tasolla. Vähintäänkin maamme taloudellinen tilanne vaikuttaa kuitenkin siihen, että taloudelliseen turvallisuuteen liittyvät arvot aktualisoituvat päätöksentekotilanteissa herkemmin kuin hyvinä vuosina. Selkeät arvomuutokset ovat todennäköisiä tilanteissa, joissa henkilön elämän taloudellinen perusta järkkyy, etenkin, jos elämä on ollut vahvasti materiaalisten arvojen varassa.

Tulevaisuutta ajatellen arvomuutosten aika saattaa kuitenkin olla koittamassa Euroopassa ja siten myös Suomessa (Schwartz ja Ros 1993) Arvomuu-
tosten todennäköisyyttä lisäävät taloudelliseen hyvinvointiimme kohdistuvat uhat sekä kansainvälisen vuorovaikutuksen lisääntymiseen, lähinnä kulttuurimme avautumiseen, kohdistuvat paineet.

3.6. Modernisaatiokehitys ja arvojen muutos

Arvomaailmamme murros kytketään usein 1980-lukuun, jolloin maailmamme ulkonaisesti muuttui paljon erityisesti kulutukseen liittyvissä piirteissä.

Modernia kuluttajaa etsittäessä kannattaa kuitenkin muistaa Jallinojan (1991) huomautus siitä, että "ajankuva on modernimpi kuin käytäntö". Tuon havainnon merkitys korostuu, kun kuluttamista ajatellaan volyyymi-markkinoiden kautta. Tällöin käy ilmeiseksi jakelukanavien ohjaava vaikutus ja se, että kaupankäynnin rakenteet itsessään vähentävät yllätysten mahdollisuutta. Kaupankäynnissä keskeiset taloudelliset seikat ohjaavat päättäjien valintoja hallittuun riskinottoon, jossa ei voida huomioida pienten ihmisryhmien nopeasti muuttuvia tarpeita.

Suomalaiset kuluttajina eivät ole muuttuneet kovin moderneiksi, vaikka jotain markkinoilla onkin tapahtunut. Viime vuosikymmenellä kulutus nousi voimakkaasti puheenaiheeksi ja tilanne huipentui 1980-luvun kulutusjuhliksi. Näitä kulutusjuhlita puhutaan nykyisin enimmäkseen suhteessa niiden arvioituihin taloudellisiin seurauksiin. Tällöin jää usein vähemmälle huomiolle se, että myös kulutuksen rakenteessa ja piirteissä on tapahtunut viimeisten 10 vuoden aikana selkeitä laadullisia muutoksia.

Tekniset innovaatiot viihteessä, kotitaloudessa, viestinnässä ja tietotekniikassa ovat synnyttäneet kokonaan uusia tapoja ja käytäntöjä. Musiikkivideoiden vaikutuksesta on syntynyt tapa katsella musiikkia. Uusi tekniikka on myös omiaan aikaansaamaan muutoksia sosialisatioprosessissa lapsien oppiessa hallitsemaan uutta kodintekniikkaa: lämmittäessään itse omat ateriansa ja nauhoittaessaan itse mielihjelmansa televisiosta (Dencik 1990) ja opastaessaan vanhempiaan tietokoneiden käytössä. Muutoksia nuorison tavoissa käyttää uutta tekniikkaa on pidetty jopa antropologisina (Fabris 1990). Nykynuoret pystyvät samanaikaisesti kuuntelemaan radiota, keskittymään kirjoitettuun tekstiin ja ehkä vielä seuraamaan televisiotakin. Uusi tekniikka mahdollistaa myös uudet tavat tehdä työtä. Virtasen (1987) visioima siirtymä tehtaista studioihin on toteutunut monen suomalaisen kohdalla ennen kaikkea luovan tietotyön alueella.

Myös itse markkinat muuttuivat monessa suhteessa 1980-luvulla. Tuonnissa tapahtui Tilastokeskuksen volyyymi-indeksien mukaan selkeä rakennemuutos ulkomaisten kulutustavaroiden osuuden kasvaessa voimakkaasti 1980-luvun loppua kohti siirryttäessä. Rahamarkkinoiden vapautuminen, rahan hinnannousu, muutti myös pärjäämisen strategioita. Ennen 1960-lukua pärjäsivät säästäväiset, halvan rahan aikana ne, jotka käyttivät rahaa ja kuluttivat. Nyt pärjäävät ne, jotka parhaiten hallitsevat raha-asiansa.

Vasta 1980-luvulla syntyivät myös toden teolla kaupalliset nuorten- ja vapaa-ajanmarkkinat. Nuoruus löi itsensä läpi jopa siinä määrin, että myös keski-ikäistyvät suuret ikäluokat tarttuivat tähän muotiin. Markkinoijat hyödynsivät täysitehoisesti ikääntyvien ihmisten taipumusta mieltää itsensä 10–15 vuotta todellista nuoremmiksi (Solomon 1992). Osa viestintää muuttui myös suoraan mainonnaksi. Hyvänä esimerkkinä tästä on Music TV. MTV:ssä esitettävät videot rahoitetaan poikkeuksetta levy-yhtiöiden mainosbudjeteista ja vaikutukset levymyyntiin ovat dramaattiset (Jhally 1990).

Mutta onko tämä tapahtunut siksi, että ihmiset olisivat muuttuneet arvoiltaan moderneimmiksi ja markkinoiden muutokset olisivat perustuneet näin syntyneisiin vaatimuksiin. Markkinoilla tapahtuneet muutokset ovat lä-

hinnä teknisiä ja taloudellisia. Nämä voivat oleellisestikin vaikuttaa kuluksen ilmiösuun, mutta juttu pysyy juttuna vaikka CD:tä kuuntelisikin.

Ihminen joutuu ottamaan kantaa asioihin arvojensa tasolla vasta silloin, kun uusi tekniikka alkaa vaikuttamaan ohjaavasti elämään laajemminkin, esimerkiksi uusien kommunikaatio-, viestintä- ja tietojenkäsittelyjärjestelmien kautta. Peruskysymys on tällöin, kuinka itsenäisesti hän haluaa toimia ja kuinka paljon perinteeseen turvautua. Tällä laajemmalla muutoksella on mitä todennäköisimmin myös voimakkaita vaikutuksia arvoihin sosiaalisatioprosessin kautta, mutta näiden todellinen ilmeneminen tulee näkymään vasta sukupolvien välisessä vertailussa vuosien kuluttua (Dencik 1990, Inglehart 1985).

Kulutusilmapiirin muutoksia ei voida siis suoraan kytkeä siihen, että suomalaiset olisivat arvoiltaan ja asenteiltaan muuttuneet jotenkin erilaisiksi, modernisoituneet kertaheitolla. Osa väestöstä, nuoremmat ja hyvin koulutetut tosin ottivat modernin elämäntavan omakseen. Useimmat heistä kuitenkin suhteellisen pinnallisella tasolla. Yankelovichin (Ciabattari 1989) ennuste siirtymästä omistamisesta osaamiseen ei ole saanut Suomessa sujuvaa lähtökohtaa lainavetoisen taloutemme romahtaessa ja siten hillitessä myös henkistä riskinottoa.

Jotain perustavanlaatuisia kuitenkin muuttui 1980-luvulla koko väestön tasolla. Kutsun tätä *markkinatalouden normiston läpilyönniksi*. 1980-luvun henki liittyi voimakkaasti yksilöllisyyden ja itsensä hemmottelun korostamiseen. Samaan aikaan taloudelliset termit tulivat yhä tavallisemmiksi julkisessa keskustelussa. Myös julkiseen keskusteluun yltävät poliittiset kannanotot alkoivat yhä useammin olla talouteen liittyviä. Tämän kaiken seurauksena suomalaiset ovat alkaneet tiedostaa olevansa markkinoinnin kohteita. Samalla alkoi yhä useammalle myös käydä selväksi oma, henkilökohtainen arvonsa työmarkkinoilla. Työn tuottavuus, yrityksen voitot ja yrityksen arvon kehitys pörssissä olivat selviä signaaleja siitä, mikä yhteiskunnassa on arvostettua ja hyvää. Markkinatalouden normiston sisäistäminen on tehnyt yksilötasollakin selväksi kunkin arvon tai arvottomuuden nykyisen työelämän normien mukaan mitattuna. Markkinatalouden normiston läpilyönti tuo tämänhetkiseen arvopohdintaan uuden perusjännitteen. Markkinataloudellinen käsitteistö liittyy selkeästi taloudellisen vallan käsitteistöön, mikä on ristiriidassa tärkeiksi koettujen yksilötason arvojen kanssa. *Valta ja hyväntahtoisuus* muodostavat vastapoolit arvorakenteessamme. Toinen arvotason perusjännite syntyy huonon taloudellisen tilanteemme aikaansaamana siksi, että monien ihmisten perusturvallisuus on tai vähintäänkin alkaa vakavasti olla uhattuna. Perusarvoista *turvallisuus, perinteet ja yhdenmukaisuuden tavoittelu* aktualisoituvat herkästi asioita laman kourissa arvioitaessa. *Perinteisiin* turvautumalla ja riskejä välttämällä on vaikea uudistua. Uudistuminen edellyttää avoimuutta muutokselle.

4. Suomalaisen arvomaailman piirteet ja asenneilmaston kehitys

4.1. Näkökulma: keskiarvo vai osaryhmät?

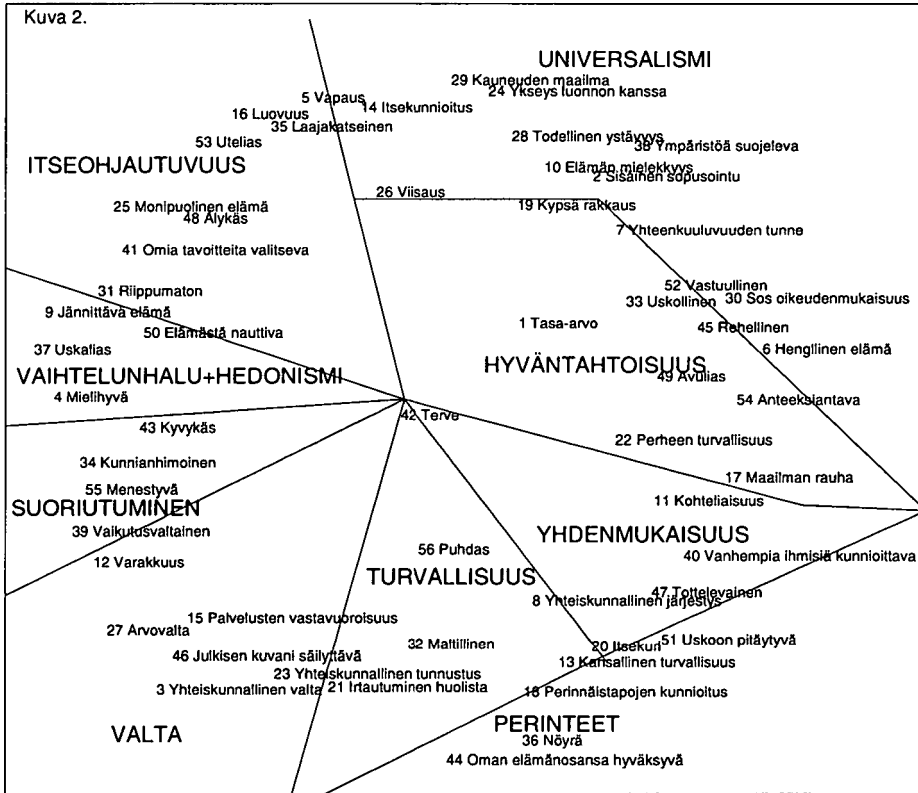
Sosiaaliset ryhmät poikkeavat toisistaan selvästi niin arvoiltaan kuin asenteiltaan. Näiden erojen tärkeimpiä selittäjiä ovat ikä, koulutus ja sukupuoli. Sosiaalisella asemalla on myös oma merkityksensä. Sen vaikutukset usein tosin sekoittuvat koulutuksen vaikutuksiin. Usein hyvässä sosiaalisessa asemassa olevilla on myös hyvä koulutus. Pelkkä sosiaalinen asema ei tee ihmisestä itseohjautuvaa. Hyvä koulutus sen sijaan lisää itseohjautuvuutta ja intellektuaalista joustavuutta. Kohnin ja Slomczynskin (1990) tutkimusten mukaan ainoastaan hyvinkoulutetut ovat, riippumatta sosiaalisesta asemasta, arvoiltaan keskimääräistä itseohjautuvampia. Suomalainen arvomaailma on siis monessakin suhteessa osaryhmiensä keskiarvo, joka kuvaa suomalaisuudelle tyypillisiä piirteitä. Suomalaista arvomaailmaa analysoitaessa on muistettava, että erilaisten osaryhmien arvot poikkeavat huomattavastikin tästä kokonaisuudesta.

4.2. Suomalaisen arvomaailman rakenne ja arvoprioriteetit

Suomalaisten arvot muodostavat Kuvan 2 mukaisen rakenteen tutkittaessa niitä Schwartzin (1992) kehittämällä menetelmällä. Teoria arvojen universaalista rakenteesta toimii hyvin suomalaisessa aineistossa. Arvorakennetta on tutkittu kahdessa suomalaisessa väestönäytteessä ja se poikkeaa tilastollisesti merkitsevästi ($p < .01$) satunnaisesta (Puohiniemi 1993a). Verrattaessa arvoalueiden keskinäisiä suhteita eri väestöryhmissä, havaitaan muutamia oleellisia piirteitä (Puohiniemi 1993a):

(1) Arvorakenteet kehittyvät iän myötä, mikä merkitsee sitä, että arvojen merkitykset hioutuvat elämänkaaren kuluessa. Erot eivät ole dramaattisia, mutta auttavat ymmärtämään esim. sukupolvien välillä esiintyviä eroja. Kolmenkymmenen ikä on tärkeä arvojen "kuohuntavaihe". Silloin elämänkaari-teorioiden (Levinson ym. 1978) mukaan elämä alkaa tuntua "enemmän todelta". Perinteet saavat iän myötä aiempaa keskeisemmän aseman elämää ohjaavina arvoina. On myös selvää, että käsitteet "kypsyys", "kokemus" ja "viisaus" saavat yli viidenkymmenen iässä todellisen sisällön, jota ne eivät millään voi nuorempien keskuudessa saada.

(2) Sukupuolen suhteen arvojen merkitykset vaihtelevat myös jonkin verran. Naisilla *elämästä nauttimiseen* liittyvät selkeästi sekä *uudet kokemukset* ja *vaihtelunhalu* että *elämässä suoriutuminen*. Miesten käsitys elämän nautinnoista taas liittyy yksioikoisemmin *vaihtelunhaluun*: elämästä voi nauttia, jos jotain uutta ja mukavaa tapahtuu. Pieniä mutta tärkeitä eroja löytyy yksittäisten arvojen tasolta: naisten käsitys *yhteiskunnallisesta järjestyksestä* on myönteisempi kuin miesten. Naiset liittävät *sosiaalisen järjestyksen hyvänäntahtoisuuteen*, miehet *tottelemiseen*. *Tasa-arvoisuutta* naiset arvioivat yksilön kannalta, miehet taas enemmänkin yhteisön kannalta.

Kuva 2. Suomalaisten arvorakenne. Toisiaan täydentävät arvot sijoittuvat arvorakenteessa lähemmäksi ja keskenään konfliktissa olevat arvot taas sijoittuvat kartan vastakkaisille puolille. (Puohiniemi 1993a)

(3) Koulutus vaikuttaa selvästi siihen, miten selkeästi eri arvoalueet toisistaan erottuvat. Osittain kyseessä voi olla tutkimustekninen artefakta, osittain elävän elämän ilmiö. Matalan koulutustason omaavat ajattelevat esim. yleistä *hyväntahtoisuutta* oman *turvallisuutensa* kautta. Paremmin koulutetuilla puolestaan on *hedonistisempi* käsitys elämässä *suoriutumisesta*.

Arvojen merkitykset siis kehittyvät jonkin verran elämänkaaren myötä ja koulutuksen vaikutuksesta. Arvojen suhteen esiintyy myös muutamia peruseroja sukupuolten välillä. Näin ollen arvoprioriteettien tarkka vertaaminen on hieman ongelmallista. Seuraavassa analysoidaan suomalaisten arvoprioriteetteja käyttäen arvoalueiden summa-asteikkoja. Ne on muodostettu osioista, joiden merkitykset on todettu kulttuurien välisissä vertailuissa vakaimiksi eri ryhmiä verrattaessa (Schwartz 1992).

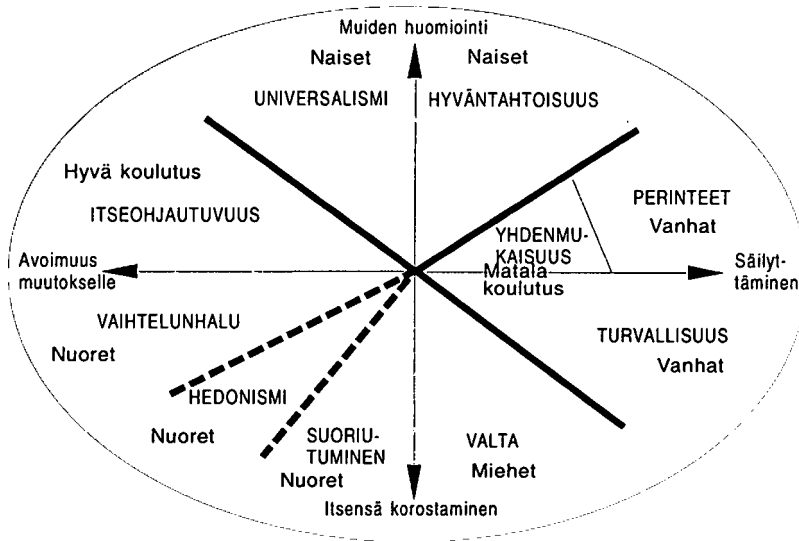
Suomalaisten arvoprioriteetit ilmenevät Taulukosta 1. *Hyväntahtoisuus, universalismi, turvallisuus* ja *yhdenmukaisuuden tavoittelu* ovat kaikkein tärkeimpien arvojen joukossa suomalaisten arvomaailmassa. Vastaavasti *vallantavoittelu, perinteisiin luottaminen* ja *vaihtelun etsiminen* kuuluvat vähemmän tärkeiden arvojen joukkoon koko väestön arvoprioriteetteja arvioitaessa. Arvotutkimuksiin vastaaminen on luonnollisesti tiettyyn rajaan asti myös herkkä sosiaalisesti suotavalle vastaamiselle. On helpompaa sanoa olevansa *avarakatseinen* kuin *tottelevainen*.

Suomalaisille tärkeimmät arvot liittyvät läheisiin ihmissuhteisiin, muiden kunnioitukseen sekä omaan turvallisuuteen. Nämä kaikki ovat asioita, jotka ovat omiaan helpottamaan sosiaalista elämää ja ylläpitämään yhteisön toimivuutta. Kaikkein vähiten arvostetaan *valtaa* henkilökohtaisena elämää ohjaavana periaatteena. Perusjännite, joka tulee myöhemmin tässä raportissa keskeiseen asemaan, liittyy juuri *hyväntahtoisuuden* ja *vallan* väliseen konfliktiin.

**Taulukko 1. Suomalaisten arvoprioriteetit .
Arvoalueiden tärkeysjärjestys ja keskiarvot 1993
Swartzin (1992) menetelmällä mitattuna
Asteikko -1 ... 7. Keskiarvot. (Puohiniemi 1993a)**

(N)	(426)
Hyväntahtoisuus	4,73
Universalismi	4,53
Turvallisuus	4,39
Yhdenmukaisuus	4,28
Itseohjautuvuus	4,00
Hedonismi	3,89
Suoriutuminen	3,43
Vaihtelunhalu	3,28
Perinteet	2,86
Valta	2,23

Eri väestöryhmiä tarkasteltaessa havaitaan arvoprioriteettien, kuten arvokenteidenkin suhteen, että myös ne vaihtelevat voimakkaasti erityisesti iän suhteen. Myös sukupuolen ja koulutuksen suhteen ilmenee selkeitä eroja. Kuva 3 esittää tiivistetysti em. sosiaalisten ryhmien väliset erot.

Kuva 3. Sosiaalisten ryhmien sijoittuminen suhteessa universaalien arvomaailman (Schwartz 1992) arvoalueisiin. Eri ryhmät on sijoitettu alueille, joita ne korostavat keskimääräistä voimakkaammin (Puohiniemi 1993a).

Nuoruuden arvomaailma, *vaihtelunhalu*, *hedonismi* ja *elämässä suoriutuminen* tulee esiin voimakkaammin noin 20-vuotiaita tutkittaessa. Tätä nuoremmat ovat vielä useimmiten koulun ja kodin vaikutuspiirissä ja siten hieman varovaisempia. Nuoruuden arvoista siirrytään aikuisuuteen, "perhearvoihin" keskimäärin noin 24 vuoden iässä. Kärjistäen voidaan sanoa, että *vanhempien kunnioitus* alkaa lisääntyä, kun itse päästään tähän asemaan. Iän myötä *perinteet* ja *turvallisuus* tulevat yhä tärkeämmiksi. Oleellista elämänkaaren suhteen on se, ettei arvojen merkitysten tai prioriteettien kehitys pysähdy kovin varhain. *Perinteiden* tärkeydessä esimerkiksi on tilastollisesti merkitsevä ero vielä 50–60 ja 61–75-vuotiaitakin verrattaessa. Esimerkiksi Hofsteden (1980) näkemysten mukaan etenkin vähemmän koulutettujen elämän arvot vakiintuvat jo 40 vuoden iässä, mikä antaa huomattavasti jäykemmän kuvan iäkäämpien ihmisten arvoista.

Miesten ja naisten väliset arvoerot liittyvät toiseen arvorakenteen päädimensioista eli Muista välittämiseen vs. Itsensä korostamiseen. Naiset korostavat elämäänsä ohjaavina periaatteina *hyväntahtoisuutta* ja *universalismia* enemmän kuin miehet. Miehet puolestaan korostavat *valtaa* elämää ohjaavana arvona useammin kuin naiset. On kuitenkin korostettava, että sekä miehille että naisille *hyväntahtoisuus* on tärkein arvoalue.

Paremmiin koulutettuihin ihmisiin ovat *itseohjautuvampia* kuin vähemmän koulutusta saaneet, jotka puolestaan korostavat enemmän *turvallisuuden* ja *yhdennäköisyyden* tärkeyttä.

Vaikka sosiaalisten ryhmien välillä on selviä eroja, vallitsee elämän tärkeimmistä perusasioista suhteellisen suuri yksimielisyys eri ryhmien välillä. Yksittäisten arvojen tasolla suomalaisille tärkeimmät arvot on esitetty Taulukossa 2.

Taulukko 2. Suomalaisen tärkeimmät arvot 1993
(Puohiniemi 1993a)

1. Terveys
2. Perheen turvallisuus
3. Maailmanrauha
4. Rehellisyys
5. Sisäinen tasapaino
6. Todellinen ystävyys
7. Vapaus
8. Vastuullisuus
9. Elämäntarkoitus
10. Itsekunnioitus

Sosiaalisten ryhmien tärkeimpiä arvoja verrattaessa Taulukon 2 kymmenestä tärkeimmästä arvosta on mukana ryhmässä kuin ryhmässä vähintäänkin 6–7. Kaikille suomalaisille *oma terveys*, oma ja läheisten ihmisten *turvallisuus ja hyvinvointi* sekä tunne siitä, että itse *pystyy vastaamaan asioistaan*, ovat mitä tärkeimpiä arvoja. Verrattaessa näitä aikaisempiin tutkimuksiin suomalaisten arvoista (Helkama ym. 1987; Suhonen 1988) ei dramaattisia muutoksia ole tapahtunut. Samat perusasiat ovat korostuneet myös aikaisemmin.

4.3. Suomalaisen arvot verrattuna muihin kulttuureihin

Suomalaisen arvomaailman vertaaminen muiden kulttuureiden vastaaviin ei ole kovinkaan yksinkertaista. Kulttuurienvälisiä koko väestöä edustavia, kattavia arvovertailuja ei ole tehty. Aiheeseen liittyvät tutkimukset ovat usein kysymyksenasettelultaan kapea-alaisia, eivätkä siten kovin antoisia. Esimerkiksi Inglehartin (1991) tulosten perusteella Suomi lukeutuu länsimaiden *postmaterialistisimpaan* neljännekseen. Monessakin mielessä tämä asemoi Suomen niiden maiden ryhmään, joiden arvoprioriteeteissa sosiaaliset, esteettiset ja älylliset piirteet ylittävät materiaalsen turvallisuuden korostamisen. Inglehartin neljään osioon perustuva asteikko on kuitenkin kovin herkkä taloudellisille suhdanteille, eikä suomalaisten *postmateriaalisuudesta* ole enää kovinkaan suuria takeita nykyisenä lama-aikana.

Hofstede (1980; 1991) on suorittanut erittäin laajan arvotutkimuksen IBM:n maailmanlaajuisessa organisaatiossa. Tämä tutkimus on kuitenkin näytteenmuodostukseltaan rajoittunut kattaessaan vain yhden organisaation, joskin erittäin laajan. Hofsteden käsittein arvioituna Suomi kulttuurina ja siis suomalaiset sen edustajina erottuvat muista lähinnä *maskuliinisuus – feminiinisyys* asteikolla ja alhaisella valta-etäisyydellään. Tämän lisäksi Suomi on ennemminkin *individualistinen* kuin *kollektiivinen* kulttuuri.

Hofsteden (1980) tulokset perustuvat kaksikymmentä vuotta sitten tehtyihin tutkimuksiin. Tässä mielessä ne eivät ole kaikkein ajankohtaisimpia. Kulttuuriset arvot ovat kuitenkin sangen pysyviä ja Hofsteden (1992) käsityksen mukaan tutkittujen kulttuurien tyypilliset piirteet ja keskinäiset suhteet ovat edelleen ennallaan eräitä poikkeuksia lukuunottamatta. Hofsteden tulosten mukaan Suomi lukeutuu *feminiinisten* maiden joukkoon muiden Skandinaavisten maiden ja Hollannin kanssa. Tämä merkitsee sitä, että

meille on tyypillistä muista välittäminen, vaatimattomuus ja tasa-arvon korostaminen. *Maskuliinisuudella* Hofstede puolestaan viittaa tämän vastakohtaan, kovaan pärjäämisen maailmaan.

Feminiinisetkin maat eroavat toisistaan monella tavalla. Suomen ja muiden Pohjoismaiden välinen oleellisin ero liittyy suomalaisten korkeampaan *pyrkimykseen välttää epävarmuutta*. Kulttuurin tasolla tämä ilmenee mm. taipumuksena huolehtia tulevaisuudesta, emotionaalisena muutosvastarintana sekä suurempana sukupolvien välisenä kuiluna ja vähäisempänä riskinottohalukkuutena. Kaikki nämä ovat ominaisuuksia, jotka eivät ainakaan helpota nykyisestä lamasta selviytymistä. Toinen kuvaava esimerkki näiden *feminiinisten* maiden välisistä eroista on Hollannin pilarisaatioksi kutsuttu ilmiö (Dekker ja Ester 1993), jolla tarkoitetaan yhteiskunnan ideologista segmentoitumista lähinnä uskonnollisten ryhmäjakojen mukaan. Nyttemmin pilarisaatio on purkautumassa. Alhaisella *valta-etäisyydellä* Hofstede puolestaan tarkoittaa hajautettujen järjestelmien arvostusta sekä tasa-arvoisuuden kunnioittamista. Vallan epätasaista jakautumista ei hyväksytä, etuoikeuksia ja status-symboleja kadehditaan. Melko korkealla *individualismilla* Hofstede viittaa tilanteeseen, jossa jokainen huolehtii itsestään ja perheestään. Tyypillistä *individualistisille* kulttuureille esim. USA:lle on identiteetin rakentuminen yksilöllisin perustein, ei esimerkiksi perheen tai työpaikan kautta. Individualistiselle kulttuurille tyypillistä on myös asioiden molemminpuolinen sopiminen ja asioiden pitäminen ihmissuhteita tärkeämpinä.

Tulkittaessa Inglehartin ja Hofsteden tulosten perusteella suomalaisen arvomaailman kokonaisuutta tuntuu välttämättömältä ajatella asiaa vallitsevan yhteiskunnallisen tilanteen kautta. Hyvinä aikoina kuvatonlainen arvomaailma kuulostaa ongelmattomalta: Suomi on sosiaalisen vastuuntunnon maa, jossa yksilöä arvostetaan ja tasa-arvo on kunniaissa. Huonoja aikoja ajatellen tulkinta on huomattavasti synkempi: riittämättömien ja niukkojen resurssien aikana suomalaiset voidaan nähdä vaatimattomana ja kateellisena kansana, joka lähinnä pitää huolta omista ja perheensä asioista. Tällä hetkellä voimakkaasti korostuvassa markkinatalouden normistossa korostuvat maskuliinisen maailman pärjäämisen arvot, jotka ovat meille vieraita.

4.4. Suomalaiset Euroopan arvokartalla

Schwartzin (1993) tulosten mukaan kuva suomalaisten arvomaailmasta täsmentyy Itä- ja Länsi-Euroopan rajamaaksi. Meille on tyypillistä sekä länsimainen *tasa-arvoisuuteen* sitoutuminen että itä-eurooppalaisille tyypillinen ulkomaailman aktiivisen ja itsevarman *hallinnan* välttäminen.

Vertailussa suomalaiset sijoittuvat lähelle muita länsi-eurooppalaisia. Schwartz pitääkin todennäköisenä, että on olemassa länsi-eurooppalainen kulttuuri, jonka arvomaailmalle tyypillistä on *intellektuaalisen individualismin, sosiaalisen vastuuntunnon ja harmonian* korostus. Suomi siis lukeutuu arvomaailmaltaan tämän länsi-eurooppalaisen kulttuuriperinnön kantajaksi. Samanlaisesti suomalaisella kulttuurilla on kuitenkin yhtymäkohtia myös itä-eurooppalaisiin kulttuureihin. Viimemainittu yhtäläisyys ilmenee *harmonian* korostuksena, minkä Schwartz (1993) tulkitsee rauhanomaisen rinnak-

kainelon arvostukseksi. Tällöin ei korosteta yksilön itsenäisyyttä suhteessa muihin, vaan vältetään ympäröivän maailman, ihmisten sekä resurssien aktiivista muuttamista ja hyödyntämistä.

Varsin säänneltyinä hyvinvointivaltiona Suomi jakaa monessa suhteessa piirteet, joilla Schwartz entisiä sosialistimaita kuvaa. Torjuva suhtautuminen ympäröivän maailman *ballintaan* osoittaa myös, ettei Suomi arvomaailmaltaan ole Euroopan USA tai Japani, kuten usein on sanottu. Tämän puolesta puhuu myös jo Hofsteden (1980) *feminiiniseen* kulttuuriin liittävä kuvaus, jonka mukaan näissä maissa tavoitteena on keskinkertainen, kun taas maskuliinisissa maissa, esim. Japanissa, tavoitteena on selkeästi paras.

Suomen vertaaminen muihin kulttuureihin voi auttaa meitä myös ymmärtämään, miksi nykyinen lamamme ja samanaikaisesti käynnissä oleva hyvinvointivaltiomme tietynasteinen purkaminen ottaa koville. Nyt puututaan sellaisiin tasa-arvoisuuden perusteisiin, jotka on totuttu ottamaan annettuihin. Kun tätä tarkastellaan yhdessä *ballinnan* torjunnan kanssa voidaan tilannetta kuvata kansanomaisesti vanhalla "pallo hukassa" sanonnalla. Sosiaalisen (siis oman lähimaailman) ympäristön itsevarma *ballinta* ei Suomessa ole arvossaan. Näin ollen suomalaisten on tällä hetkellä vaikea tarttua elämään. Helpompaa on odottaa aikoja parempia ja pyrkiä turvaamaan läheisten, siis oman perheen, taloudellinen turvallisuus.

Tehtäessä yhtä kulttuuria koskevia päätelmiä kulttuurinen vertailu on kuitenkin aina nähtävä suhteessa kyseistä kulttuuria kuvaavaan sisäiseen tietoon. Kun nämä Suomea kulttuurina kuvaavat tiedot tulkitaan suhteessa kulttuurimme sisäiseen variaatioon on helppo nähdä, ettei ole yhtä ja ainoaa suomalaisuutta sisältä päin kuvaavaa arvomaailmaa. Vaikka arvoissamme muihin kulttuureihin verrattuna korostuvatkin tietyt piirteet, mahtuu joukkoomme kokonainen kirjo erilaisia arvomaailmoja. Arvoissahan heijastuu suhteemme todellisuuteen. Tämä suhde on erilainen riippuen sosiaalisista ryhmistä, joihin kuulumme. Nuoret ja vanhat, miehet ja naiset, paremmin ja heikommin koulutetut näkevät kaikki ympäröivän todellisuuden hieman eri tavoin. Tärkeimmistä perusarvoista ollaan kuitenkin eri sosiaalisissa ryhmissä melko yksimielisiä. Arvojen tasolla sosiaaliset ryhmät kuitenkin todennäköisesti poikkeavat "lamastaselviytymisvalmiuksiltaan" toisistaan huomattavasti.

4.5. Suomen asenneilmaston kehitys 1975–1993

Analyysin lähtökohdat

Vaikka asenteilla on keskeinen asema sosiaalipsykologiassa, ei niiden määrittelyssä ole päästy vastaavanlaiseen yksimielisyyteen kuin arvojen suhteen (Eysenck 1990). Arvojen ja asenteiden suhde on kuitenkin selkeä. Arvot ovat tietoisempia ja pysyvämpiä uskomuksia kuin asenteet. Asenteet taas ovat toimintavalmiuksia, reaktioita tiettyihin ärsykkeisiin. Ihmisellä on tietoisella tasolla "hallussaan" korkeintaan muutamia kymmeniä arvoja eli asioita, jotka ovat hänelle todella tärkeitä valintoja ohjaavia tekijöitä. Asenteita voi vastaavassa tapauksessa kyseisellä henkilöllä olla tuhansia ja niitä myös

kehittyy lisää elämän kulussa henkilön kohdatessa uusia tilanteita. Näihin uusiin tilanteisiin henkilö ottaa kantaa tiedoillaan, tunteillaan ja käyttäytymisellään rakentaen näin, tiedostamatta sitä tarkoin itsekään, asenteellisia valmiuksia kohdata uudelleen vastaavanlaisia tilanteita. Asenneilmastoa kuvattaessa ollaan aina tekemisissä hyvin suhteellisen tiedon kanssa. Tärkeämpää kuin yksittäiset prosentit, ovat tiedot muutoksesta. Vain siten voidaan ymmärtää asenneilmaston kehitystä.

Seuraava analyysi Suomen asenneilmaston kehityksestä perustuu kahteen lähtökohteeseen, Elinkeinoelämän Valtuuskunnan, EVA:n, tutkimussarjaan ja Monitor-asennetutkimukseen, jota toteuttaa Marketing Radar Ltd. EVA:n tutkimusraportit ovat julkisia. Monitor-asennetutkimus puolestaan on liike-elämää palveleva maksullinen tutkimus. Yhteistä näille tutkimuksille on pyrkimys tuottaa tuoretta tietoa suomalaisesta asenneilmastosta kahden vuoden välein. Molemmat tutkimukset perustuvat edustavaan väestönäytteeseen. EVA:n tutkimus toteutetaan postikyselynä ja Monitor henkilökohtaisina haastatteluina.

EVA:n tutkimussarjan historia yltää vuoteen 1982 asti, Monitorin puolestaan aina vuoteen 1975. Näiden kahden tutkimuksen periaatteellista eroa on syytä korostaa. EVA:n tutkimussarjan lähtökohdaksi on ajankohtaisuus. Jokaisen raportin sisältö suunnitellaan vastaamaan sen hetkisiä elinkeinoelämän tarpeita sekä tuottamaan tietoa ajankohtaisista yhteiskunnallisista teemoista. Nämä eivät luonnollisestikaan vaihdu totaalisesti mittausjaksosta toiseen, mutta tutkimuksen kysymyksenasettelua kehitellään jatkuvasti. Mukana on vain muutamia samoina pidettäviä seurantakysymyksiä. Monitor-asennetutkimus pyrkii ennen kaikkea seuraamaan asenneilmaston muuttumista. Johtopäätökset perustetaan asenneväittämistä muodostettujen summaasteikkojen, asennetrendien, kehityksen seurantaan. Näitä ovat esim. kuluttajan tietoisuus, tavoitteellisuus ja huoli ympäristöstä. Yhteensä Monitorissa on seurattu vuosien 1975–1993 välillä noin 30–60 asennesuuntauksen kehittymistä. Monitor-tutkimuksen lomakkeen perusrakenne pidetään mitauskerrasta toiseen samana. Yksittäisiä trendejä lisätään tai poistetaan tarpeen mukaan. Tavoitteena on saada mahdollisimman kokonaisvaltainen kuva yhteiskuntamme asenneilmastosta ja sen kehityksestä.

Seuraavassa analyysissä Monitor-tutkimusta käytetään kuvattaessa asenneilmaston kehityksen yleisiä piirteitä. EVA:n tutkimuksia käytetään pääasiassa erillisten teemojen analyysissä. Suomen Gallupin tuoretta Eurobarometer tutkimusta käytetään kansainvälisyysteeman, lähinnä EY-kannanottojen osalta, täydentämään syntynyttä kuvaa. Eurobarometer sisältää myös kansainvälistä vertailutietoa, joten tältä osin Suomen asenneilmastoa voidaan verrata myös muiden maiden vastaavaan. Asenneanalyysi on kytketty myös kansantaloutemme kehitykseen muutamien tunnuslukujen avulla. Viime mainitut tiedot perustuvat tähän samaan kokonaisuuteen kuuluvaan "Suomen trendit" Liitejulkaisuun 3.

1970-luvun loppu: politikoinnista toipumisen aikaa

Maamme yhteiskuntaelämä oli 1970-luvun puolivälissä melkoisessa murroksessa niin henkisesti kuin taloudellisestikin. Tuolloin alkoi maamme sisäinen muuttoliike asettua. Voimakkaimman sisäisen muuttoliikkeen ajat osuivat juuri vuosikymmenen puoliväliin. Muutamassa vuodessa muuttoliike asettui lähes nykyiselle tasolle. Ruotsiin suuntautuva muuttoliike oli laantunut jo vuosikymmenen alussa. Voimakkaan poliittisen osallistumisen aika oli juuri päättyvässä. Vuoden 1975 ennenaikaisissa eduskuntavaaleissa äänestysprosentti putosi ensi kertaa yli kahteenkymmeneen vuoteen alle 80 prosentin. Maassa vallitsi voimakas työttömyys, joka oli vuodessa kaksinkertaistunut. Vuoden lopulla presidentti Kekkonen nimitti maallemme ns. hätätilahallituksen. Henkeä kohden lasketulla bruttokansantuotteella mitaten elettiin 1975 nollakasvun aikoja.

Kuvaavaa vuoden 1975 asenneilmastolle oli yleinen yhteiskuntakriittisyys, erityisesti kuluttajien kriittisyys, kielteinen ja epäluuloinen suhtautuminen suuriin yrityksiin sekä sosiaalisen oikeudenmukaisuuden vaatimukset. Nämä olivat mitä ilmeisemmin "jäänteitä" juuri päättyneestä voimakkaan poliittisesta kaudesta. Vuoden 1975 Monitorin mukaan kiinnostus kaikkeen uuteen oli korkealla ja esiintyi eskapistista kiinnostusta muuttaa maalle luonnollisempaan elämäntapaan. Vuoden 1977 mittauksissa havaittiin yhteiskuntakriittisyyden selvästi vähentyneen. Työttömyys oli edelleen korkealla, mutta talous oli alkanut elpyä. Ajanjaksoa 1975-1977 kuvattiin myöhemmin selkeäksi modernisaation ajaksi Suomessa (Monitor 1979).

Vuonna 1979 työttömyys oli edelleen korkealla, mutta haastatteluajan kohtana työttömyys oli jo laskussa. Taloudessa oli tapahtumassa käänne parempaan; henkeä kohden laskettu bruttokansantuote kasvoi noin 8 prosenttia edelliseen vuoteen verrattuna. Vuoden 1979 Monitor kuvasi suomalaisten optimismia melko korkeaksi. Ajan asenneilmaston kuvauksessa nousi keskeiseen asemaan yksilöllisyyden voimistuminen: "kaikki mikä liittyi oman henkilökuvan korostamiseen on korkealla ihmisten arvostuksissa ja vahvistumassa" (Monitor 1979). Samaan aikaan konservatiivisuuden laskun kuvattiin olevan loivenemassa "kaikkea vanhoillista ei välttämättä nähdä huonona asiana". Uusien arvojen omaksuminen tuntui myös pysähtyneen, uudistuksia ei haluttu esim. perheeseen samassa määrin kuin aikaisemmin. Halu jyrkkiin elämänmuutoksiin oli myös vähentynyt. Viime mainittuun asennoitumiseen vaikutti todennäköisesti huomattavasti 1970-luvun lopun korkea työttömyysaste.

1980-luvun alun suhdannevaihtelut

Tultaessa 1980-luvulle kansainvälinen tilanne oli edellisen vuosikymmenen lopusta huomattavasti kiristynyt. Samoin ympäristökysymykset olivat nousseet voimakkaasti julkisen keskustelun teemoiksi. Vaikka Suomen talous tuntui kehittyvän suotuisasti, ennakoitiin tilanteen huononevan voimakkaasti keväällä 1981. Tuo asiasta käyty julkinen keskustelu ei voinut olla jättämättä jälkiään myöskään ajan asenneilmastoon (Monitor 1981). Henkeä kohden lasketun bruttokansantuotteen muutos säilyi positiivisena, vaikkakin

heikkeni edellisen vuosikymmenen lopun myönteisenä alkaneesta kehityksestä. Työllisyystilanne oli myös paranemassa. Silti huolestunut asennoituminen korostui voimakkaasti kevään 1981 mittauksissa. Kuluttajien kriittisyys lisääntyi, samoin kielteinen suhtautuminen suuryrityksiin. Myös huoli ympäristön tilasta voimistui. Ihmisten suhde ympäröivään yhteiskuntaan myös muuttui. Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden vaatimukset voimistuivat, säästäväinen ja perinteinen asennoituminen lisääntyi. Asenneilmasto voitaneen kuvata kollektiiviseksi ja siinä oli runsaasti samoja piirteitä kuin 1975:n tilanteessa. Perheen asema voimistui huolestumisen vastapainona. Turvallisuutta etsittiin siis perheestä eli ajan kollektiivisuus ilmeni ennemminkin lähipiiriin kohdistuvana. Samaan aikaan kuitenkin korostettiin entistä voimakkaammin yksilöllisyyden tärkeyttä.

Suomalaisen asenneilmaston yhtenäisyyttä kuvasti tuolloin myös erinomaisesti se, että kaikki huolestuneisuuteen liittyvät piirteet ilmenivät yhtäläisesti erilaisissa sosiaalisissa ryhmissä. Myöhemmissä mittauksissa ei vastaavaa yhdenmukaisuutta ole tavoitettu vaan asenneilmasto on ollut sosiaalisten ryhmien tasolla hajanaisempi.

1983: käänne kohti kulutusjuhlia

Vuoden 1981 syvä huolestuneisuus osoittautui "ennenaikaiseksi". Taloudellinen kehitys jatkui suotuisana eikä työllisyyskään heikentynyt. Vuoden 1983 asenneilmasto oli huomattavasti optimistisempi ja vähemmän huolestunut kuin vuoden 1981 (Monitor 1983). Suomalaisia luonnehdittiin edelleen kriittisiksi kuluttajiksi, mutta kielteinen suhtautuminen suuriin yrityksiin oli vähenemässä ja taloudellinen optimismi lisääntymässä. Vapamielinen asennoituminen oli nousussa, säästäväisyys menettämässä merkitystään ja tuhlailtava elämänasenne oli entistä hyväksyttävämpi. Kansainvälinen tilanne koettiin huomattavan rauhalliseksi verrattuna tilanteeseen vain kaksi vuotta aikaisemmin. Asennetasolla alkoi löytyä jo selkeitä valmiuksia kulutuskeskeiselle elämäntyyliille. Todella kaupalliset nuorten markkinatkin syntyivät juuri 1980-luvun alkuvuosina. Myös kaupankäynnin muodot muuttuivat. Alan seminaareissa kaupankäynnin sanasto kehittyi selkeästi. Automarket-ajattelua alkoivat ohjata enemmän elämäntyylliset seikat kuten "*convinience shopping*" eli perheen vapaa-ajan ja ostoksilla käynnin yhdistäminen. Asenteellinen *valmius* kulutusjuhlintaan alkoi siis jo nousta. Markkinoiden jäykkyyttä kuvastaa hyvin se, että vasta vuosina 1987–1989 oli markkinoiden kasvu monella alalla huipussaan. Markkinoiden viive oli siis useita vuosia. Asenneilmasto ehti myös noina vuosina muuttua selvästi huolestuneempaan suuntaan kuten myöhemmin tässä analyysissä ilmenee. Vuosina 1987–1989 ei siis markkinoiden todellisuudella ja asenteilla enää löytynyt selkeää yhteyttä.

1980-luvun puoliväli edusti vielä monessa suhteessa "vanhaa yhteiskuntajärjestystä". Gorbatsšov oli tosin valittu Neuvostoliiton puoluejohtajaksi eli uudet ajat olivat koittamassa naapurimaassamme. Suomen ja NL:n kauppa käytiin edelleenkin jatkuvuuden merkeissä ja kauppasopimuksia tehtiin vuoden 2000 yltäviksi. Myös joukkotiedotuksen alalla ajat olivat muuttumassa.

Vuonna 1985 ensimmäiset paikallisradiot aloittivat toimintansa, samanaikaisesti satelliittikanavat alkoivat hitaasti yleistyä suomalaisissa kodeissa. Kansantalous kehittyi myönteiseen suuntaan. Henkeä kohden laskettu bruttokansantuote osoitti tasaista kasvua vuosikymmenen lopulla. Yksityistalouksien kulutuksen käytännöt alkoivat myös selvästi muuttua, halvan rahan aika oli jäänyt taakse. Reaalikorko oli 10 vuoden tauon jälkeen kääntynyt selvästi positiiviseksi ollen noin 5 prosentin tasolla vuosikymmenen loppuajan.

Asenteiden tasolla 1980-luvun puoliväli on osoittautunut monessakin suhteessa varsin dramaattiseksi käännekohtaksi. Sekä EVA:n tutkimukset (EVA 1985) että Monitor-asennetutkimus (Monitor 1983; 1985) päätyivät hyvin samanlaiseen analyysiin 1980-luvun puolivälin käännteestä asenneilmastomme.

Monitorin (1985) mukaan modernit, kokeilevat, uusia elämäntapoja etsivät asenteet yleistyivät. Yksilöllisyyden korostus lisääntyi. Ihmiset tunsivat olonsa turvalliseksi ja perinteisiin turvautuminen väheni. Myös kriittinen ja epäluuloinen asennoituminen vähentyi. Asennetasolla alkoi esiintyä kovuutta ja pinnallinen suhtautuminen asioihin alkoi yleistyä. Tekniikkaan ja teknologiseen kehitykseen alettiin suhtautua myönteisemmin tai ainakin uuden tekniikan vastaisuus oli lievenemässä. EVA:n (1985) analyysin mukaan tuona aikana aineettomilla arvoilla oli vahva merkitys. Painopiste kansalaismielipiteessä alkoi siirtyä aineellisesta aineettomaan hyvinvointiin. Selkeää kriittisyyttä alkoi esiintyä myös talouskasvua kohtaan. Luontoon ei kuitenkaan haluttu palata. Byrokratisoitunutta virkakoneistoa arvosteltiin. Samaan aikaan vaihtoehtomyönteisyys lisääntyi selvästi. Ajan asenneilmastoa voi hyvällä syyllä luonnehtia Inglehartin (1991) käsittein *postmaterialistiseksi*. Paradoksaalista on se, että samanaikaisesti yhteiskuntamme kaupallistui ja teknistyi voimakkaasti. Käytännössä materiaaliset tekijät, usein tosin mielikuvien tasolla, alkoivat saada huomattavan keskeisen aseman esim. viestinnässä. EVA:n (1985) tutkimuksen mukaan suomalaiset olivat varsin tyytyväisiä tuohon aikaan. Yhdeksän kymmenestä suomalaisesta yhtyi tuolloin väitteeseen "on onni ja etuoikeus saada olla suomalainen". Identiteettimme suomalaisina oli selkeä ja vahva. Tuolloin riitti myös uhrivalmiutta luonnon hyväksi, se oli jopa suurempaa kuin empatia vaikeuksiin joutunutta lähimmäistä kohtaan. Viime mainitun ristiriidan juuret ovat todennäköisesti syvällä individualistisessa perinteessämme ja luonnon voimakkaassa symbolisessa arvossa. Kokonaisuutena vuoden 1985 asenneilmastoa voi luonnehtia selkeän yksilökeskeiseksi. Tavallaan siinä kiteytyivät hyvin juuri sanastoomme vakiintuneet "juppi-aatteen" ulkoiset ilmaukset: riskinotto ja elämän nautinnot.

1987: huolia kansainvälisyyden kynnyksellä

Vuoden 1987 taloudellisessa tilanteessa ei tapahtunut dramaattisia käännteitä kansantalouden tasolla, jotka olisivat vaikuttaneet kevään Monitor-mittauksiin. Kokoomus sai eduskuntavaaleissa suurvoiton. Neuvostoliitossa Gorbatsšov hyväksyi laajan talousuudistusohjelman. Keväällä 1987 elettiin monessa suhteessa myönteisissä merkeissä. Silti tärkeitä vuoden 1987 asenneil-

mastoon vaikuttavia tekijöitä olivat mm. edellisen vuoden Tshernobylin ydinvoimalaonnettomuus ja uudeksi uhaksi vuosikymmenen alkuvuosina noussut AIDS. Tuon vuoden dramaattisimpiin talousuutisiin kuului ehdottomasti ns. Musta maanantai (19.10.1987) eli osakkeiden kurssien huikea lasku New Yorkin pörssissä, joka sittemmin heijastui myös Euroopan ja Aasian pörssikeskuksiin.

Musta maanantai ei kuitenkaan vaikuttanut kevään 1987 asennemittauksiin. Ajan asenneilmastoa kuvasi silti Monitorin (1987) mukaan "kollektiivisen huolehtimisen nousu" ja "itsekeskeisen nautintojen tavoittelun väheneminen". Tavallaan siirryttiin yksityisten nautintojen maailmasta kohti yhteisen edun huomiointia. Myös perheen merkitys lisääntyi, minkä voi tulkita suomalaisiksi kollektiivisuudeksi eli lähiryhmän sisäiseksi solidaarisuudeksi. Yksilöllisyyttä arvostettiin edelleen voimakkaasti, mutta asenneilmastoa kuvattiin selvästi varovaisemmaksi verrattuna kahden vuoden takaiseen aikaan. Ympäristöhuolet korostuivat entistä enemmän, säästäväisyyttä alettiin taas arvostaa ja jokapäiväinen turvallisuus koettiin uhatummaksi kuin kaksi vuotta aikaisemmin. Samaan aikaan tyytyväisyys suomalaiseen yhteiskuntaan oli edelleen korkealla. Eniten suomalaisuutta arvostivat yli 45-vuotiaat, alle 25-vuotiaat puolestaan olivat avoimimpia ulkomaisille vaikutteille. Konkreettinen näyttö ikäryhmien erilaisista käsityksistä saatiin vapaan seksin kannattajia analysoitaessa. Alle 45-vuotiaiden keskuudessa, erityisesti kaikkein nuorimmassa ikäryhmässä vapaan seksin kannatus väheni huomattavasti todennäköisesti juuri AIDS:sta käynnissä olleen keskustelun myötä. Vastaavaan aikaan, syystä tai toisesta, yli 45-vuotiaiden kiinnostus vapaaseen seksiin lisääntyi. (Monitor 1987).

Tuota aikaa kuvataan myös EVA:n (1987) tutkimuksessa "Avautuva ja sulkeutuva Suomi" aiempaa kriittisemmäksi. Otsikolla viitataan ennen muuta analyysin pääteemaan suomalaisuuteen versus kansainvälisyyteen. Avautumisella tarkoitetaan yhteiskunnallisten ja kansallisten rakenteiden avautumista ja yksilöiden halua itsenäistyä. Sulkeutumisella puolestaan tarkoitetaan eristäytymistä, selvää epäluuloisuutta mitä tunnettiin kansainvälistymistä kohtaan. EVA:n (1987) tutkimus antaa taustaa edellä kuvatuille, Monitorin tutkimuksessa (1987) esille tulleille asenneilmaston piirteille. Suomalaiset kokivat aineellisen hyvinvointinsa korkeaksi, mutta yksilön vaikutusmahdollisuudet huonoiksi. Perinteiset yhteiskunnalliset vastakohtaisuudet olivat menettämässä merkitystään, uusien ongelmien, kuten ympäristökysymysten, tullessa tilalle. Vallan koettiin myös olevan siirtymässä perinteisiltä poliittisilta instituutioilta yrityksille ja tiedotusvälineille. Erityisesti pankkien vallan koettiin lisääntyneen.

EVA:n (1987) tutkimuksen mukaan kannatettiin vahvaa kansallista kulttuuria ja oltiin varauksellisia ulkomaalaisia kohtaan. Vaikka ulkomaalaisiin vaikutteisiin suhtauduttiin emotionaalisesti, luonnehdittiin aikaa monessa suhteessa hyvinkin rationaaliseksi. Tekniikkaan suhtauduttiin aiempaa myönteisemmin. Taloudelliseen rationaalisuuteen liittyvä kovuus lisääntyi, talouskasvuun ei suhtauduttu yhtä vakavasti kuin ennen. Paluuta luontoon ei kannatettu. Myös kriittisyys vaihtoehtoliikkeitä kohtaan lisääntyi. Yrittä-

mistä pidettiin kansallisen hyvinvointimme perustana. Pehmeät, *postmaterialistiset* arvot hyväksyttiin aiempaa laajemmin ja pehmeys alkoi suodattaa myös vakiintuneisiin organisaatioihin. Valmius tinkiä omasta elintasosta ympäristön saasteongelmien vähentämiseksi lisääntyi. Lisääntyvä talouskasvun kannatus yhdessä ympäristöystävällisyyden kanssa ehkä vaikutti siihen, että yhteiskunnan keskeisemmäksi ristiriidaksi koettiin juuri luonnon ja yritysten välinen ristiriita. Edes odotukset tulevalta kehitykseltä eivät luvanneet parempaa. Keskeisemmät odotukset liittyvät taloudellisiin seikkoihin, lapsiperheiden aseman paranemiseen ja aineellisen hyvinvoinnin lisääntymiseen. Samaan aikaa uskottiin luonnon tilan heikkenevän ja terrorismin uhan lisääntyvän. Ympäristöongelma siis todella tiedostettiin, mutta se nähtiin selvästi tulevaisuuden ongelmana.

1989: rennon kriittisesti kohti kansainvälistymistä

Vuonna 1989 tapahtui todella paljon niin kansainvälisessä politiikassa kuin omassa kansantaloudessammekin. Maailmanpoliittisen kuohunnan ensimmäisiä suuria uutisia oli Taivaallisen rauhan aukion verilöyly Pekingissä. Itä-Euroopan kuohunta voimistui syksyä kohti. Berliinin muuri murtui marraskuussa ja Romanian Ceausescu teloitettiin joulukuussa. Vuonna 1989 tapahtui taloudessamme myös selkeä käänne huonompaan. Bruttokansantuotteen kasvu pysähtyi ja ulkomainen nettovelkamme alkoi lisääntyä suhteessa bruttokansantuotteeseen. Työttömyys pysyi vielä tuolloin erittäin vähäisenä. Se kääntyi nousuun vasta seuraavana vuonna. Selvä merkki talouden alkavasta kriisistä oli Suomen Pankin pääjohtajan pankeilta vaatima lupaus luotonannon vapaaehtoisesta supistamisesta helmikuussa 1989.

Vuoden 1989 kevät, jolloin Monitor tutkimuksella seurattiin suomalaisten asenteita, oli kuitenkin rauhallista aikaa. Monitor (1989) tutkimuksen mukaan asenneilmastoa 1980-luvun lopulla voi kuvata rennon huolettomaksi. Yleinen huolestuneisuus ja turvattomuus oli vähenemässä ja luottamus omiin kykyihin oli aiempaa selvempää. Suhteessa pärjäämiseen yhteiskunta jakautui kuitenkin kahtia. Toisaalta erottuivat ne, jotka pyrkivät suoriutumaan tämän yhteiskunnan ehdoilla mahdollisimman hyvin eli tavoitteellisesti toimivat riskinottajat. Toisaalta erottautuivat lyhytjännitteiset, velvollisuuksien karttajat, jotka eivät innostuneet yhteiskuntamme aineellisista palkinnoista. Huolehtiminen muutti Monitor (1989) tutkimuksen mukaan muotoaan. Aiempina vuosina korostuivat konkreettisemmat seikat, kuten AIDS ja ympäristökysymykset. Nyt painottuivat enemmänkin työmoraalin peräänkuuluttaminen, poliitikkojen toimien arvostelu sekä suuryritysten kritisointi.

Myös EVA:n (1989) tutkimus korostaa tuon ajan asenneilmaston tärkeänä piirteenä kriittisyyttä, mutta ennen muuta kansainvälisyysasenteiden avautumista. Tuon ajan kritiikki kohdistui poliittiseen järjestelmään, etenkin siihen, ettei järjestelmän vastapoolina yksityisen kansalaisen mielipiteellä ollut paljoa painoa. Myös yhteiskunnallisen keskustelun tärkeään teemaan, rakennemuutokseen, kohdistettiin kritiikkiä. Toisaalta rakennemuutoksen välttämättömyyttä korostavien määrä lisääntyi. Poliittinen vieraantuminen oli laa-

ja-alaista. Asenneilmastossa korostui kasvumyönteisyys vaikka toisaalta suhtautuminen talouskasvuun ja teknologiaan oli kaksijakoista puolesta ja vastaan ajattelua.

Nykyisen suurtyöttömyyden psyykkistä dramaattisuutta auttaa ymmärtämään se, että tätä edeltävässä asenneilmastossa korostui aineellinen hyvinvointi voimakkaasti. Sosiaalipoliittisissakin kannanotoissa painottui tuolloin yksilöllisen vastuun ja pärjäämisen linja: osaava ja ahkera löytää aina työpaikan. Lähes ikäryhmästä riippumatta työttömyys nähtiin tuolloin henkilökohtaisena, ei yhteiskunnallisena ongelmana. Koulutukseen kohdistuvissa toiveissa korostettiin käytöstapojen opetuksen lisäämistä. Koulutuksen sisältöt, resurssit tai vaikkapa lahjakkaiden oppilaiden tukeminen jäivät selvästi vähemmän tärkeään asemaan. Samanaikaisesti arvosteltiin kuitenkin koulun tasapäistävä vaikutusta. Kuvaavaa tuon ajan asenneilmastolle oli myös ympäristöarvojen korkea kannatus, myönteinen suhtautuminen yrittämiseen ja työntekijöiden osallistumisvaatimukset työelämässä.

EVA:n (1989) tutkimuksen mukaan oleellinen piirre asenneilmastossa oli muutos kansainvälisyysasenteissa. Kansallista kulttuuriamme ei enää varjeltu yhtä voimakkaasti, ulkomaalaiset työntekijät koettiin aiempaa myönteisemmin vaikutteiden tuojiksi. Ylikorostunut suomalainen identiteettimme oli heikkenemässä. Silti esiintyi vielä selkeää kansallista itsekkyyttä, ulkomaisia siirtotyöläisiä esimerkiksi vastustettiin. Kokonaisuutena kansainvälisyyden painotukset olivat positiivisella puolella: tiedonkulun, tieteiden ja kulttuurin tason, yritysten toimintaedellytysten sekä aineellisen elintason uskottiin paranevan. Toisaalta pelättiin levottomuuksien ja kansainvälisen roskaviihteen lisääntymistä. Kuten EVA:n (1989) tutkimuksessa todetaan ei suomalaisia voitu pitää kovin kansainvälisinä. Vaikka yhdeksän kymmenestä olikin käynyt ulkomailla, vain joka toinen kykeni kommunikoidaan vieraalla kielellä. Sosiaalisista ryhmistä vihreät, akateemiset ja ylemmät toimihenkilöt olivat muita avoimempia ulkomaisille yhteyksille ja vaikutteille.

1991: kulutusjuhlien loppu

Vuoden 1991 aikana tapahtui taloudessamme erittäin selkeä käänne huomonaan, bruttokansantuotteen kehitys kääntyi laskuun. Ulkomaisen bruttovelkamme osuus bruttokansantuotteesta alkoi kasvaa selvästi. Työttömyys kääntyi selvään nousuun kesän aikana. Reaalikorko lähes kaksinkertaistui vuosien 1989 ja 1991 välillä.

Aina 1990-luvun alkuun asti sekä Monitor että EVA:n tutkimussarja onnistuvat tavoittamaan asenneilmastosta samantyyppisen tulkinnan, vaikka painotuksissa olikin eroa. Sen sijaan 1991 analyysit asenneilmastosta poikkeavat toisistaan huomattavasti. Laman merkit olivat molemmissa tutkimuksissa pinnalla. EVA:n tulkinta asenneilmastosta oli huomattavasti pessimistisempi kuin Monitorin. Tätä eroa ei voida selittää edes tutkimusajankohdalla, EVA:n (1991a) tutkimuksen kenttätyö toteutettiin syksyllä 1990 ja Monitorin (1991) haastattelut vastaavasti keväällä (1991). Erot selittyvät ennen muuta tutkimuksissa analysoitavilla teemoilla. Monitorin näkökulma asenneilmastoon on ihmiskeskeisempi kuin EVA:n, siinä seurataan saman

rakenteen puitteissa laajaa asennejoukkoa. EVA:n tutkimukset puolestaan keskittyvät teemoihin, jotka yhteiskunnassa korostuvat eri aikoina ja joiden uskotaan kiinnostavan yhteiskuntamme vaikuttajia.

Suomen talouden todellinen kehityssuunta näkyi siis selvästi suomalaisten asenteissa. Monitor-tutkimuksen (1991) mukaan yleinen huolestuminen lisääntyi selvästi. Huoli työpaikan säilymisestä kasvoi ja tietoisuus oman taloudellisen tilanteen heikkenemisestä konkretisoitui monelle. Tulevaisuuteen ei suhtauduttu kovintaan optimistisesti. Samanaikaisesti kannettiin kasvavaa huolta myös maailmanpoliittisesta tilanteesta. Vahvaa johtajaa kaivattiin myös entistä enemmän sekä oltiin huolestuneita suomalaisten laiskistumisesta. Asenneilmastossa korostui tietoisuus kulutusjuhlien päätymisestä: ihmiset eivät halunneet mitata asioita rahassa niin selvästi kuin aikaisemmin, samalla myös säästäväisyys lisääntyi. Yksilötasolla elettiin tavallaan sisäänpäin kääntynyttä aikaa. Omasta itsestä pyrittiin huolehtimaan hyvin, yksilöllisyys ilmeni haluna olla terveen ja hyvinhoidetun näköinen. Aistillisuutta ja elämän nautintoja korostettiin, ainakin julkisesti, entistä vähemmän. Monitor-asennetutkimuksessa (1991) tilannetta kuvattiin "katumusharjoitteluksi": tunteet työnnettiin sivuun ja korostettiin järjen merkitystä. Vaihtelua ja uusia kokemuksia etsittiin aikaisempaa vähemmän. Ennemmin ilmapiiriä kuvattiin pohdiskelivaksi. Osa koki itsensä aikaisempaa vieraantuneemmaksi ja esiintyi myös pakoa todellisuudesta: haluttiin huvitella, matkustaa ja romanttinen haaveilu myös yleistyi. 1990-luvun alussa myös kaupunkilainen elämänmuoto muuttui hyväksytyimmäksi ja paluu luontoon houkutteli aikaisempaa vähemmän. Myös Monitorissa (1991) korostettiin avautumista ulkomailmaan. Suomalaisuus oli edelleen tärkeää, mutta halu saada ulkomaisia vaikutteita lisääntyi. Kansainvälisyys oli edelleenkin hyvin itsekästä: Suomeen ei haluttu pakolaisia tai vierastyövoimaa.

EVA:n (1991a) tutkimus kuvasi 1990-luvun alkua etsinnän ajaksi. Suomalaisuuden arvostus oli selkeässä laskussa. Enää vain 69 prosenttia koki suomalaisuuden onneksi ja etuoikeudeksi. Lukema oli edelleen korkea, mutta huomattavan alhainen verrattuna 90 prosenttiin vuonna 1984. Suomalaisen kulttuurin puolustaminen nähtiin selvästi sukupolvikysymyksenä. Sulkeutuneimpia olivat iäkkäät ja matalan koulutustason omaavat suomalaiset. Avoimimpia kansainvälisille vaikutteille puolestaan olivat akateemisen koulutuksen omaavat, ylemmät toimihenkilöt, opiskelijat ja vihreät. Näitä ryhmiä voitiin pitää jo selvästi "eurooppalaistuneina". EVA:n (1991a) tutkimus kuvaa suomalaisten suhdetta kansainvälistymiseen tilanteena, jossa tiedettiin maailman muuttuvan, mutta Suomi haluttiin pitää ennallaan.

Suhtautumisessa mahdollisen EY-jäsenyyden mukanaan tuomiin etuihin ja ongelmiin edut korostuivat ongelmia enemmän. Etuja painottivat poliittisista ryhmistä eniten Kokoomuksen ja SDP:n kannattajat. EY-jäsenyyden uskottiin toteutuessaan vaikuttavan myönteisesti Suomen ulkomaan kauppaan, hintatasoon, yritysten toimintaedellytyksiin sekä kulttuurimme ja elintasoomme. EY-jäsenyyden puolestaan pelättiin toteutuessaan vähentävän itseenäisyyttämme, heikentävän sosiaaliturvaamme, omistusoikeuksiamme ja

olojemme vakautta. Eniten EY:n kielteisiä vaikutuksia pelkäsivät maatalouden piirissä toimivat ja vasemmistoon lukeutuvat.

EVA:n (1991a) tutkimus tuo esiin myös useita muita elämänalueita, joihin kohdistui samantyyppistä kriittistä pohdiskelua. Materiaalisen hyvinvoinnin ensisijaisuuteen alettiin suhtautua epäillen. Kaksijakoinen suhtautuminen talouskasvuun korostui. Toisaalta kasvu miellettiin hyvinvointimme tärkeäksi lähteeksi mutta toisaalta myös uhkaksi. Pehmeä arvomaailma oli yhä dominoivampi. Niiden määrä väheni tasaisesti, jotka näkivät talouskasvun hyvinvointimme ainoana perustana. Tutkimuksessa (EVA 1991a) todettiin, että kestäväällä kehityksellä alkoi olla potentiaalia. Ympäristöhuolta kuvattiin paitsi laajaksi, myös aidoksi. On kuitenkin todettava, että aina 1970-luvun lopulta asti huoli ympäristöstä on ollut koko ajan erittäin korkealla, vaikka vuosittain lukemat ovatkin vaihdelleet hieman.

Kuvaavaa 1990-luvun asenneilmastolle oli EVA:n (1991a) tutkimuksen mukaan myös kriittisyyden lisääntyminen poliitikkoja ja puolueita kohtaan. Suomalaisen demokratian toimintaa arvioitiin kriittisesti. Vahvan johtajan kaipuu tuli esiin myös EVA:n (1991a) analyysissä etenkin iäkkäämpien ja matalan koulutustason omaavien keskuudessa. Rakennemuutoksen välttämättömyyttä ymmärrettiin entistä paremmin ja kolme neljästä halusi supistaa julkista sektoria.

Todella masentavaksi EVA:n tutkimuksessa luonnehdittiin kuitenkin tuon ajan henkistä ilmapiiriä. Tutkimuksessa kysyttiin viime vuosina koettuja muutoksia henkisessä ilmapiirissä. Seuraavien seikkojen koki lisääntyneen vähintään kaksi kolmasosaa väestöstä: ympäristöhuolet, ahneus, rikollisuus, välinpitämättömyys, pinnallisuus ja kiinnostus muita maita kohtaan. Näistä vain viimeainittu voidaan tulkita myös positiivisesti, muut kuusi piirrettä ovat selkeästi negatiivisia muutoksia. Vähentyneeksi koettuihin asioihin ja ilmiöihin puolestaan yhdistyy runsaasti myönteisyyttä, näitä ovat esim. rehellisyys, lainkuuliaisuus, luottamus auktoriteetteihin ja lähimmäisenrakkaus. Oleellista on huomata, ettei tutkimuksessa selvitetä henkisen ilmapiirin osatekijöiden koettua tasoa, ainoastaan koettu muutos. Tällöin tulos voidaan yleistää viestiksi yleisestä huolesta yhteiskunnan kehityssuunnasta, ei siten, että Suomi olisi muuttunut täysin lohduttomaksi paikaksi asua.

Lama oli todella iskenyt maahamme. Dramaattisimpia tuloksia tuon ajan asenneilmastosta löytyy tarkasteltaessa yritysjohton asenteita, joita analysoitiin EVA:n (1991b) tutkimuksessa, siis aivan laman "aattona" tehdyn kyselyn perusteella. Tuon tutkimuksen tulokset osoittavat, että lama tuli yritysjohdollemme täytenä yllätyksenä. Vastaavanlainen päätelmä syntyy myös Tilastokeskuksen vaikuttajiin tuolloin kohdistamasta tutkimuksesta (Melkas 1991). Yritysjohtomme odotti "malttamattomana" kansainvälistymistä ja oli "miltei kaiken kattavan" kehitysuskon vallassa samalla kun maamme syöksyi taloudelliseen lamaan, jota syvemmällä bruttokansantuotteen kehityksellä mitaten on oltu viimeksi kansalaissodan aikoihin.

1993: kohti tulevaisuutta

Vuoden 1993 taloudellinen tilanne on erittäin vakava. Työttömyysaste on noin 20 prosenttia. Ulkomainen nettovelkamme on yli 50 prosenttia ja julkinen bruttovelkamme on jo lähes 60 prosenttia bruttokansantuotteestamme. Vuoden 1993 asenneilmastoa analysoitaessa on toisaalta keskityttävä tapahtuneen kehityksen huomiointiin ja toisaalta juuri nyt ilmenevien seikkojen tulkintaan. Kuten viimeksi kuluneiden kahdeksantoista vuoden asenneilmaston kehityspiirteiden arviointi osoittaa, ei tulevaa kehitystä voi ennustaa vain trendeihin turvautumalla. Se olisi kuin auton ohjaamista peruutuspeiliin katsomalla. Trenditieto on kuitenkin oleellista nykyisyyden tulkinnassa ja tulevan kehityksen ennakoinnissa. Se auttaa erilaisten kehityspiirteiden tulkinnassa ja niiden taustojen ymmärtämisessä.

Seuraava yleiskuva tämän hetkisestä asenne- ja mielipideilmastosta perustuu juuri analyysivaiheessa olevaan Monitor-tutkimuksen (1993) aineistoon sekä EVA:n (1993a) tutkimukseen. Edellisen kenttätyö tehtiin loppukeväästä 1993. Jälkimmäinen perustuu viimesykyiseen kenttätyöhön. Monitor-tutkimuksen (1993) tuloksissa heijastui voimakkaasti maamme heikko taloudellinen tilanne. Asennetasolla on tapahtunut kaksi merkittävää siirtymää. Näistä ensimmäinen on siirtymä itsekeskeisyyden korostamisesta kohti sosiaalisesti vastuullisempaa asennoitumista. Toinen siirtymä, joskin lievempi, on tapahtunut sisäisestä, yksilöllistä elämän hallintaa korostaneesta asennoitumisesta kohti poliittista turhautumista, vieraantumista sekä taloudellista turvattomuutta.

Sosiaalisesti vastuullisemman asennoitumisen suhteen tilanne muistuttaa voimakkuudeltaan aiemmin kuvattua "lama-suhdannetta" vuonna 1981, jolloin kaikenlainen huolestuneisuus kehityksen suunnasta lisääntyi. Henkilökohtaisella tasolla taloudelliset huolet ovat selkeästi lisääntyneet viimeisten kahden vuoden aikana. Asennetasolla tämä heijastuu selvästi yleisenä säästäväisyytenä ja vaatimattomuuden arvostuksena. Tähän kokonaisuuteen liittyy myös jonkin verran voimistunut huoli ympäristön tilasta. Tämän kehityksen vastapainona lyhytjänteinen henkilökohtaisen jännityksen etsintä ja riskinottohalukkuus on vähentynyt. Vastuullisemman asennoitumisen tärkeä elementti on voimakkaasti korostuva vaatimus korkeammasta yhteiskuntamoraalista. Myös sosiaalisen oikeudenmukaisuuden vaatimukset ovat lisääntyneet. Yksilötasolla korostuu aikaisempaa enemmän jo 1991 havaittavissa ollut pohdiskelevä asennoituminen ja itsestä huolehtiminen.

Yksilöllisen erottautumisen arvostus on edelleen voimakasta, siihen ei kuitenkaan kiinnitetä aikaisemmassa määrin huomioita. Yhteiset asiat ja huoli tulevaisuudesta painaa tällä hetkellä enemmän. Samanaikaisesti lisääntyneen taloudellisen turvattomuuden kanssa korostuu voimakkaasti turhautuminen poliittisiin päättäjiin. Myös vieraantuminen on lisääntynyt jonkin verran. Kokonaisuutena Suomi on siis taas kääntymässä aikaan, jossa odotukset kohdistuvat voimakkaasti päättäjien toimintaan.

EVA:n (1993a) tutkimuksen mukaan hallitsevia tekijöitä mielipideilmastossamme ovat perheen tärkeyden korostus, byrokratian karsiminen, ohjelmallisuuden kaipuu yhteiskuntamme tasolla, henkisen hyvinvoinnin koros-

taminen, usko EY-jäsenyyden toteutumiseen ja yrittäjyyteen. Kokonaisuutena EVA:n (1993a) tutkimuksessa "Kansa tienhaarassa" keskitytään analysoimaan selkeästi suomalaisten muuttumiskykyä sekä tulevaan kohdistuvia odotuksia. Yhteisiä aihepiirejä Monitor-tutkimuksen (1993) kanssa löytyy EVA:n tutkimuksista jonkin verran. Näistä tärkein on nykyiseen poliittiseen päätöksentekoon ja päättäjiin kohdistuva kritiikki. Vahvan johtajan kysyntä on edelleen lisääntymässä iäkkäämpien ja matalan koulutustason omaavien keskuudessa. EVA:n (1993a) tutkimus syventää analyysia selvittämällä väestön poliittiseen päätöksentekoon kohdistuvia tavoitteita. Tulosten mukaan poliittisessa päätöksenteossa pitäisi korostaa seuraavia arvoja, tavoitteita ja periaatteita: kodin ja perheen huomiointia, henkistä hyvinvointia, sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja sukupuolten tasa-arvoa. Nämä tulkittiin liittyviksi perinteisyyden, turvallisuuden ja sosiaalisuuden kolmiyhteyteen. Poliittiset puolueet saavat osakseen armotonta kritiikkiä, joskaan se ei viimeisten kahden vuoden aikana ole lisääntynyt.

Koettuja yhteiskunnallisia ristiriitoja analysoitaessa tulokset osoittavat, että poliitikkojen ja kansan välinen ristiriita koettiin kaikkein keskeisimmäksi. Toiseksi eniten korostettiin hallituksen ja ay-liikkeen välistä ristiriitaa. Kolmanneksi tässä vertailussa nousi suomalaisten ja pakolaisten välillä koettu ristiriita ja neljänneksi tärkeimmäksi nousi ydinvoimaa koskeva vastakkainasettelu (EVA 1993a). Selkeää muutosta vuoteen 1987 kuvastaa se, että tuolloin koettiin voimakkain vastakkainasettelu yritysten ja luonnon välillä. EVA:n analyysin mukaan ristiriidat ovat voimistumassa. Asenneilmaston kannalta tärkeitä muutoksia koettiin tapahtuneen myös yhteiskunnan valtarakenteissa. Taloudellisten instituutioiden valta koetaan edelleen todella merkittäväksi, samoin puolueiden. Pankkien koettu ja suuryritysten valta oli EVA:n tutkimussarjan mukaan huipussaan vuoden 1990 mittauksessa (EVA 1991a). Nyt ne ovat "luovuttaneet" valtaansa hieman myyttisenä pysynteleville markkinavoimille.

Taloudellisen kasvun teema on keskeisellä sijalla EVA:n (1993a) analyysissä. Käsitys siitä, että hyvinvointimme jatkuvuus voi perustua vain taloudelliseen kasvuun on saanut voimakkaasti lisää kannatusta. Kaksi vuotta aiemmin 32 prosenttia suomalaisista ajatteli näin, nyt 44 prosenttia. Taloudellisen kasvun koetaan vaikuttavan myönteisesti kaikkeen, missä taloudelliset seikat painottuvat, kuten työllisyyteen, kansainväliseen kilpailukykyyn, eläkeisiin, sosiaaliturvaan, elintasoon ja palkkoihin. Samalla sen koetaan vaikuttavan kielteisesti ennen muuta ympäristön tilaan mutta myös luonnonvarojen riittävyteen, rasitukseen työelämässä, yhteiskunnallisiin ristiriitoihin sekä ihmisten arvomaailmaan ja elämäntapaan. Asennetasolla vallitsee ilmeinen ristiriita vallitsevaksi kuvatun pehmeän, *postmaterialistisen* arvomaailman kanssa. Taloudellisesta kasvusta ei väestön enemmistö ole valmis tinkimään, vaikka tunnistaakin sen haitalliset ympäristövaikutukset. Huoli ympäristöstä on EVA:n (1993a) tutkimuksen mukaan edelleen korkealla, joskaan ei aivan yhtä korkealla kuin kaksi vuotta aikaisemmin.

Tulevaisuutta ajatellen tärkeän teeman muodostaa EVA:n (1993a) tutkimuksessa jakso, jossa käsitellään suomalaista identiteettiä ja sen rakentumis-

ta. EVA:n tulosten mukaan suomalainen identiteetti on rapistumassa. Enää 62 prosenttia kokee onneksi ja etuoikeudeksi suomalaisuuden. Lukema on alhaisin koskaan EVA:n tutkimussarjassa saatu. Huolestuttavaa on myös se, että samanaikaisesti kokemus eurooppalaisesta identiteetistä heikkenee ja kansainvälisyys on muuttumassa kielteisemmäksi ilmiöksi. Suomalaisuus ei siis enää muodosta yhtä selkeää identifioitumismallia kuin aikaisemmin. Kansainvälistyminen ei ole tuonut tilanteeseen ratkaisua. Pikemminkin suomalaisen identiteetin perusteet ovat siis muuttuneet diffuusimmaksi, epämääräisemmäksi. Suomalaisen identiteetin koettiin aikaisemmin perustuneen voimakkaasti suomalaiseen luontoon ja metsiimme sekä itsenäisyytemme vaatimiin uhrauksiin. Tulevaisuutta ajatellen pidettiin tärkeänä, että identiteettimme suomalaisina rakentuisi entistä enemmän sellaisten seikkojen varaan, kuin suomalaisen työn ja tuotteiden korkealuokkaisuus, ahkeruus ja yritteliäisyys sekä tieteellinen ja tekninen kehittyneisyys. Mielikuvien tasolla vallitsee siis melkoinen ristiriita sen välillä, millaisiin seikkoihin identiteettimme tällä hetkellä perustuu ja millaisiin seikkoihin sen haluttaisiin perustuvan. Kansalliseen itsetuntoomme ei voi olla vaikuttamatta tilanne, jossa nykykäsitys identiteetistämme luonnehtii itsenäisyystaistelusta ja sodista selviytynyttä metsien keskellä elävää kansakuntaa ja toivekuva puolestaan huipputeknologiastaan tunnettua, yritteliästä ja sivistynyttä kansakuntaa. Toiveidentiteetti on siis varsin kaukana koetusta nykytilanteesta ja sen saavuttaminen on todella pitkäjänteistä työskentelyä edellyttävä asia.

Edellä viitattiin jo kansainvälistymisen saamaan aiempaa kielteisempään vastaanottoon. EVA:n (1993a) tutkimuksessa kansainvälistymistä tarkastellaan lähinnä EY:n kautta. Niin EVA:n (1993a) tutkimus kuin EVA:n aiheesta tekemät erilliset analyysitkin EVA (1992a; 1992b) sekä Suomen Gallup Oy:n Eurobarometer (European Integration Survey 11/1992 ja 4/1993) korostavat saman suuntaisia tuloksia. Jäsenyyttä kannattavien määrä ei juurikaan ole muuttunut sitten ensimmäisten mittausten vuonna 1988. Noin 43–46 prosenttia väestöstä kannattaa liittymistä. Vastustajien määrä sen sijaan on noussut tasaisesti vuoden 1988 12 prosentista kevään 1993 40 prosenttiin. (EVA 1992b; European Integration Survey 4/1993). Viimeisen mittaajakson ajan tilanne on pysynyt vakaana eli kevään kannatuslukemat ovat viimesyksyisellä tasolla. Kansainvälisesti verrattuna (European Integration Survey 11/1992) suomalaiset eivät ole kovin innokkaasti Euroopan yhdentymispyrkimysten kannalla. Tutkimuksessa verrattiin käsityksiä Euroopan yhdentymisestä EY-maissa sekä Ruotsissa, Norjassa ja Suomessa. Yhdentymistä kannatti suomalaisista 47 prosenttia. Vastaavat lukemat jäsenmaissa olivat 57 ja 80 prosentin välillä ääripäiden ollessa Englanti ja Portugali. Norjassa ja Ruotsissa Euroopan yhdentymisen kannattajia oli molemmissa 49 prosenttia. Vain 28 prosenttia suomalaisista piti EY-jäsenyyttä hyvänä asiana, norjalaisista 27 ja ruotsalaisista 34 prosenttia. Vain 16 prosenttia suomalaisista olisi pahoillaan, jos EY hajoaisi. Osuus oli pienin vertailussa mukanaolleista. Suomen jäsenyyden kannalta positiivista kuitenkin on se, että 51 prosenttia suomalaisista kokisi Suomen hyötyvän jäsenyydestä. Lukema on selvästi korkeampi kuin Ruotsissa (37%) ja Norjassa (30%) ja muuta-

missä nykyisissä jäsenmaissa. Suomalaisten asennoituminen EY:hyn on vielä ilmeisen epämääräistä. Etuja ollaan valmiita ottamaan, jos niitä tarjotaan. Yhdentymistä ei kuitenkaan koeta kovin tärkeäksi. Ehkä kyseessä on samalla myös kansainvälistymisen suhteen aiemminkin esiin tullut kansallinen itsekyytemme. Suomi ei ole kovinkaan avoin kulttuuri, mikä näkyy selvästi esimerkiksi ennätyksellisen alhaisessa ulkomaalaisten osuudessa (0,9 %) väestöstämme.

EY-kysymys kulminoituu samaan demografiseen ilmiöön kuin mikä tahansa kansainvälisyyteen liittyvä asia. Avoimimpia kansainväliselle vuorovaiikutukselle ovat nuoremmat ikäluokat, käytännössä alle 35 vuotiaat, ja hyvin koulutetut eli vähintään opistotasoisien tutkinnon suorittaneet. Hieman yllättävää on kuitenkin se, että juuri alle 35 vuotiaat tuntuvat seuraavan keskimääräistä vähemmän EY-asioita. Perustuvatko myönteiset kannanotot siis enemmänkin yleiseen avoimuuteen kansainvälisyyttä kohtaan kuin omakohteisesti arvioituihin EY:n tuomiin etuihin?

Asennekehitys ja yhteiskunnallinen tapahtuminen

Asenne- ja mielipideilmaston kehitys on kahta kautta yhteydessä yhteiskunnalliseen todellisuuteen. Toisaalta yhteiskunnan tapahtumat heijastuvat ihmisten asenteisiin esim. joukkotiedotuksen välityksellä suhteellisen nopealla tempolla. Toisaalta ihmisten asenteet käyttäytymisvalmiuksina ovat ohjaamassa yhteiskunnallisia tapahtumia. Tyypillisesti asennetasoon voimakkaasti vaikuttavia yhteiskunnallisia tapahtumia ovat taloudelliseen tilanteeseen ja ympäristökysymyksiin liittyvät seikat.

Suhteutettaessa kuluneen 18 vuoden asennekehitystä nykyhetkeen ja varsinkin Suomen tulevaisuuteen, yksi keskeisimmistä havainnoista liittyy suomalaisen asennemaailman monipuolisuuteen. Emme todellakaan ole tekemisissä minkään monoliittisen kokonaisuuden kanssa. Suomen asenneilmastossa on vivahteita kuin syksyisessä säässä. Toinen tulevaisuutta ajatellen tärkeä huomioitava asia on se, että Suomen asenneilmaston kehitys on ollut polveilevaa ja aaltomaisesti etenevää. Perusteemat liittyvät yksilön ja yhteisön suhteeseen, turvallisuuteen sekä suhtautumiseen uusiin ja vieraisiin asioihin. Nämä painottuvat eri aikoina eri tavoin, mutta joitakin elementtejä niistä liittyy kaikkiin aikakausiin. Yhteiskunnallisessa keskustelussa viimeisten 18 vuoden aikana korostuneista ja tälläkin hetkellä tärkeistä teemoista ovat asennetasolla keskeisimpiä ympäristökysymykset ja suhtautuminen talouskasvuun, kansainvälistyminen ja suomalainen identiteetti sekä suhtautuminen politiikan valtarakenteisiin.

Asenneilmastomme ei muutu satunnaisesti eikä ailahdellen. Aina on luonnollisesti kyse siitä, miten kattavasti asenneilmastomme piirteitä pystytään mittaamaan. Monitor-tutkimuksessa tavoitetaan nopeasti muuttuvia, suhdanneherkkiä, asennealueita, jotka liittyvät *yksilön ja yhteisön* suhteeseen. Tutkimuksessa tavoitetaan myös vähemmän herkästi muuttuvia asennealueita, jotka liittyvät *oman elämän hallintaan ja syrjäytymiseen*. Tällä hetkellä asennetasolla painottuvat aiempaa enemmän *yhteisöön*, lähinnä omaan lähipiiriin ja sen turvallisuuteen liittyvät asiat kuin hyvinä aikoina. Hyvinä aikoina

kiinnostus taas kohdistuu enemmän *yksilöllisiin* nautintoihin. Tällä hetkellä asenneilmastossamme painottuvat myös aiempaa enemmän *syrjäytymiseen* liittyvät tekijät. Suomalaiset ovat todella huolissaan siitä mitä maassamme on tapahtumassa. Asenneilmasto ei missään tapauksessa kuitenkaan ole yhtenäinen koko väestön tasolla. Siinä pätevät eri osaryhmien suhteen samanlaiset säännöt sosiaalisten ryhmien välisistä eroista kuin arvojenkin suhteen. Nykytilanne on huomattavasti helpompi nuorehkoille ja hyvin koulutetuille kuin muille.

Asenteiden ja ns. yleisen mielipiteen vaikutukset yhteiskunnallisiin tapahtumiin jäävät monasti sangen vähäiseksi. Konkreettisin esimerkki tästä on ympäristöasenteiden ja ympäristöystävällisen käyttäytymisen suhde. Tietoisuus ongelmista on korkealla ja uhrimieltä ympäristön hyväksi riittää asennetasolla. Sen uskottavuutta nakertaa kuitenkin samaan aikaan esiin tuotu talouskasvun selkeä kannatus ja erittäin voimakas aineellisen hyvinvoinnin kunnioitus. Talouskasvun lisääntyvä kannatus hyvinvointimme takeena ja samanaikainen tietoisuus tämän ilmeisestä ristiriidasta ympäristömme säilymisen kanssa on yksi asennetaso perusjännitteistä, joka edellyttää ratkaisua. Asennetasolla tämä on tulkittavissa eräänlaiseksi "syödä kakku ja säästää se samalla" -asenteeksi.

Asenteen sisäinen ristiriita on ilmeinen ja johtaa ns. vapaamatkustajuuden ongelmaan, jossa muut hoitavat homman ja itse nautitaan vain lopputuloksesta. Ristiriita voidaan luonnollisesti ratkaista myös yksilötasolla. Viimeisten 18 vuoden aikana ei ympäristöystävällinen käyttäytyminen ole kuitenkaan ollut läheskään yhtä yleistä kuin ympäristöystävällinen asennoituminen. On ilmeistä, ettei asiaa voida hoitaa pelkillä yksilötason ratkaisulla. Yankelovichin (1991) tulkintaskaemaa soveltaen on ilmeistä, että suurelle osalle suomalaisia, ympäristökysymykset ovat jääneet kuin epämääräiseksi uhkaavaksi möykyksi. Tietoisuus on herännyt jo aikaa sitten, mutta se ei ole jäsentynyt toimintavaihtoehtoiksi. Näin ollen ei ole syntynytäkään henkilökohtaisen tason toimintamalleja.

Jos arvojen tasolla toimivia ratkaisuja ei löydy, ainoiksi keinoiksi ympäristöystävällisyyden edistämiseksi jäävät lainsäädännön keinot ja kilpailukykyinen hinnoittelu (Puohiniemi 1993b). Toistaiseksi ympäristökysymykset eivät ole saaneet yleisen mielipiteen tasolla ratkaisua, vaikka yksittäisiä sovellutuksia onkin olemassa paljon. Vieläkin ollaan lähinnä huolissaan ja pelätään mitä tapahtuu, muttei todella tiedetä mitä tehdä. Käytännössä tämä näkyy ympäristöongelmien torjuntana eli siirtona tulevaisuuteen, mikä ilmeni jo EVA:n (1987) tutkimuksessa.

Ympäristöhuolissa on asennetasolla Monitor-tutkimuksen (1993) mukaan kaksi erillistä komponenttia. Toinen näistä liittyy yleiseen huolestuneisuuteen ja toinen vastuulliseen asennoitumiseen. Ympäristöhuolet ovat vuoden 1985 jälkeen alkaneet selkeämmin siirtyä jälkimmäiseen luokkaan. Yhä vielä on kuitenkin runsaasti ihmisiä, joille ympäristömme tila on vain asia muiden joukossa aktualisoituen huoleksi vain jonkun sitä kysyessä, ei päivittäisessä päätöksenteossa.

Kansainvälistyminen ja suomalainen identiteetti suhteessa toisiinsa muodostaa hieman samanlaisen tilanteen. Erottava tekijä on kuitenkin siinä, että hyvin koulutettu ja nuorehko väestönosa on kuitenkin selvästi avoimempaa kansainväliselle vuorovaikutukselle kuin muut. Yankelovichin (1991) käsittein tuntuu ilmeiseltä, että yleinen mielipide on kansainvälistymisen suhteen kokonaisuutena hyvin jäsentymätön. Vain osa, lähinnä hyvän koulutuksen omaavat, ovat työstäneet aiheesta oman arvionsa ja luoneet ehkä jopa joukon henkilökohtaisia vaihtoehtoja. He ovat ratkaisseet suhteensa ulkomaiden kanssa tapahtuvaan vuorovaikutukseen tavalla, joka ei aiheuta ongelmia suhteessa heidän käsitykseensä suomalaisesta identiteetistä. Vähän koulutusta saaneelle, useimmiten juuri iäkkäälle, kansanosalle kansainvälistyminen on vain huolestumista aiheuttava, ehkä jopa uhkaava asia. Sen vaikutuksia ei ole työstetty henkilökohtaisella tasolla läpi, vaihtoehtoisten toimintamallien muodostumista ei myöskään ole siten voinut tapahtua. Todellista omakohtaista ratkaisua ei ole päässyt syntymään. Ulkomaalaisuus pysyy heille uhkaavana asiana ja suomalaisuus linnakkeena, johon kaikelta vieraalta halutaan suojautua. Näin tapahtuu siitäkkin huolimatta, että monet yhteiskunnalliset vaikuttajat kansainvälistymisen välttämättömäksi kokevatkin.

Kolmas, lähes ikuiselta tuntuva, ristiriita kansan ja poliitikkojen välillä liittyy mielenkiintoisella tavalla suomalaisten arvoihin. EVA:n (1993a) tutkimuksen mukaan poliittisessa päätöksenteossa tulisi suomalaisten mielestä korostua perhekeskeisyyden, henkilökohtaisen hyvinvoinnin, sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja sukupuolten tasa-arvon. Suhteutettuna suomalaisten arvomaailmaan nämä toiveet edustavat kaikkein tärkeimpiä arvojamme (Puohiniemi 1993a). Niiden korostuminen osoittaa, että suomalaisten arvot ovat aktualisoituneet ehkä juuri vaikeista ajoista johtuen ja ovat mitä todennäköisimmin vaikuttamassa päätöksiin enemmän kuin mitä hyvinä aikoina tapahtui.

Asenneilmaston muuttuminen 1975-1993

- 1975 Politikoinnista toipumisen aikaa. Yhteiskuntakriittisyys edelleen voimakasta. Silti kiinnostus kaikkeen uuteen korkealla.
- 1975-1979 Modernisaation aikaa, joka kulminoitui 1979 oman minän voimakkaaseen esiintuontiin. Samalla kuitenkin varovaisuus alkoi lisääntyä.
- 1981 Syvän huolestuneisuuden aikaa, laman odottelua. Sosiaaliset ryhmät huolestuivat yhtäläisesti yhteisistä asioista. Ajan kollektiivisuus ilmeni lähipiiriin kohdistuvana. Turvaa etsitiin perheestä.
- 1983 Optimismi ja vapaamielisyys alkoivat lisääntyä, säästäväisyys menetti merkitystään. Kansainvälinen tilanne koettiin rauhalliseksi. Valmiudet "kulutuskeskeiselle elämäntyyliille" syntyessä.
- 1985 Yksilöllisyyden arvostus lisääntyi, kriittinen epäluuloisuus väheni. Postmaterialismia vahvan kaupallisuuden keskellä. Yksilökeskeistä, vaihtoehtoisuutta hyväksyvää aikaa. Jupit "syntyivät".
- 1987 Käänne kohti kriittisyyttä ja huolestuneisuutta. Ristiriitaisia kehityssuuntia: avautumista ulkomaailmaan ja eristäytynyttä epäluuloisuutta. Talouskasvua kannatettiin, ympäristöongelmat nähtiin tulevaisuuden ongelmina.
- 1989 Rennon kriittisesti kohti kansainvälisyyttä. Suhrautuminen kansainvälisyyteen oli myönteistä, mutta itsekästä. Elämä tuntui turvalliselta. Samalla poliittinen vieraantuminen oli laaja-alaista. Myönteinen suhde talouskasvuun. Työttömyys koettiin henkilökohtaisena ongelmana.
- 1991 Lama. Tietoisuus kulutusjuhlien lopusta oli asennetasolla ilmeinen. Sosiaalisten ryhmien polarisaatiota asennetasolla: "sisäänpäin" kääntymistä vs vahvan johtajan kaipuuta. "Eurooppalaistuneet" erottautuivat selkeästi muista. Yleisesti EY:n edut nähtiin haittoja vahvempina. Suomalaisuuden rapistuminen ongelmallista iäkkäille.
- 1993 Yksilökeskeisyydestä yhteisöllisyyteen. Yksilökeskeisten nautintojen korostus vähenemässä. Säästäväisyys on taas arvossaan. Korkean yhteiskuntamoraalin vaatimukset korkealla. Suhde kansainvälisyyteen aiempaa sulkeutuneempaa. Ohjelmallisuuden kaipuuta. Siirtymä oman elämän hallinnasta syrjäytymiseen. Huoli taloudellisesta turvallisuudesta korostuu. Poliittinen turhautuminen on korkealla. Yhteiskuntakriittisyyden sosiaalinen tausta on muuttunut: nyt kriittisyys liittyy usein hyvään koulutukseen. Poliittisessa päätöksenteossa halutaan paluuta "perusarvoihin". Suomalaisuuden kriisi: itsenäisistä metsien miehistä haluttaisiin ahkeria "hi tec" experttejä. Asennekehityksen polarisoituminen: sosiaaliset ryhmät reagoivat eri tavoin yhteiskuntamme muuttumiseen.

Lähteet: EVA:n tutkimussarja (1985-1993); Monitor-asennetutkimus (1975-1993)

5. Suomalaisen pelot ja toiveet 1993

5.1. Tutkimuksen toteutustapa

Tilastokeskuksen keväällä ja alkukesästä 1993 suorittama laaja tutkimus suomalaisesta mielipideilmastosta perustuu edustavaan 2 168 hengen väestönäytteen haastatteluun sekä yhteiskuntamme vaikuttajien keskuudessa tehtyyn kirjekselyyn, johon vastasi 309 politiikan, hallinnon, tutkimuksen ja liike-elämän vaikuttajaa. Tutkimus kartoitti laajasti kokemuksia Suomen ja sen kansalaisten nykyongelmista, uhkien näkemistä niin henkilökohtaisella kuin yhteiskuntamme tasolla sekä käsityksiä Suomen tulevaisuuden vahvuuksista. Tutkimuksen lomakkeet on esitetty Liitteessä 1. Kestävään kehitykseen liittyvä kysymys tuotti niin hajanaisen vastausjoukon, että sen analyysi jätettiin tämän raportin ulkopuolelle.

Tutkimuksen tuloksia arvioitaessa on huomioitava, että monet tekijät vaikuttavat yhteiskuntamme ja henkilökohtaisen elämämme piirteiden havaitsemiseen ja niiden julkituomiseen. Ongelmien, uhkien ja vahvuuksien esiin tuonnissa heijastuvat yhteiskunnalliset roolimme, henkilökohtaiset tietomme, arvomme ja asenteemme sekä myöskin yhteiskunnassa vallitsevat normit. Jo näistä syistä vaikuttajilla ja väestöllä on erilainen näkökulma sosiaaliseen todellisuuteen. Nämä erilaiset näkökulmat heijastuvat mm. käytetyssä sanastossa. Kun toinen puhuu samasta asiasta henkilökohtaisen tason ongelmiana, toinen korostaa tämän lisäksi sen kansantaloudellista puolta. Nämä näkökulmaerot saattavat aiheuttaa arvoristiriitojen näkemistä myös siellä, missä niitä ei ole. Väestöltä saatuja vastauksia voidaan verrata väestön arvoja kuvaaviin muihin tutkimuksiin. Vaikuttajien arvoja ei projektissa mitattu. Väestön ja vaikuttajien vertailu ei tässä suhteessa siis ole mahdollista. Myös vaikuttajat ovat ihmisiä. Heidän arvomaailmansa ei erilaisesta yhteiskunnallisesta roolista johtuen tietenkään muutu käänteiseksi. Väestön ja vaikuttajien arvomaailmojen erot selittynevät aivan samojen lainalaisuuksien perusteella kuin erot muidenkin sosiaalisten ryhmien välillä eli esimerkiksi sukupuoleen, ikään ja koulutukseen liittyvillä tekijöillä.

Pääosa tutkimuksen aineistosta koottiin avokysymyksen eli siten, että vastaajille ei annettu minkäänlaisia ohjaavia vaihtoehtoja. Vastaajat saivat ottaa esiin kunkin kysymyksen kohdalla juuri sellaisia asioita kuin kokivat tarpeelliseksi. Myöhemmin vastaukset koodattiin aihesisältöjen mukaan. Koodauksen tulokset eli aihepiirit, jotka tutkimuksessa tulivat esiin ja niiden kuvaukset on esitetty Liitteessä 2. Lisäksi vastaajat ottivat kantaa neljään asenneväittämään.

Tutkimuksessa päädyttiin avokysymysten käyttöön, koska näin saadaan mahdollisimman spontaani kuva siitä, miten aikamme ilmiöt ihmisten mielisissä korostuvat. Avokysymysten käyttöön liittyy luonnollisesti myös omat puutteensa. Kaikkia asioita ei avokysymyksiä käytettäessä voida yhteismittalaisesti esimerkiksi vertailla.

Tutkimuksen väittämiin vastaaminen tapahtui käyttäen 5-portaista asteikkoa. Vaihtoehto 1 merkitsi aina sitä, että vastaaja oli täysin samaa mieltä esitetyn väitteen kanssa. Vaihtoehto 5 puolestaan merkitsi täyttä erimielii-

syöttä. Tulokset esitetään keskiarvoina. Keskiarvojen erojen tilastollinen merkitsevyys on testattu t-testillä.

Väestön ja vaikuttajien näkemykset on analysoitu taustaryhmittäin. Väestön osalta näyte on analyysivaiheessa jaettu sukupuolen, iän, koulutuksen ja vastaajan asuinpaikan taajama-asteen mukaan osaryhmiin. Vaikuttajien osalta vastaajat jakautuvat seuraaviin neljään ryhmään: kansanedustajat, valtionhallinnon päätöksentekijät, tutkimuksen hallinnon päätöksentekijät sekä liike-elämän päätöksentekijät. Ryhmien yksityiskohtaisemmat kuvaukset on esitetty tämän raportin Luvussa 2.

5.2. Väestön ja vaikuttajien suhtautuminen tulevaisuuteen

Tutkimuksen väittämistä kolmella luodattiin suomalaisten tulevaisuuskäsityksiä. Väittämät antavat lähinnä yleiskuvan siitä, miten yhteneväinen on vaikuttajien sekä erilaisten väestöryhmien käsitys tulevaisuudesta. Väittämissä keskityttiin kolmeen osa-alueeseen: lasten tulevaisuuteen sekä elintason ja tasa-arvon kehitykseen liittyviin uskomuksiin. Lopuksi nämä yhdistettiin optimismi-asteikoksi, tosin hyvin karkeaksi sellaiseksi. Vaikuttajien tuloksia ei tarkastella taustaryhmittäin, koska eri vaikuttajaryhmien välillä ei esiintynyt tilastollisesti merkitseviä eroja. Väestön osalta taustaryhmien erot on huomioitu silloin kun ne ovat tilastollisesti merkitseviä.

Lastemme tulevaisuuteen liittyviä uskomuksia mitattiin seuraavalla väittämällä (Taulukko 3):

Taulukko 3. Väestön ja vaikuttajien lastemme tulevaisuuteen liittyvät uskomukset.

"Nykyisten lasten elämä tulee olemaan huonompaa kuin meidän elämämme tällä hetkellä"
(1 = täysin samaa mieltä, 5 = täysin eri mieltä)

	Väestö	Vaikuttajat
(N)	(2168)	(309)
Keskiarvo	2,68	2,85
Keskihajonta	1,36	1,14
t=-2.088 df=2475 (P=0.0185 yksisuuntainen testaus)		

Kovin myönteistä kuvaa eivät Taulukon 3 tulokset anna väestön eikä vaikuttajien käsityksistä. Molempien ryhmien keskiarvot ovat hiukan asteikon kielteisemmällä puolella. Vaikuttajilla on lastemme tulevaisuuden suhteen hieman myönteisempi näkemys kuin väestöllä. Väestöryhmistä muita luottavaisemmin lasten tulevaisuuteen suhtautuvat naiset. Yli 40-vuotiailla ja vähän koulutetuilla oli myös tässä suhteessa myönteisempi käsitys asiasta kuin muilla.

Elintasomme kehityksen, siis aineelliseen hyvinvointimme, suhteen uskomuksia voidaan pitää pessimistisinä. Ei väestö, eivätkä vaikuttajatkaan usko elintasomme jatkuvaan nousuun (Taulukko 4).

Taulukko 4. Väestön ja vaikuttajien elintasomme nousuun liittyvät uskomukset.

"Suomalaisten elintaso on 10 vuoden kuluttua korkeampi kuin koskaan aikaisemmin"

(1 = täysin samaa mieltä, 5 = täysin eri mieltä)

	Väestö	Vaikuttajat
(N)	(2168)	(309)
Keskiarvo	3,89	3,27
Keskihajonta	1,19	1,23
t=-8.582 df=2475 (P=0.0000 yksisuuntainen testaus)		

Vaikuttajat uskovat elintasomme nousuun väestöä useammin. Alle 24-vuotiaat uskovat ikäryhmistä voimakkaimmin elintasomme nousuun. Se on luonnollista, sillä varsinainen työelämähän on heillä vasta edessä. Myös 25–40-vuotiaat ovat keskimääräistä optimistisempia tässä suhteessa. Miehet luottavat naisia useammin elintasomme nousuun, mutta koulutuksen suhteen ei eroja esiinny. Sukupuolten välinen ero selittyy sillä, että varallisuus on miesten arvomaailmassa tärkeämmällä sijalla kuin naisten (Puohiniemi 1993a).

Käsitykset yhteiskuntamme tasa-arvoistumisesta eivät myöskään ole kovin myönteisiä (Taulukko 5):

Taulukko 5. Väestön ja vaikuttajien tasa-arvon kehitykseen liittyvät uskomukset.

"Suomalainen yhteiskunta on 10 vuoden kuluttua tasa-arvoisempi kuin tällä hetkellä"

(1 = täysin samaa mieltä, 5 = täysin eri mieltä)

	Väestö	Vaikuttajat
(N)	(2168)	(309)
Keskiarvo	3,05	3,36
Keskihajonta	1,42	1,12
t=-3.744 df=2475 (P=0.0001 yksisuuntainen testaus)		

Huomionarvoista tuloksissa on se, etteivät vaikuttajat usko tasa-arvon lisääntymiseen kuten eivät usko hyvin koulutetutkaan. Ikäryhmistä alle 25-vuotiaat ovat optimistisimpia tasa-arvoisuuden lisääntymisen suhteen. Miehet uskovat naisia useammin tasa-arvon lisääntymiseen.

Edellisistä kolmesta väittämästä muodostettiin optimismi-asteikko (Taulukko 6). Asteikko kuvaa lastemme tulevaisuuteen, elintasoomme ja yhteiskuntamme tasa-arvokehitykseen liittyvien uskomusten perusteella vallitsevaa yleistä tulevaisuuden uskoa. Summa-asteikon osaset mittaavat hyvinkin erilaisia puolia tulevaisuuteen kohdistuvista uskomuksista. Näiden yhdistämisen tavoitteena on verrata väestön ja vaikuttajien uskomuksia. Aiemmin esitelyjen asennetutkimusten perusteella aineellisen hyvinvoinnin arvostus on yksi tyypillisimmistä suomalaisen asenneilmaston piirteitä kuvaavista tekijöistä. Lasten hyvinvointi ja tasa-arvon lisääntyminen puolestaan ovat jo sinänsä hyviä ja yksiselitteisesti ymmärrettävissä olevia asioita.

Taulukko 6. Väestön ja vaikuttajien optimistisuus.

Summa-asteikko Taulukoiden 3–5 väittämistä. Asteikko 1–5, jolla korkeat lukemat merkitsevät korkeampaa optimismia.

Optimismi:

	Väestö	Vaikuttajat
(N)	(2168)	(309)
Keskiarvo	2,56	2,70
Keskihajonta	0,93	0,93

t=-2.432 df=2475 (P=0.0075 yksisuuntainen testaus)

Vaikuttajat ovat hieman väestöä optimistisempia. Väestöryhmistä miehet ovat naisia optimistisempia. Kaikkein selkeimmin yleinen optimismi kuitenkin liittyy ikään. Myönteisimmin tulevaisuuteen suhtautuvat kaikkein nuorimmat. Alle 40-vuotiailla on keskimääräistä myönteisempi käsitys tulevaisuudesta. Muita ikäryhmiä pessimistisemmin tulevaisuuteen suhtautuvat 41–50-vuotiaat. Yleensä optimismin suhde ikään on lineaarinen ja kaikkein optimistisimpia ovat nuoret. Suurten ikäluokkien pessimistisyys on selkeä poikkeus tähän sääntöön. Kyseessä saattaa olla kohorttivaikutus, jonka juuret löytyvät vastaavan ikäluokan tiedostavasta nuoruudesta 60-luvulta. Tätä nuoremmat saattavat hyvinkin nähdä nykyiset talousvaikeudet ohimenevänä ilmiönä. Yli 50-vuotiaat vastaavasti muistavat nähneensä myös selvästi huonompia aikoja kuin nykyinen lamamme.

Väestön ja vaikuttajien käsityksiä aikamme moraalikysymysten kohtaamisesta selvitettiin seuraavalla väittämällä:

Taulukko 7. Väestön ja vaikuttajien moraalipohdinnat

"Nykyään on entistä vaikeampi tietää, mikä on oikein ja mikä väärin" (1 = täysin samaa mieltä, 5 = täysin eri mieltä)

	Väestö	Vaikuttajat
(N)	(2168)	(309)
Keskiarvo	2,47	3,15
Keskihajonta	1,49	1,42

t=-7.491 df=2475 (P=0.0000 yksisuuntainen testaus)

Väestön ja vaikuttajien käsityksissä vallitsee tässä suhteessa selkeä ero. Vaikuttajat kokevat selvästi ongelmattomampana oikean erottamisen väärästä kuin väestö. Väestöryhmistä vähemmän koulutusta saaneet olivat muita useammin saamaa mieltä väitteen kanssa. Arvojen kautta tulkittuna kyse mitä ilmeisimmin on itseohjautuvuuteen liittyvästä ilmiöstä. Maailman muuttuessa nopeasti, kohdataan yhä enemmän tilanteita, joihin ei voi suhtautua vain aikaisempaan kokemukseen ja perinteisiin nojautuen. Koulutus, tässä vertailussa siis vähintään ylioppilastutkinto, antaa valmiuksia, joiden avulla muuttuvaa maailmaa on helpompi jäsentää ja ymmärtää.

5.3. Suomalaisen yhteiskunnan nykyongelmat

Esiin tuotujen ongelmien määrät

Selvitettäessä vastaajien käsityksiä suomalaisen yhteiskunnan kannalta suurimmista ongelmista, uhista, vahvuuksista sekä yksilötason ongelmista olivat väestön ja vaikuttajien edustajat erilaisessa tilanteessa. Väestön edustajat vastasivat haastattelijan kysymykseen puhelimitse, kun taas vaikuttajat itse kirjoittivat näkemyksensä paperille. Vaikuttajat toivat esiin kysymystä kohden useampia näkemyksiä. Nyky-Suomen ongelmia tiedusteltaessa toivat eräät vaikuttajat enimmillään esiin seitsemän ongelmaa. Väestön keskuudessa vastaavasti tuotiin enimmillään esiin viisi ongelmaa. Keskimäärin erot eivät kuitenkaan olleet näin suuria. Vaikuttajien edustajat toivat keskimäärin esiin 2,4 ongelmaa ja väestön edustajat 1,8.

Myös vastaajaryhmittäin ilmeni jonkin verran eroja esiin tuotujen ongelmien määrässä, mikä sinänsä voi merkitä kahta hyvinkin erilaista tilannetta. Runsas ongelmien esiintuonti tällaisessa vapaamuotoisessa haastattelutilanteessa voi perustua siihen, että vastaaja pystyy tiedollisesti jäsentämään ympäröivää todellisuuttaan. Toisaalta se voi tarkoittaa sitä, että vastaaja kokee oman elämäntilanteensa vaikeaksi. Vastaajaryhmittäin tarkasteltuna vastausten määrät eivät kuitenkaan poikenneet niin paljoa toisistaan, että ne antaisivat aihetta kärkeviin johtopäätöksiin. Vaikuttajista eniten ongelmia toivat esiin tutkimuksen ja hallinnon vaikuttajat. Väestöstä vastaavasti eniten ongelmia toivat esiin kaupunkilaiset, hyvin koulutetut ja iältään 51–60-vuotiaat. Väestöryhmistä vähiten toivat ongelmia esiin nuoret 15–24-vuotiaat vastaajat.

Seuraavassa nyky-Suomen ongelmia analysoidaan kahdella eri tavalla. Prosenttitaulukot kertovat esiin tuotujen ongelmien yleisyydestä. Korrespondenssianalyysi taas paljastaa sen, miten ongelmat liittyvät toisiinsa ja miten ne eri ryhmien kohdalla korostuvat. Kokonaiskuvan saamiseksi molemmat tiedot ovat tarpeen. Ongelmien merkityksiä ei kuitenkaan pidä irrottaa niiden yleisyydestä. Asioiden merkityksiä analysoimalla opitaan ymmärtämään asioiden ja väestöryhmien välisiä jännitteitä. Yhtä tärkeää on kuitenkin tietää, miten tavallista eri ongelmien tiedostaminen on eri sosiaalisissa ryhmissä.

Mikä suomalaisia huolestuttaa?

Tämän hetken suomalaisen yhteiskunnan ongelmat kokevat niin väestö kuin vaikuttajatkin selkeästi taloudellisina (Taulukot 8 ja 9). Työttömyys hallitsee molempien ryhmien käsityksiä Suomen suurimmasta ongelmasta. Etenkin väestön mielessä taloudelliset ongelmat dominoivat näkemyksiä niin voimakkaasti, ettei muille ongelmille jää paljoakaan tilaa aktiivisessa tietoisuudessa. Suomen henkinen ilmapiiri nousee pääongelmista toiseksi tärkeimmäksi, mutta vain 10 prosenttia vastaajista katsoo sen yhdeksi Suomen suurimmista ongelmista. Ulkomaihin ja ulkomaalaisiin liittyviä ongelmia mainitsee muutama prosentti vastaajista. Myös ympäristöongelmat jäävät takalalle suurimpia ongelmia nyky-Suomesta etsittäessä. Näiden lisäksi väestöstä 12 prosenttia tuo esiin muita, yksittäisiä ongelmia.

Taulukko 8. Väestön näkemykset suomalaisen yhteiskunnan kannalta suurimmista ongelmista. Vastaajia pyydettiin mainitsemaan kaksi ongelmaa. Keskimäärin tuotiin esiin 1,8 ongelmaa.

	Ikäluokat					Sukupuoli		Koulutus		Asuinpaikka			
	Total	15-24	25-40	41-50	51-64	65-75	Mies	Nainen	Ei yli- oppi- las	Yi- oppi- las	Kau- punkki	Taaja- ma	Maa- seutu
(N)	(2168)	(348)	(682)	(452)	(441)	(244)	(1036)	(1132)	(1702)	(444)	(1226)	(366)	(575)
Nyky-Suomen ongelmat	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)
Talous													
Työttömyys	86	82	89	87	85	80	81	90	85	86	86	83	86
Taloudellinen tilanne	15	12	17	15	15	13	15	15	13	22	15	16	14
Velkaantuminen	10	7	13	10	9	8	12	8	9	14	10	9	11
Lama	10	17	11	7	9	7	9	11	9	13	10	11	9
Supistukset	6	4	6	4	6	9	3	8	6	5	6	6	4
Verot, verotus	4	2	3	5	5	4	4	3	4	3	4	4	3
Pankit, pankkikriisi	3	1	2	3	5	3	4	2	4	2	3	3	4
Hinnat	2	1	2	2	2	1	2	2	2	1	2	2	2
Korot, korkotaso	1	1	1	1	2	0	1	1	1	1	1	1	1
Henkinen ilmapiiri													
Hallitus, eduskunta, poliitikot	10	7	10	14	10	10	12	8	11	9	11	12	9
Ulkomaat													
EY, yhdentymisen	3	1	1	4	5	7	4	2	3	2	3	3	5
Pakolaiset	2	2	1	1	2	3	1	2	2	0	2	2	1
Entinen NL	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0
Yhteiskunnalliset ongelmat													
Sosiaaliset ongelmat	5	2	4	5	7	9	3	8	4	9	7	4	4
Nuoriso(n)ongelmat	5	5	2	6	9	8	3	8	6	5	5	8	5
Asuminen	2	1	2	2	1	2	2	2	2	0	2	1	1
Rikollisuus	1	0	1	1	1	3	1	1	1	0	1	2	1
Päihitteet	1	1	0	1	1	1	1	1	1	0	1	1	0
Väestön ikärakenne ja aivokato	1	1	1	1	1	0	1	1	1	2	1	1	1
Ympäristöongelmat													
Ympäristö, saasteet	3	4	3	2	3	2	2	3	3	4	3	3	2
Ydinvoima	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Muut	12	7	10	13	14	14	14	10	10	16	11	12	12
Ei osaa sanoa	10	19	10	8	5	11	10	10	11	5	9	9	14
Mainintoja keskimäärin	1,8	1,6	1,8	1,8	1,9	1,9	1,8	1,9	1,8	1,9	2,0	1,8	1,8

Taulukko 9. Vaikuttajien näkemykset suomalaisen yhteiskunnan kannalta suurimmista ongelmista. Vastaajia pyydettiin mainitsemaan kaksi ongelmaa. Keskimäärin tuotiin esiin 2,4 ongelmaa.

	Yhteensä	Kansan- edustajat	Hallinnon vaikuttajat	Tutkimus- vaikuttajat	Liike-elämän vaikuttajat
(N)	(309)	(81)	(53)	(122)	(53)
	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)
Nyky-Suomen ongelmat:					
Talous					
Työttömyys	74	94	77	63	64
Taloudellinen tilanne	20	19	26	20	17
Velkaantuminen	26	30	25	17	42
Lama	5	5	6	7	0
Supistukset	5	4	2	9	2
Verot, verotus	2	0	4	1	6
Pankit, pankkikriisi	2	4	2	1	4
Hinnat	1	1	2	0	4
Korot, korkotaso	0	0	0	0	0
Henkinen ilmapiiri					
Hallitus, eduskunta, poliitikot	19	10	15	24	25
Henkinen lama, identiteettikriisi	23	23	17	28	15
Etujärjestöt, jäykyys	11	9	8	13	11
Ulkomaat					
EY, yhdentymisen	0	0	2	0	0
Pakolaiset	0	0	0	0	0
Entinen NL	1	0	0	1	2
Yhteiskunnalliset ongelmat					
Sosiaaliset ongelmat	11	5	17	14	8
Nuoriso(n)ongelmat	16	12	21	18	11
Asuminen	0	0	0	1	0
Rikollisuus	1	1	0	1	0
Päihteet	0	1	0	0	0
Väestön ikärakenne ja aivokato	1	0	0	2	0
Ympäristöongelmat					
Ympäristö, saasteet	3	5	0	3	0
Ydinvoima	0	0	0	0	0
Muut	22	10	25	28	23
Ei osaa sanoa	1	1	0	1	2
Mainintoja keskimäärin	2,4	2,3	2,5	2,5	2,3

Nuoriso puhuu muita useammin vain yleisesti "lamasta". Iäkkäimmät taas tuovat hieman enemmän esiin muitakin kuin talouteen liittyviä yhteiskunnallisia ongelmia. Eniten tyytymättömyyttä päättäjiä kohtaan esiintyy 41–50-vuotiaiden keskuudessa. Tämä ryhmä osottautui edellisessä vertailussa tulevaisuuden suhteen pessimistisimmäksi. Naiset ovat miehiä huolestuneempia yhteiskunnallisista ongelmista. Merkille pantavaa tuloksissa on se, että asuinpaikalla ei juurikaan ole vaikutusta esiin tuotujen ongelmien luonteeseen. Riippumatta asuinalueesta Suomen nykyongelmat siis nähdään hyvin samalla tavalla.

Myös vaikuttajien näkemykset Suomen suurimmista ongelmista painottuvat erittäin voimakkaasti taloudellisiin kysymyksiin. Työttömyyden lisäksi velkaantuminen saa suhteellisen paljon huomiota osakseen. Huomattava osa vaikuttajista, 11–23 prosenttia tuo esiin henkiseen ilmapiiriimme liittyviä ongelmia, henkistä lamaa, identiteettikriisiä, päättäjiin itseensä liittyviä seikkoja sekä etujärjestöihin liittyvää joustamattomuutta ja jäykkyyttä. Henkisen ilmapiirin ongelmallisuutta korostavat eniten tutkimuksen vaikuttajat. Tutkijat jäsentävät nykyhetken ongelmia muita monipuolisemmin. Ongelmien pääluokat ovat heillä keskimääräistä suurempia eli mainintoja luokkaa kohti on enemmän kuin muilla. Vaikuttajista 11–16 prosenttia korostaa muiden yhteiskunnallisten ongelmien merkitystä, lähinnä yleisiä sosiaalisia tai sitten nuorisoon tavalla tai toisella liittyviä ongelmia. Vaikuttajat eivät myöskään koe ympäristöön liittyviä ongelmia mitenkään päällimmäisinä. Vielä vähemmän tähän luokkaan sijoittuvat ulkomaihin tai ulkomaalaisiin liittyvät ongelmat. Muita yksittäisiä ongelmia toi esiin vaikuttajista joka viides.

Dramaattinen muutos vuoteen 1991

Verrattaessa näitä tuloksia lähes samassa muodossa vuonna 1991 toteutettuun vastaavaan tutkimukseen (Melkas 1991) on ero erittäin selkeä. Molemmissa tutkimuksissa ihmiset saivat täysin omin sanoin kuvata Suomen tärkeimpiä (vuoden 1991 sanamuoto) ja suurimpia (vuoden 1993 sanamuoto) ongelmia.

Vaikka myös vuonna 1991 taloudelliset seikat korostuivat ongelmista eniten, korosti tuolloin kuitenkin vain vajaa kolmannes vastaajista luokkaan "talouden kasvu, lama, työttömyys" lukeutuvia asioita. Vuonna 1993 pelkästään työttömyyden nosti esiin 86 prosenttia vastaajista. Vaikuttajien kohdalla vertaus vuoteen 1991 on vielä dramaattisempi. Vain 10 prosenttia vaikuttajista piti tuolloin "talouden kasvu, lama, työttömyys" luokkaan kuuluvia asioita suurimpien ongelmien luokkaan kuuluvina. 1993 huolestuneisuus näistä asioista on lähes yhtä korkealla sekä vaikuttajien että väestön keskuudessa. Vuonna 1991 vaikuttajien huolehtiminen kohdistui enemmänkin kilpailukykyyn ja kustannustasoon. Kahdessa vuodessa on vaikuttajien huoli henkisestä ilmapiiristämme kärjistynyt. Nyt monet poliittisiin päättäjiin, etujärjestöihin tai vain yleisesti henkiseen lamaan liittyvät asiat tuodaan selkeämmin esiin kuin aikaisemmin.

Vuonna 1991 esiin tuodut ongelmat jäsenyivät suurin piirtein samanlaisiin luokkiin kuin tässäkin tutkimuksessa. Oleellisia eroja ongelmaryhmien korostuksessa on edellä mainittujen taloudellisten huolien lisäksi ennen muuta suhtautumisessa ulkomaihin ja ympäristöongelmiin. Kaksi vuotta siten (Melkas 1991) etenkin väestö korosti selvästi nykyistä enemmän ulkomaihin, Neuvostoliittoon, kansainväliseen tilanteeseen sekä pakolaisiin, liittyviä ongelmia. Nykyisessä tilanteessa nämä ovat jääneet täysin taka-alalle. Myös ympäristöongelmat korostuvat tänä vuonna vähemmän kuin kaksi vuotta sitten. Sama kehitys näkyy sekä väestön että vaikuttajien näkemyksissä.

Verrattaessa vuosia 1991 ja 1993 yhteiskunnallisen tilanteen kokemisen suhteen on ero selkeä. Kenellekään ei liene yllätys, että taloudelliset, ennen muuta työttömyyteen liittyvät, ongelmat korostuvat kaikkien suomalaisten ajatuksissa nykyään enemmän. Yllättävämpää sen sijaan on se, että taloudellisen tilanteemme käänne tuntuu tulleen suurempana yllätyksenä vaikuttajille kuin väestölle. Vaikuttajien osalta tulokset ovat yhdenmukaiset EVA:n (1991b) analyysin kanssa. EVA:n analyysin mukaan asenne-erot väestön ja vaikuttajien välillä olivat tuolloin huomattavat. Väestön keskuudessa vallitsevaa asenneilmastoa kuvattiin jo 1991 keväällä "katumusharjoitteluna" (Monitor 1991). Tuolloin väestön käsitykset olivat huomattavasti pessimistisempiä nimenomaan henkilökohtaiseen talouteen vaikuttavien kysymysten suhteen kuin vaikuttajien (Melkas 1991). Lama yllätti siis vaikuttajat pahemmin kuin väestön.

Väestön ja vaikuttajien näkemykset nykyongelmista

Nyky-Suomen ongelmat ja niitä korostavat ryhmät esitetään korrespondenssi-analyysikuvana (Kuva 4), joka tiivistää Taulukoiden 8 ja 9 sisältämän informaation kaksiulotteiseksi kartaksi. Karttaa luettaessa pätevät seuraavat periaatteet:

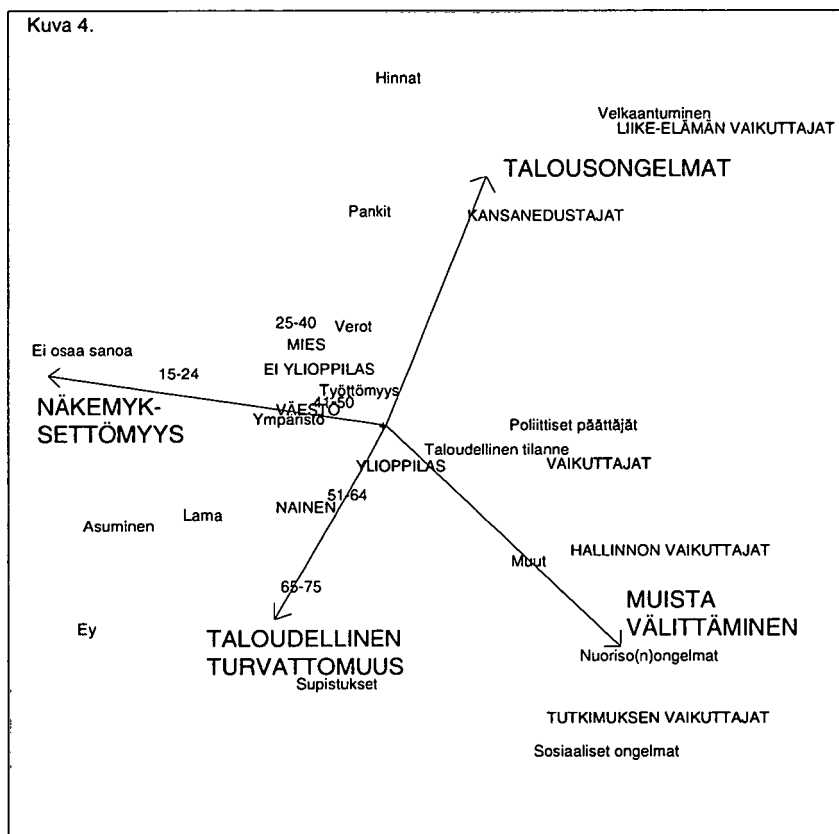
(a) Kartan keskialueelle sijoittuvat ominaisuudet ovat eri ryhmille yhtä tärkeitä eli ryhmät eivät näiden tekijöiden suhteen erotu toisistaan. Tyypillisesti tällaisia ilmiöitä ovat esimerkiksi työttömyys, taloudellinen tilanne ja ympäristökysymykset.

(b) Karttaa tutkitaan aina suhteessa sen keskipisteeseen. Kartan äärialueille sijoittuvat ne ominaisuudet, joiden suhteen sosiaaliset ryhmät poikkeavat eniten toisistaan. Näitä asioita eniten korostaneet ryhmät sijoittuvat tälle samalle alueelle

(c) Vastakkaisille puolille karttaa sijoittuvat asiat korreloivat keskenään negatiivisesti. Lähekkäin samalla puolen karttaa olevat asiat täydentävät toisiaan eli korreloivat positiivisesti. Suorassa kulmassa toisiinsa olevat asiat ovat toisistaan riippumattomia.

(d) Karttaa tulkittaessa pyritään nimeämään dimensiot eli saamaan niille mahdollisimman havainnollinen tulkinta.

(e) Kaikissa tämän raportin kartoissa esiintyy kolmea tekstityyppiä. Näillä on seuraava merkitys: pienet kirjaimet viittaavat esiin tulleisiin asioihin, keskikokoiset puolestaan viittaavat sosiaalisiin ryhmiin ja isolla tekstillä kirjoitetut tutkijan tulkintoihin.

Kuva 4. Suomen nykyhetken ongelmat. Korrespondenssi-analyysi sosiaalisten ryhmien näkemysistä. Analyysi paljastaa esiin tulleiden ongelmien keskinäiset suhteet sekä eri ryhmien välillä esiintyvät jännitteet. Kartta kertoo asioiden merkityksistä, mutta ei niiden esiintymisen yleisyydestä. Karttaa on syytä tutkia yhdessä taulukoiden 8 ja 9 kanssa, joihin perustuen analyysi on tehty. Kartan tulkinta on esitetty tekstissä.

Analysoitaessa nyky-Suomen ongelmia korrespondenssi-analyysillä painottuvat kaikille yhtäläisinä ongelmina siis työttömyys, taloudellinen tilanne ja ympäristökysymykset kartan keskialueelle. Äärialueita kuvaavat dimensiot:

(1) *Talousongelmat vs. taloudellinen turvattomuus.* *Talousongelmiin* sijoittuvat hintoihin, velkaantumiseen ja pankkeihin liittyvät ongelma-alueet. Sosiaalisista ryhmistä näitä painottavat muita selkeämmin kansanedustajat ja liike-elämän vaikuttajat. *Taloudellinen turvattomuus* taas on alue, johon sijoittuvat lamaan, taloudellisiin supistuksiin, asumiseen ja EY:hyn liittyvät ongelmat, joita vanhimmat ikäryhmät korostavat suhteessa enemmän kuin muut ryhmät.

(2) *Muista välittäminen vs. näkemyksettömyys.* *Muista välittäminen* on alue, jolla korostuvat sosiaaliset ongelmat, kuten sosiaaliturva ja mielenterveyteen liittyvät asiat, nuorisoon liittyvät ongelmat sekä yksittäisiä, päluokkien ulkopuolelle jääneet ongelmat. Tyypillisesti muista välittämiseen liittyviä ongelmia korostavat tutkimuksen ja hallinnon vaikuttajat. *Näkemyksettömyys* on tyypillistä nuorisolle eli 15–24-vuotiaille. Heille on tyypillisempää kuin muille se, etteivät he osaa (tai halua) tuoda esiin nyky-Suomen ongelmia.

Näissä ryhmien välisissä jännitteissä korostuvat selvästi sosiaalisten roolien ja koulutuksen vaikutus. Vastakkain ovat yksinkertainen, henkilökohtainen tapa puhua asioista sekä taloustermit. Ryhmien vertailua kartalla ei pidä ottaa ainoana totuutena. Vertailu lähinnä auttaa havaitsemaan eri ryhmien välillä tyypillisesti esiintyvät jännitteet.

Sosiaalisten ryhmien näkemykset Suomen nykyisistä ongelmista ovat eräin osin huolestuttavia. Yksi näistä on 15–24-vuotiaiden näkemyksettömyys. Nuorten arvomaailma, suhteessa aikuisten vastaavaan, elää kuitenkin vasta tärkeää muotoutumisvaihetta. Vastuullisempi ote elämään alkaa syntyä vasta 24. ikävuoden jälkeen (Puohiniemi 1993a). Nuorison *näkemyksettömyyttä* ei pidä kummeksua liikaa, sillä iän mukana näkemykset alkavat vasta jäsentyä. Toinen huolestuttava piirre liittyy vaikuttajaryhmien asemoitumiseen kartalle. Lähimmäksi toisiaan sijoittuvat kansanedustajat ja liike-elämän vaikuttajat, jotka siis ryhmänä käyttävät samanlaista kieltä korostaessaan *talousongelmia*. Tutkimuksen ja hallinnon vaikuttajien näkemyksissä taas painottuvat enemmän *muista välittämiseen* liittyvät ongelmat. Kolmanneksi, *taloudelliseksi turvattomuudeksi* nimetty alue antaa myös ajattelemisen aihetta. Kartan tälle alueelle painottuivat vanhemman väestönosan näkemykset. *Turvallisuudella* on keskeinen asema juuri iäkkäiden ihmisten arvomaailmassa (Puohiniemi 1993a). Tälle alueelle sijoittuessaan EY:kin saa uuden tulkinnan. Nyky-Suomen ongelmassa EY on sinänsä vähäinen. Kuitenkin sen kokevat ongelmaksi iäkkäät ihmiset. Heille EY ei kuitenkaan ole millään muotoa taloudellinen kysymys, vaan lähinnä omaan turvallisuuteen kytkeytyvä asia tai uhka.

Kun Suomen nykyhetken ongelmat suhteutetaan perusarvoihin, paljastuu tärkeä sosiaalisten ryhmien välinen jännite. Ongelma-alueina *turvattomuus* ja *muista välittäminen* muodostavat vastapoolin *taloudellisten seikkojen* korostukselle. Arvojen tasolla vastaava *hyväntahtoisuuden* ja *vallan* jännite on vahva ja yleismaailmallisesti pätevä (Schwartz 1992). Puhe taloudellisesta vallasta, rahasta ja talouskäsitteistä, vie siis ajatukset pois tärkeistä inhimillisistä asioista. Tässä suhteessa jännitteitä esiintyy ennen muuta poliittisten päättäjien ja liike-elämän vaikuttajien sekä yli 50-vuotiaan väestönosan välillä. Kun iäkkäät puhuvat *taloudellisesta turvattomuudestaan* ja vaikuttajat maamme *taloudellisista ongelmista*, ei yhteistä kieltä löydy ja yhteisymmärrys arvojen tasolla jää helposti syntymättä.

5.4. Tavallisen suomalaisen ongelmat ja uhat

Esiin tuotujen ongelmien ja uhkien määrät

Väestön edustajia pyydettiin tutkimuksessa kertomaan, mitkä ovat heidän oman elämänsä kannalta suurimmat ongelmat tällä hetkellä ja toisaalta millaiset asiat he kokevat suurimmiksi tulevaisuuden uhikseen. Vaikuttajilta kysyttiin vastaavasti heidän käsitystään siitä, mitkä ovat tällä hetkellä tavallisen suomalaisen kannalta suurimmat ongelmat. Näin voidaan analyysivaiheessa verrata kuinka hyvä käsitys vaikuttajilla on siitä, millaisia ongelmia suomalaiset omassa elämässään kohtaavat.

Enimmillään väestön edustajat mainitsivat 4 oman elämänsä ongelmaa ja vaikuttajien edustajat vastaavasti 7 tavallisen suomalaisen ongelmaa. Keskimäärin väestön edustajat mainitsivat vain yhden ongelman ja vaikuttajien edustajat mainitsivat pyydetyt kaksi. Väestöhaastattelussa tiedusteltiin myös henkilökohtaiseen elämään liittyviä tulevaisuuden uhkia, joita tuotiin esiin enimmillään kolme. Uhkien maininnat jäivät keskimäärin yhteen.

Millaisia ovat henkilökohtaisen elämän ongelmat

Analyysivaiheessa suomalaisten omat ongelmat luokiteltiin kahteen pääluokkaan: konkreettisiin pelkoihin sekä turvattomuuteen ja ahdistukseen (Taulukko 10). Edellisiin luokiteltiin asiat, jotka hyvin konkreettisesti liittyivät esimerkiksi työhön, talouteen, asumiseen tai koulutukseen. Jälkimmäisiin luokiteltiin puolestaan seikat, joissa korostui yleinen turvattomuus. Väestön ja vaikuttajien näkemyksissä on turvattomuuden suhteen selkeä laadullinen ero. Väestön esiin tuoma turvattomuus jakautuu seuraaviin aihepiireihin:

- Ihmissuhteet ja yksinäisyys ovat hyvin henkilökohtaisia, herkkiä ja vaikeita asioita. Tähän ryhmään sijoittuvat esimerkiksi läheisen ihmisen kuolemaan liittyvä turvattomuus, selviytyminen hankalien naapureiden kanssa ja toipuminen avioeron jälkeisestä tilanteesta. Myös itsenäistymisen tarpeet sijoitettiin tähän ryhmään sekä huoli velkojen vuoksi kärjistyneistä ihmissuhteista.
- Työelämään liitettiin monia hyvinkin henkilökohtaisia selviytymisongelmia. Tyypillisiä esimerkkejä ovat jatkuva ja kova henkilökohtainen kilpailu työpaikalla, työpaikan ihmissuhdeongelmat ja yleinen kova työpaine. Toisaalta jotkut olivat huolissaan pitkän tauon jälkeen töihin menosta ja eräät siitä miten eläkkeelle siirtymisen jälkeen oppii olemaan tekemättä työtä.
- Mielenterveyden, henkisen lamaantumisen tai yleisen voimattomuuden mainitsivat muutamat vakavimpana ongelmanaan. Edellisten rinnalla nämä jäivät selkeäksi vähemmistöksi.

Turvattomuutta kuvattiin henkilökohtaisella tasolla ja usein vastaajan oli vaikeaa kuvitella, miten hän uudesta vaikeasta tilanteesta selviytyisi eteenpäin. Myös väestön henkilökohtaisten tulevaisuuden uhkien yhteydessä tuotiin esiin turvattomuuteen liittyviä asioita. Tällöin mainittiin edellisten lisäksi mm. uhkaavia perhekriisejä, pelkoja sosiaaliturvan heikkenemisen vai-

kutuksista oman terveyden hoitoon sekä yleisiä epäilyjä siitä, miten loppujen lopuksi lamasta tullaan toipumaan.

Kun vaikuttajat puhuivat turvattomuudesta, katsoivat he ongelma-alueita yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Vain poikkeustapauksissa he mainitsivat henkilökohtaisen tason asioita. Vaikuttajien näkemykset tavallisen ihmisen turvattomuudesta jakautuvat seuraaviin pääluokkiin:

- Näköalattomuus eli yleinen tulevaisuuteen kohdistuva ja nykytilanteesta selviytymiseen liittyvä epävarmuus. Esimerkkeinä tästä ovat yleinen pessimismi, uskonpuute ja apatia.

- Häiriöt oman elämän hallinnassa, joita olivat esimerkiksi vaikeus suunnitella elämää nykytilanteessa ja kyvyttömyys analysoida tilannetta.

- Syrjäytymiseen eli esimerkiksi sosiaalisten turvaverkoston murtumiseen liittyvät asiat ja elämän tarkoituksettomuuden kokemukset.

Lisäksi tähän luokkaan sijoitettiin joitakin muuten vaikeasti luokiteltavissa olevia asioita, joissa turvattomuudella oli tärkeä merkitys. Tällaisia ovat esimerkiksi vahvan johtajan puute, arvojen kriisi, elintason putoamisesta selviytyminen sekä yhteiskunnallisen eriarvoisuuden lisääntyminen.

Taulukosta 10 nähdään, että suhteellisen suuri osa vastaajista, keskimäärin noin neljännes totesi haastattelutilanteessa, ettei heillä ole ongelmia. Tyypillistä tämä oli vanhimmille vastaajille, jotka luonnollisesti ovat elämänsä aikana nähneet myös nykyistä selvästi vaikeampia aikoja.

Tällä hetkellä koko väestön tasolla ongelmat painottuvat konkreettisiin pelkoihin. Näistä taloudellisiin seikkoihin ja rahanpuutteeseen liittyvät pelot ovat tavallisimpia. Käytännössä yhtä usein mainitaan työhön tavalla tai toisella liittyviä ongelmia. Esiin tuodut ongelmat liittyvät työtilanteeseen yleensä, työttömyyteen mutta myös liialliseen työmäärään. Liiallista työmäärää ei kuitenkaan erotettu omaksi luokakseen, koska vain alle 2 prosenttia väestöstä ja alle 1 prosentti vaikuttajista toi sen esiin ongelmana tässä yhteydessä. Taloudellisia ongelmia korostavat 25–40-vuotiaat muita useammin. Työhön ja työttömyyteen liittyviä ongelmia toivat esiin puolestaan 15–24-vuotiaat. Viimemainitut korostavat myös koulutukseen ja opiskelupaikan saantiin liittyviä ongelmia. Terveysteen, sairauteen ja kuolemaan kohdistuvat pelot eivät koko väestön tasolla ole kovinkaan merkittävässä asemassa. Niiden painoarvo kasvaa kuitenkin huomattavasti iän lisääntyessä. Kukaan 15–24-vuotiaista ei tuonut esiin terveyteen liittyviä ongelmia tärkeimpien joukossa. Vanhimmassa ikäryhmässä vastaavasti 39 prosenttia vastaajista piti terveyttään yhtenä suurimmista ongelmistaan.

Taulukko 10. Väestön näkemykset oman elämän kannalta suurimmista ongelmista. Vastaaaja pyydettiin mainitsemaan kaksi suurinta ongelmaa. Keskimäärin tuotiin esiin 1,0 ongelmaa.

	Total	Ikäluokat				Sukupuoli			Koulutus		Asuinpaikka		
		15-24	25-40	41-50	51-64	65-75	Mies	Nainen	Ei yli- oppi- las	Yli- oppi- las	Kau- punki	Taaja- ma	Maa- seutu
(N)	(2168)	(348)	(682)	(452)	(441)	(244)	(1036)	(1132)	(1702)	(444)	(1226)	(366)	(575)
Suomalaisten ongelmat	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)
Konkreettiset pelot													
Talous, rahanpuute	33	31	43	32	28	22	35	32	33	35	33	37	32
Työtilanne, työttömyys, liika työ	32	45	40	36	21	2	31	32	31	37	33	31	30
Terveys, sairaus, kuolema	13	0	3	10	27	39	9	16	14	7	13	14	13
Asuminen	3	4	4	2	2	1	3	3	2	5	3	2	2
Koulutus, opiskelupaikan saanti	4	20	1	1	0	0	4	4	4	4	5	3	3
Turvattomuus ja ahdistus													
Turvattomuus	4	3	4	3	4	5	3	5	3	7	4	3	3
Lapset, nuoret	6	0	5	9	9	5	3	9	6	6	7	6	4
Ei ongelmia	25	22	21	25	26	34	26	23	25	23	25	24	25
Muu	9	5	10	10	9	6	9	8	8	12	9	6	10
Ei osaa sanoa	9	11	9	7	10	9	10	9	9	9	8	9	13
Mainintoja keskim.	1,0	1,1	1,1	1,0	1,0	0,8	1,0	1,1	1,0	1,1	1,1	1,0	1,0

Taulukko 11. Vaikuttajien näkemykset tavallisen suomalaisen kannalta suurimmista ongelmista. Vastaaaja pyydettiin mainitsemaan kaksi suurinta ongelmaa. Keskimäärin tuotiin esiin 2,1 ongelmaa.

	Yhteensä	Kansan- edustajat	Hallinnon vaikuttajat	Tutkimus- vaikuttajat	Yritys- vaikuttajat
(N)	(309)	(81)	(53)	(122)	(53)
Tavallisen suomalaisen ongelmat:	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)
Konkreettiset pelot					
Talous, rahanpuute	52	51	57	52	51
Työtilanne, työttömyys, liika työ	72	79	57	72	79
Terveys, sairaus, kuolema	0	0	0	1	0
Asuminen	1	1	0	1	2
Koulutus, opiskelupaikan saanti	1	0	0	2	0
Turvattomuus ja ahdistus					
Turvattomuus	54	65	53	52	43
Lapset, nuoret	4	2	6	5	2
Yhteiskuntaan liittyvät ongelmat					
Epäluulo, -luottamus päättäjiin	10	9	6	13	11
Ei ongelmia	0	0	0	0	0
Muu	19	7	28	25	13
Ei osaa sanoa	1	1	0	2	2
Mainintoja keskimäärin	2,1	2,1	2,1	2,2	2,0

Turvattomuus ja ahdistus eivät ongelmina korostu väestön keskuudessa kovinkaan paljoa. Turvattomuusongelmissa liikutaan hyvin henkilökohtaisella alueella. Näin herkkiä asioita nopeassa puhelinhaastattelussa ei ilmeisesti kovin helposti tuoda esiin.

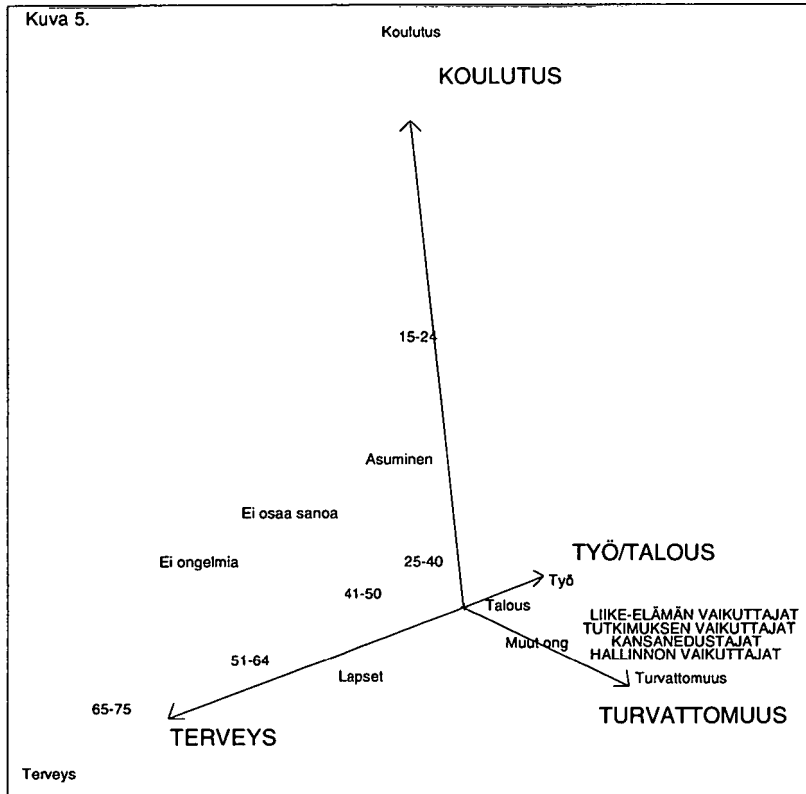
Vaikka turvattomuus ja ahdistus eivät ongelmina voimakkaasti korostu tässä tutkimuksessa, merkillepantavaa kuitenkin on niiden tiedostamisen lisääntyminen iän myötä. Kokonaisuutena voitaneen todeta, että yleinen huolestuneisuus on ennen muuta ikäkysymys. Esimerkiksi erot miesten ja naisten välillä tulevat esiin lähinnä terveydestä puhuttaessa. Myöskään asuinpaikan luonteella ei ole juurikaan vaikutusta siihen, millaisia ongelmia ihminen henkilökohtaisessa elämässään kokee.

Vaikuttajien näkemys tavallisen suomalaisen ongelmista (Taulukko 11) painottuu voimakkaasti työhön ja talouteen liittyviin ongelmiin. Hallinnon ja tutkimuksen vaikuttajilla on kuitenkin myös tässä suhteessa monipuolisin näkemys tavallisen suomalaisen ongelmista. Dramaattisin ero suomalaisten omissa ja vaikuttajien käsityksissä näistä omista ongelmista esiintyy kuitenkin turvattomuuteen liittyvissä seikoissa. Keskimäärin joka toinen vaikuttajista näkee suomalaisten suurimmat ongelmat tavalla tai toisella turvattomuuteen liittyvinä. Kansanedustajat korostavat näitä turvattomuuteen liittyviä ongelmia muita enemmän. Terveyteen liittyviä eivät vaikuttajat tuo esiin käytännössä juuri lainkaan. Esimerkiksi vain yksi prosentti tutkimuksen vaikuttajista uskoo terveysongelmien kuuluvan tärkeimpien joukkoon tavallisen suomalaisen elämässä. Muista vaikuttajista ei kukaan katso terveyden kuuluvan "tavallisen suomalaisen" tärkeimpien ongelmien joukkoon.

Joka kymmenes vaikuttajista uskoi tavallisen suomalaisen tärkeimpien ongelmien joukkoon lukeutuvan epäluulon ja -luottamuksen päättäjiä kohtaan. Vastaavaa ei kuitenkaan väestön keskuudessa ilmennyt lainkaan.

Väestön ja vaikuttajien väliset jännitteet "omien" ongelmien suhteen

Vastaavalla tavalla kuin nyky-Suomen ongelmia, kuvattiin analyysivaiheessa myös henkilökohtaisten ongelmien painottumista eri sosiaalisten ryhmien näkemyksissä. Kuvassa 5 esitetään korrespondenssi-analyysin tulos. Kartta paljastaa ongelma-alueen päädimensiot, tai oikeammin vektorit, suhteessa niitä esiin tuoneisiin ryhmiin:

Kuva 5. Suomalaisen oman elämän ongelmat ja vaikuttajien näkemys "tavallisen suomalaisen" ongelmista. Korrespondenssi-analyysi sosiaalisten ryhmien näkemyksistä. Analyysi paljastaa esiin tulleiden ongelmien keskinäiset suhteet sekä eri ryhmien välillä esiintyvät jännitteet. Kartta kertoo asioiden merkityksistä, mutta ei niiden esiintymisen yleisyydestä. Karttaa on syytä tutkia yhdessä taulukoiden 10 ja 11 kanssa, joihin perustuen analyysi on tehty. Kartan tulkinta on esitetty tekstissä.

(1) *Koulutus* eli huoli koulutusasioista ja opiskelupaikan saannista liittyy ainoastaan nuorten 15–24-vuotiaiden elämään.

(2) *Työ ja talous*, ovat toisaalta yhteisiä huolia kaikille. Toisaalta on mielenkiintoista, että ne ongelma-alueina sijoittuvat vastakkaiselle puolelle kuin missä väestö on. Käytännössä tämä merkitsee sitä, että vaikuttajat korostavat niitä enemmän. Väestöllä on näiden lisäksi myös muita huolenaiheita.

(3) *Turvattomuuteen* liittyvien ongelmien korostaminen, mikä on tyyppillistä vaikuttajille.

(4) *Terveys* muodostaa oman alueensa, joka liittyy erittäin vahvasti ikään. Yli 50-vuotiaat sijoittuvat tyyppillisesti tälle alueelle.

Suomalaisten omien ongelmien suhteen on vaikeaa löytää täysin tyyppillistä esimerkkiä väestön esiin tuomista ongelmista. Suuri osa ihmisten ongelmista liittyy tavalla tai toisella *työhön*. Eri väestöryhmien ongelmat kuitenkin poikkeavat suuresti toisistaan. Perusjännitteissä eri sosiaalisten ryhmien välillä korostuu ensinnäkin vaikuttajien ja iäkkäiden ihmisten välinen juopa *terveysasioiden* esiin tuomisessa. Toinen vastaavanlainen jännite esiintyy nuorison ja vaikuttajien välillä *koulutusasioissa*.

Tulosten perusteella on ilmeistä, että vaikuttajat tiedostavat väestön tärkeimmiksi ongelmiksi *työhön, turvattomuuteen ja talousasioihin* liittyvät seikat. Vaikuttajien yhteiskunnallinen näkökulma voi toimia esteenä eri väestöryhmien erityisongelmien ymmärtämiselle. *Terveys* kuuluu ihmisen tärkeimpien arvojen joukkoon ja erityisesti iäkkäämmät ihmiset kokevat tähän liittyviä aivan konkreettisia huolia. Nämä huolet eivät ole pelkästään *turvattomuudeksi* tulkittavia tuntemuksia. Vastaavasti nuorisolle *koulutukseen* liittyvät asiat ovat aivan konkreettisesti ratkaistavissa olevia asioita, ei pelkkää *turvattomuutta*.

Oman elämän tulevaisuuden uhat

Henkilökohtaisella tasolla koetut tulevaisuuden uhat, eli millaisten tekijöiden koettiin uhkaavan omaa elämää seuraavien 10 vuoden aikana, on hyvä suhteuttaa myös nykyisiin pelkoihin. Koko väestön tasolla tapahtuu aikaperspektiiviä vaihdettaessa kaksi huomattavaa muutosta (Taulukko 12). Enninnäkin konkreettisten talouteen liittyvien uhkien määrä ei korostu tulevaisuutta ajateltaessa niin paljon kuin nykytilanteen ongelmista, mikä luonnollisesti on positiivista. Koko väestön tasolla uskotaan henkilökohtaisten ongelmien myönteisiin ratkaisuihin.

Väestö kokee työhön liittyvät ongelmat vaikeiksi tulevaisuudessa samassa määrin kuin nykyisyydessäkin. Ikäryhmittäin tarkasteltuna tulos on vielä dramaattisempi, sillä vanhempien ikäryhmien työhön liittyvä huolehtiminen luonnollisesti vähenee eläkeiän koittaessa. Samaan aikaan kuitenkin alle 40-vuotiaat kokevat tulevaisuuden työelämän nykyistä uhkaavammaksi. Toinen merkittävä epävarmuutta aiheuttava tekijä, jonka merkitys korostuu huomattavasti tulevaisuutta ajateltaessa, on henkilökohtainen terveys. Kymmenen vuoden kuluessa kolmannes väestöstä ja lähes joka toinen sen vanhimista ikäryhmistä uskoo terveytensä olevan yksi tärkeimmistä ongelmistaan.

Tulevaisuus aiheuttaa kaikissa väestöryhmissä epävarmuutta. Tästä on merkinä se, että tulevaisuutensa ongelmattomina näkevien osuus on selvästi vähäisempi kuin nykyhetken ongelmattomuutta korostavien. Kun verrataan vaikuttajien nykykäsityksiä väestön tulevaisuuden pelkoihin, on ilmeistä, että vaikuttajat ymmärtävät työn keskeisen aseman ihmisen elämässä. Samaan aikaan kuitenkin on yhtä ilmeistä, etteivät vaikuttajat tällä hetkellä ymmärrä, mikä merkitys terveydellä todellisuudessa on "tavalliselle suomalaiselle".

Terveys on ihmisen henkilökohtaisista arvoista keskeisin. Yksilötasolla koetua uhkaa ei ainakaan pienennä jatkuva puhe julkisen sektorin supistamisesta. Julkisen sektorin kokoa käsitellään nykyisin vain taloudellisena kysymyksenä, eikä ymmärretä, mikä epävarmuus samalla kylvetään väestön keskuuteen.

Taulukko 12. Väestön näkemykset oman elämän kannalta suurimmista tulevaisuuden uhista lähimmän 10 vuoden aikana. Vastaajia pyydettiin mainitsemaan kaksi suurinta uhkaa. Keskimäärin tuotiin esiin 1,0 uhkaa

	Ikäluokat					Sukupuoli		Koulutus		Asuinpaikka			
	Total	15-24	25-40	41-50	51-64	65-75	Mies	Nainen	Ei yli- oppi- las	Yli- oppi- las	Kau- punkki	Taaja- ma	Maa- seutu
(N)	(2168)	(348)	(682)	(452)	(441)	(244)	(1036)	(1132)	(1702)	(444)	(1226)	(366)	(575)
Suomalaisten kokemat omakohtaiset tulevaisuuden uhat													
	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)
Konkreettiset pelot													
Talous, rahanpuute	17	11	20	15	20	17	16	18	16	20	17	16	17
Työtilanne, työttömyys, liika työ	33	53	46	36	13	0	32	34	30	45	36	32	28
Terveys, sairaus, kuolema	30	7	21	37	45	49	25	35	30	30	30	32	30
Asuminen	2	6	2	0	1	1	2	2	2	3	2	1	1
Koulutus, opiskelupaikan saanti	2	10	1	0	0	0	2	3	2	2	2	2	2
Turvattomuus ja ahdistus													
Turvattomuus	2	2	3	2	1	1	1	3	2	3	2	2	1
Lapset, nuoret	3	1	4	5	2	2	1	5	3	4	4	3	2
Ei ongelmia	10	11	9	12	10	11	13	8	10	10	11	9	9
Muu	15	10	18	13	15	14	13	16	14	17	15	14	15
Ei osaa sanoa	22	26	19	19	23	26	24	20	24	13	19	22	28
Mainintoja keskimäärin	1,0	1,0	1,2	1,1	1,0	0,8	0,9	1,2	1,0	1,2	1,1	1,0	1,0

5.5. Suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuuden uhat

Esiin tuotujen uhkien määrä

Vastaaajia pyydettiin kertomaan, mitkä olisivat suomalaisen yhteiskunnan suurimmat sisäiset tai ulkoiset uhat lähimmän 10 vuoden aikana. Väestön edustajat mainitsivat enimmillään 6 uhkaa ja vaikuttajien edustajat 10. Keskimäärin väestönäytteessä tuotiin esiin 1,5 uhkaa ja vaikuttajien näytteessä 3,3.

Sosiaalisten ryhmien välillä esiintyy jonkin verran eroja sen suhteen kuinka paljon uhkia tuotiin esiin. Tulosten mukaan esiin tuotujen uhkien määrä liittyy selvästi hyvään koulutustasoon. Pelkkä koulutus ei kuitenkaan selitä kaikkea. Tulevaisuuden ajattelu 10 vuoden perspektiivillä edellyttää myös tietynasteista näkemystä maailmasta, vastuullisuutta ja kiinnostusta yhteisiin asioihin. Ehkä juuri tästä syystä nuorin ikäryhmä tuo selvästi vähiten uhkia esiin. 40 prosenttia heistä ei kerta kaikkiaan osaa tai halua mainita esiin yhtään suomalaista yhteiskuntaa koskevaa tulevaisuuden uhkaa.

Vaikuttajien ryhmissä ei esiin tuotujen uhkien määrässä juuri ollut eroja. Tyypillistä vaikuttajille oli se, että he toivat esiin huomattavan määrän yksittäisiä, hyvin erilaisia uhkia, joita ei luokitteluvaiheessa voitu yhdistää Taulukon 14 pääluokkiin. Toisaalta niitä ei pystytty myöskään ryhmittämään uusiksi pääluokiksi. Muu-luokka jäi näin ollen suhteellisen suureksi (38 %).

Millaiset asiat koetaan uhkaaviksi?

Tulevaisuuden uhat luokittuivat lähes samojen pääluokkien mukaan kuin edellä esitellyt nykyhetken ongelmatkin. Tulevaisuutta ennakoitaessa olisi luonnollisesti mahdollista tuoda esiin täysin erilaisia uhkia kuin mitä nykyään koemme. Näin ei kuitenkaan käynyt, vaan esiin tulleet uhat niin väestön kuin vaikuttajienkin mielissä ovat ikään kuin lineaarisia jatkeita nykypäivän huolestuttaviksi koetuille kehityssuunnille. Tulevaisuudessa näitä samoja asioita uskotaan olevan joko enemmän tai vähemmän. Ainoina uusina luokkina tulevaisuuden uhkia käsiteltäessä nousivat esiin sotaan ja levottomuuksiin liittyvät asiat, joista on huolissaan vajaa kymmenesosa väestöstä ja vaikuttajista.

Taulukko 13. Väestön näkemykset suomalaisen yhteiskunnan kannalta suurimmista uhista lähimmän 10 vuoden aikana. Vastajia pyydettiin mainitsemaan kaksi uhkaa. Keskimäärin tuotiin esiin 1,5 uhkaa

	Ikäluokat					Sukupuoli		Koulutus		Asuinpaikka			
	Total	15-24	25-40	41-50	51-64	65-75	Mies	Nainen	Ei yli- oppi- las	Yli- oppi- las	Kau- punkki	Taaja- ma	Maa- seutu
(N)	(2168)	(348)	(682)	(452)	(441)	(244)	(1036)	(1132)	(1702)	(444)	(1226)	(366)	(575)
Suomen tulevaisuuden uhat	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)
Talous													
Työttömyys	18	13	22	20	17	16	18	19	16	27	20	18	16
Taloudellinen tilanne	8	7	11	8	8	5	9	8	7	15	10	7	6
Velkaantumisen Lama	2	2	3	2	1	1	2	2	2	3	2	4	1
Lama	3	4	4	2	2	3	3	3	2	5	4	2	2
Supistukset	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Verot, verotus	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Pankit, pankkikriisi	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Hinnat	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Henkinen ilmapiiri													
Hallitus, eduskunta, poliitikot	4	2	4	5	4	6	5	4	4	6	5	3	3
Ulkomaat													
EY, yhdentymisen	13	14	14	13	12	10	13	13	13	14	11	15	17
Pakolaiset	12	8	13	15	13	9	13	12	12	13	13	12	11
Entinen NL	29	18	31	33	31	32	34	25	28	35	30	27	29
Yhteiskunnalliset ongelmat													
Sosiaaliset ongelmat	7	4	7	9	7	6	7	7	5	13	8	6	6
Nuoriso(n)ongelmat	2	1	1	5	2	2	1	3	2	4	3	2	1
Asuminen	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Rikollisuus	4	2	4	6	5	5	4	5	4	6	5	6	4
Päihitteet	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	0
Väestön ikärakenteen ongelmat ja aivokato	2	3	2	1	3	0	1	2	2	3	2	2	2
Sota	5	2	5	5	7	7	2	8	6	4	6	5	4
Levottomuudet, kapina	5	3	5	6	5	5	6	4	5	4	5	6	4
Ympäristöongelmat													
Ympäristö, saasteet	15	7	15	15	19	17	10	20	14	18	14	16	15
Ydinvoima	9	5	9	9	11	7	7	10	9	8	8	9	9
Ei mikään	4	4	2	3	4	5	5	2	4	1	4	3	4
Muu	11	7	11	11	12	15	10	12	10	15	11	11	11
Ei osaa sanoa	22	40	18	18	17	20	21	23	25	10	20	20	26
Mainintoja keskimäärin	1,5	1,0	1,6	1,7	1,6	1,5	1,5	1,6	1,4	1,9	1,6	1,5	1,4

Taulukko 14. Vaikuttajien näkemykset suomalaisen yhteiskunnan kannalta suurimmista uhista lähimmän 10 vuoden aikana. Vastaaajia pyydettiin mainitsemaan 2 uhkaa. Keskimäärin tuotiin esiin 3,3 uhkaa

	Yhteensä (N) (309)	Kansan- edustajat (81)	Hallinnon vaikuttajat (53)	Tutkimus- vaikuttajat (122)	Liike-elämän vaikuttajat (53)
	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)
Suomen tulevaisuuden uhat					
Talous					
Työttömyys	33	35	30	31	40
Taloudellinen tilanne	32	27	34	26	49
Velkaantumisen	8	11	8	6	8
Lama	2	1	2	2	4
Supistukset	4	5	0	7	2
Verot, verotus	1	0	2	0	4
Pankit, pankkikriisi	1	0	2	1	0
Hinnat	1	0	0	1	2
Henkinen ilmapiiri					
Hallitus, eduskunta, politiikat	13	7	17	15	11
Henkinen lama, identiteettikriisi	20	25	21	18	19
Etujärjestöt, jäykkyys	8	1	11	10	13
Ulkomaat					
EY, yhdentyminen	16	26	8	14	13
Pakolaiset	15	17	15	11	19
Entinen NL	47	46	51	48	43
Yhteiskunnalliset ongelmat					
Sosiaaliset ongelmat	35	42	36	36	21
Nuoris(o)n ongelmat	13	10	9	16	15
Asuminen	0	0	0	0	0
Rikollisuus	7	5	8	11	2
Päihteen	3	4	2	2	2
Väestön ikärakenteen ongelmat ja aivokato					
Sota	1	1	0	2	0
Levottomuudet, kapina	6	9	9	2	4
Ympäristöongelmat					
Ympäristö, saasteet	16	22	11	16	8
Ydinvoima	5	5	4	6	6
Ei mikään	0	0	0	0	0
Muu	38	32	43	37	42
Ei osaa sanoa	1	1	0	2	2
Mainintoja keskimäärin	3,3	3,3	3,3	3,3	3,4

Taulukoissa 13 ja 14 on esitetty tulokset sekä väestön että vaikuttajien osalta. Dramaattisin piirre molemmissa näytteissä liittyy ulkomaihin ja ulkomaalaisiin. 10 vuoden perspektiivillä asioita ajateltaessa, ulkomaihin ja ennen kaikkea ulkomaalaisiin liitetyt uhat kasvavat huomattaviin mittasuhteisiin. Väestöstä 29 prosenttia pelkää entisen Neuvostoliiton taholta tulevaa uhkaa, mutta vaikuttajat kokevat tämän uhkan vielä merkittävämmäksi. Lähes joka toinen vaikuttajista (47 %) pelkää uhkaa idästä. Entisen Neuvosto-

liiton suunnalta tuleva uhka tuodaan eri ryhmissä esiin lähes yhtä usein. Ainoastaan alle 24-vuotiaat ovat hieman rauhallisempia asian suhteen, heistä vain 18 prosenttia kokee entisen Neuvostoliiton uhaksi. Väestöryhmistä entisen Neuvostoliiton pelko korostuu miesten ja hyvin koulutettujen keskuudessa. Pakolaisten pelko on lähes yhtä laajalle levinnyt niin väestön (12 %) kuin vaikuttajienkin keskuudessa (15 %).

EY:hyn ja yhdentymiseen liittyviä uhkia tuo esiin 13 prosenttia väestöstä ja 16 prosenttia vaikuttajista. Eniten EY:hyn liittyviä uhkia tuovat esiin kansanedustajat (26 %). Väestön keskuudessa EY koetaan maaseudulla hie- man useammin tulevaisuuden uhkaksi kuin kaupungeissa.

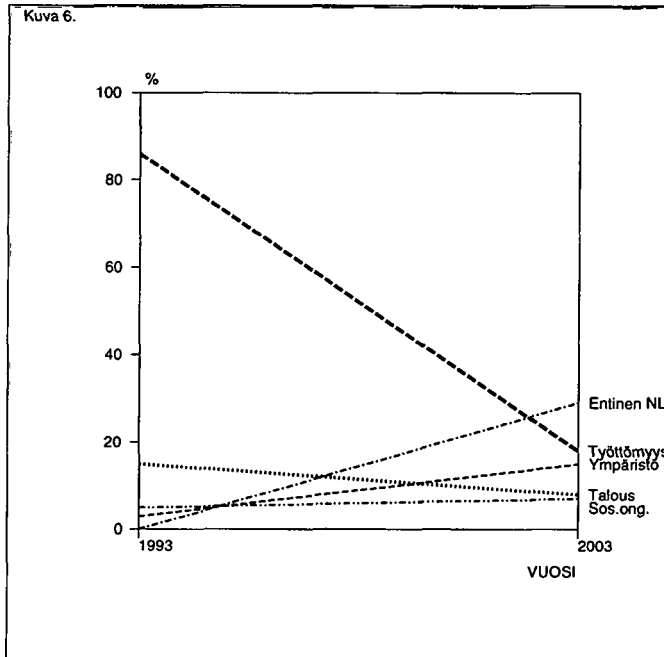
Kymmenen vuoden perspektiivillä ajateltuna väestö ei korosta talouteen liittyviä ongelmia kovinkaan paljon, vain 18 prosenttia on esimerkiksi huolissaan työttömyydestä. Vaikuttajien keskuudessa työttömyys ja taloudellinen tilanne huolestuttaa joka kolmatta.

Ympäristöongelmat nousevat tulevaisuuden uhkina esiin sekä väestön että vaikuttajien keskuudessa, ja vieläpä lähes yhtä laajasti (15–16 %). Lukemat ovat selkeästi korkeammat kuin nykyhetken ongelmista puhuttaessa. Tällä ei kuitenkaan sinänsä ole mitään tekemistä ympäristöystävällisyyden kanssa. Ympäristöhuoletan tyypillisesti sysätään tulevaisuuteen, mikä näkyi selkeästi jo EVA:n (1987) tutkimuksessa.

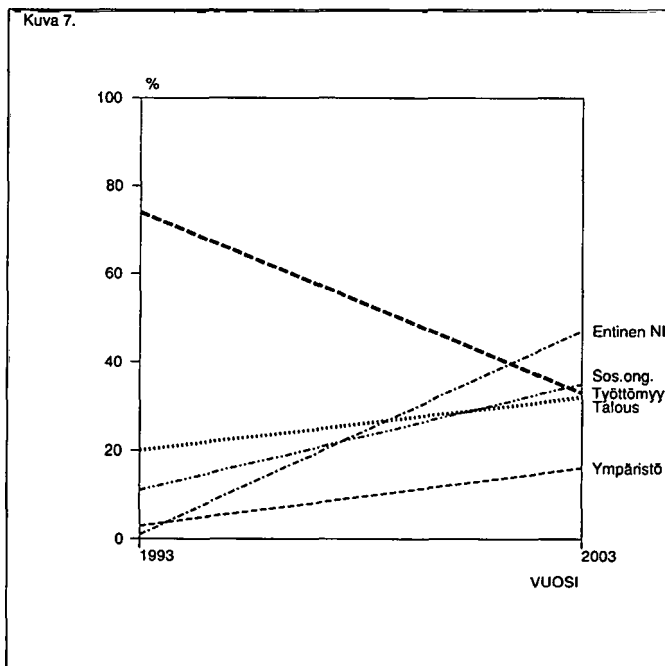
Vaikuttajat korostavat yleisiä yhteiskunnallisia ongelmia lähes samassa määrin kuin talouteen liittyviä asioita. Vaikuttajat kokevat, että etenkin sosiaalisiin kysymyksiin liittyvät uhat ovat selvästi lisääntymässä. Väestön suhteen ei sen sijaan oleellista muutosta ole havaittavissa nykyongelmien tasoon verrattuna.

Henkinen ilmapiiri huolestuttaa vaikuttajia lähes samassa määrin 10 vuoden perspektiivillä kuin nykytilanteessakin. Liike-elämän ja tutkimuksen vaikuttajien kritiikki poliittisia päättäjiä kohtaan laimenee jonkin verran, kun he ajattelevat tulevaisuutta. Kansanedustajat olivat huolissaan henkisesti lamasta ja identiteettikriisistä jo nykyhetken ongelmia käsiteltäessä. Vielä useammat heistä uskovat näiden ongelmien uhkaavan meitä vielä kymmenen vuoden päästäkin. Vaikuttajien käsityksissä etujärjestöistä, lähinnä tässä yhteydessä niiden jäykkyydestä, on selviä eroja. Kansanedustajat eivät juuri tuo tätä uhkana esiin. Muista vaikuttajaryhmistä sen sijaan 10–13 prosenttia kokee etujärjestöjen jäykkyyden tulevaisuutemme uhkana.

Väestön edustajista viisi prosenttia kokee sodan uhkan todelliseksi ja samoin viisi prosenttia pelkää levottomuuksia. Sodan pelkoa esiintyy iäkkäämpien ja naisten keskuudessa enemmän kuin muissa ryhmissä. Levottomuuksien pelko on väestöryhmittäin tasaisemmin jakautunut, 3–6 prosenttia väestöstä kokee levottomuudet tulevaisuuden uhkana. Vaikuttajien keskuudessa sodanpelko on harvinaista. Sen sijaan levottomuuksia pelkää keskimäärin kuusi prosenttia vaikuttajista. Levottomuuksien pelko painottuu käytännössä kokonaan kansanedustajien ja hallinnon vaikuttajien keskuuteen. Heistä lähes joka kymmenes on huolissaan mahdollisista levottomuuksista tulevaisuudessa.

Kuva 6. Eräiden ongelmien esiintymisen yleisyys tällä hetkellä (1993) sekä uskomukset näiden ongelmien yleisyydestä 10 vuoden kuluttua (2003) väestön näkemysten mukaan.

Kuva 7. Eräiden ongelmien esiintymisen yleisyys tällä hetkellä (1993) sekä uskomukset näiden ongelmien yleisyydestä 10 vuoden kuluttua (2003) vaikuttajien näkemysten mukaan.

Kuvissa 6 ja 7 esitetään se dramaattinen ero, joka on havaittavissa niin väestön kuin vaikuttajienkin kokemuksissa nykyisistä ongelmista suhteessa tulevaisuuden uhkiin.

Niin väestön kuin vaikuttajienkin keskuudessa tämän hetken pääongelma, työttömyys, asettuu tulevaisuuden uhkana vähemmän hallitsevaan asemaan. Samanaikaisesti molemmilla tahoilla uskotaan maahamme kohdistuvan uhan ulkomaiden, etenkin entisen Neuvostoliiton, taholta. Ympäristöongelmien nousuun uskotaan myös molemmilla tahoilla. Vaikuttajien käsityksen mukaan yleiset taloudelliset sosiaaliset ongelmat korostuvat huomattavasti nykyistä enemmän kymmenen vuoden kuluttua.

Tärkein ero vuoteen 1991: ulkomaailman uhkaavuus

Kun näitä tuloksia verrataan vuoden 1991 vastaaviin (Melkas 1991) on ehdottomasti dramaattisin käänne tapahtunut suhtautumisessa ulkomaihin ja niiden asukkaisiin. Ulkomaat, maahanmuuttajat ja potentiaaliset pakolaiset koetaan merkittäväksi uhkaksi tulevaisuutta ajateltaessa. Kyseessä ei ole pelkästään jonkin vähemmistöryhmän esiin tuoma pelko, vaan sekä vaikuttajien että väestön keskuudessa laajalti vallitseva uskomus.

Vielä kaksi vuotta sitten Neuvostoliiton taholta tulevaa uhkaa pelkäsi vain 7 prosenttia väestöstä vastaavan luvun ollessa nyt, Neuvostoliiton lakattua olemasta, 29 prosenttia. Kaksi vuotta sitten pelkäsi pakolaisia 10 prosenttia väestöstä, nyt 12 prosenttia. Yleinen pakolaisiin kohdistuva pelko ei siis ole paljoakaan lisääntynyt. Entisen Neuvostoliiton taholta tuleva uhka sen sijaan koetaan huomattavan suuressa osassa väestöä selkeästi. EVA:n (1993b) analyysi Pietarin alueen ja Suomen välisten yhteyksien kehittämistä päättyi tosin siihen, ettei laajaa muuttovirtaa Suomeen ole Pietarin taholta odotettavissa. Tuntuu kuitenkin siltä, että pelkkä pietarilaisten kiinnostus Suomesta väliaikaisena länteen siirtymisen tukikohtana riittää pelottamaan monia aikana, jolloin oma työpaikka on uhattuna tai ehkä jo menetetty. Tässä mielessä ulkomaailma muodostaa asennetasolla aivan todellisen uhan, vaikkei sillä olisikaan "todellista" vastinetta reaali maailmassa.

Läheskään yhtä monet eivät koe ympäristöongelmia yhtä merkittäväksi tulevaisuuden uhaksi kuin vielä kaksi vuotta sitten. Vuonna 1991 ympäristöongelmia korosti joka kolmas väestöstä ja viidennes vaikuttajista, nyt molemmista tahoista vain noin kuudesosa pitää ympäristöongelmia keskeisenä tulevaisuuden uhkana. Asian saamalla käännteellä on mitä ilmeisemmin läheinen yhteys nykyiseen heikkoon taloudelliseen tilanteeseemme. Kun talous on heikoilla, eivät *postmaterialistiset* arvot ole korkeassa kurssissa.

Taloudelliset pelot ovat viimeisten kahden vuoden aikana muuttaneet muotoaan. Vielä kaksi vuotta sitten väestö otti aktiivisemmin kantaa sellaisiin asioihin kuin kilpailukykyyn ja Eurooppaan sopeutumiseen. Juuri näiden laajempien näkökulmien takia talousongelmat korostuivat enemmän vuoden 1991 tutkimuksen väestönäytteessä kuin nyt. Nykyistä tilannetta taloudellisten uhkien osalta tuntuu värittävän selkeä kyllästyneisyys. Ei ilmeisesti oikein jakseta uskoa, että taloudessamme voisi vielä 10 vuodenkin kuluttua olla ongelmia. Seikat, joiden uskotaan uhkaavan talouttamme 10

vuoden kuluttua, ovat hyvin samanlaisia kuin tämän hetkiset ongelmamme-kin. Vastaava ilmiö on havaittavissa niin väestön kuin vaikuttajienkin näkemyksissä. On ilmeistä, että tämän kaltaiset mittaukset pohjimmiltaan mitaavat enemmän yleistä tulevaisuuteen kohdistuvaa optimismia ja tämän hetkistä taloudellista ajattelutapaa kuin vaativampaa tulevaisuuden skenaariota.

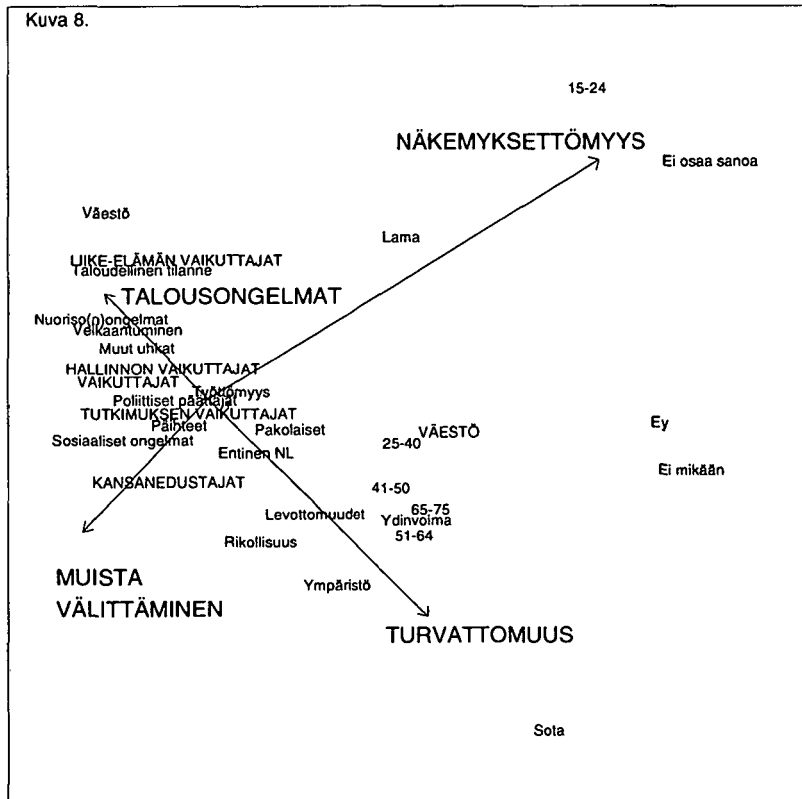
Vaikuttajien osalta tilanne henkiseen ilmapiiriin liittyvien uskomusten osalta on kääntynyt selvästi pessimistisempään suuntaan. Useammat vaikuttajat kuin vuonna 1991 painottavat nyt henkisen ilmapiirin ongelmia tulevaisuuden uhkina.

Jos vuoden 1991 (Melkas 1991) väestön ja vaikuttajien 10 vuoden päähän projisoimia pelkoja tarkastellaan suhteessa nykyhetkeen, tuntuu siltä, ettei yritysjohdolla ollut kovin kirkasta kuvaa siitä mitä tulevaisuus toisi tullessaan. Kuvaavaa oli että vain yksi prosentti vuoden 1991 tutkimuksen vaikuttajista koki "talouden kasvun, laman tai työllisyyden" tärkeänä tulevaisuuden uhkana. Väestön pelot olivat tuolloin lähempänä totuutta, väestöstä 15 prosenttia piti tätä asiakokonaisuutta tärkeimpiin tulevaisuuden uhkiin kuuluvana. Yritysjohton tuolloisia näkemyksiä auttaa ymmärtämään EVA:n (1991b) tutkimus yritysjohton arvomaailmasta. Sen mukaan yritysjohto erosi perusväestöstä tuolloin monessakin suhteessa. Yksi näistä piirteistä oli "miltei kaiken kattava" usko kehitykseen. Kansainvälistymisen suhteen yritysjohto "odotti malttamattomana, kun perusväestöä vaivasi pelonsekainen tunnelma". Tällä hetkellä tuntuu siltä, että yritysjohto on selvästi lähentynyt perusväestön tunnelmia, jopa ohittanut ne huolestuneisuudessa. Taloudelliset pelot korostuvat vaikuttajaryhmistä eniten liike-elämän vaikuttajien keskuudessa.

Verrattaessa väestön ja vaikuttajien näkemyksiä vuonna 1991 ja nyt, tilanne on jännittävällä tavalla käännteinen. Vuonna 1991 vaikuttajat katsoivat luottavaisina tulevaisuuteen, kun väestön keskuudessa alkoi jo yleistyä käsitys huonojen aikojen saapumisesta. Nyt väestö ei oikein jaksa uskoa pitkään lama-aikaan, mutta vaikuttajien mukaan on ilmeistä, ettei vielä kymmenesäkään vuodessa toivuta nykyisistä vaikeuksistamme.

Väestön ja vaikuttajien uhkakuvat suhteessa arvoihin

Kun väestön ja vaikuttajien näkemyksiä tulevaisuuden uhista analysoitiin korrespondenssi-analyysin avulla (Kuva 8), jäsenyivät erilaiset esiin tulleet uhkatekijät seuraavasti:

Kuva 8. Suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuuden uhat lähimmän 10-vuoden aikana. Korrespondenssi-analyysi sosiaalisten ryhmien näkemyksistä. Analyysi paljastaa esiin tulleiden uhkien keskinäiset suhteet sekä eri ryhmien välillä esiintyvät jännitteet. Kartta kertoo asioiden merkityksistä, mutta ei niiden esiintymisen yleisyydestä. Karttaa on syytä tutkia yhdessä taulukoiden 13 ja 14 kanssa, joihin perustuen analyysi on tehty. Kartan tulkinta on esitetty tekstissä.

(1) *Näkemyksettömyys vs. muista välittäminen.* Ensimmäisenä kiinnittyi huomio nuorten käsityksiin ja heidän sijoittumiseensa suhteessa muihin ryhmiin. Nuorten tulevaisuuskuva ovat varsin jäsentymättömiä verrattuna vanhemman väestön näkemyksiin. "Ei osaa sanoa" vastausten runsaus sijoittaa nuoret aivan omalle dimensiollaan. Vastapoolina tälle nuorison *näkemyksettömyydelle* nousee kansanedustajien korostama *muista välittäminen*.

(2) *Turvattomuuden ja talousongelmien* suhde muodostaa varsinaisen jännitteen ryhmien välille. Väestön edustajat painottavat tulevaisuudenuhkia käsitellessään selkeästi enemmän muita kuin *talousongelmiin* liittyviä seikkoja. Väestön keskuudessa korostuu enemmän yleinen *turvattomuus*, kuten ympäristökysymykset (ympäristö, ydinvoima), sodan ja rauhan kysymykset (sota, levottomuudet) sekä kansainväliseen kanssakäymiseen liittyvät kysymykset (EY, pakolaiset, entinen NL). Kaikki väestöryhmät, lukuunottamatta nuoria, sijoittuvat tälle *turvattomuus* alueelle. Liike-elämän vaikuttajat taas sijoittuvat aivan tämän dimension toiseen päähän korostaessaan *taloudellisia ongelmia*. Sosiaalisista ongelmista nuorisoon liittyvät ongelmat painottuvat myös tälle

alueelle. Nyt vallitsevan voimakkaan nuorisotyöttömyyden ansiosta myös nuorison ongelmassa on nähtävissä selkeä taloudellinen perusta.

Näissä tuloksissa toistuu aiemmin nykyongelmien yhteydessä esiin tullut jännite (ks. Kuva 4) eli *talousongelmien* ja (taloudellisen) *turvattomuuden* vastakkainasettelu. Nyt lähes samat jännitteet tulevat esiin tulevaisuuden uhkia käsiteltäessä. *Turvattomuuden* ja *talousongelmien* vastakkaisuus näkyy tuloksissa selkeästi. Muista välittämisen ja talousasioiden suhde on kuitenkin epämääräisempi tulevaisuutta ajateltaessa kuin nykytilanteesta puhuttaessa. Oleellista kuitenkin on se, miten sosiaaliset ryhmät korostavat näitä. Liike-elämän vaikuttajat painottavat johdonmukaisesti *taloudellisia asioita*. Kansanedustajat puolestaan ovat siirtyneet *taloudellisten asioiden* painotuksesta kohti *muista välittämistä*. Tässä analyysissä koko väestö, aivan nuorimpia lukuunottamatta, korostaa *turvattomuuteen* liittyviä uhkia.

5.6. Suomalaisen yhteiskunnan vahvuudet

Esiin tuotujen vahvuuksien määrä

Vaikka tutkimuksen kysymyksenasettelu painottui Suomea ja suomalaisia koskevien ongelmien ja uhkien käsittelyyn, selvitettiin myös millaisia vahvuuksia väestö ja vaikuttajat Suomeen lähimpien 10 vuoden kuluessa yhdistävät. Väestön edustajat toivat esiin enimmillään viisi ja vaikuttajat kymmenen vahvuutta. Keskimäärin väestönäytteessä tuotiin esiin kuitenkin vain yksi vahvuus ja vaikuttajanäytteessä kolme.

Erot esiin tuotujen vahvuuksien määrissä noudattelevat edellisissä kysymyksissä esiin tullutta linjaa koulutuksen osalta. Eniten vahvuuksia toivat esiin hyvän koulutuksen omaavat. Ikäryhmistä 25–40-vuotiaat toivat myös hieman enemmän vahvuuksia esiin kuin muut ikäryhmät. Vähiten vahvuuksia toivat esiin aivan nuorimmat, 15–24-vuotiaat. Neljä kymmenestä nuoresta ei osannut tuoda esiin yhtään Suomen tulevaisuuteen liittyvää vahvuutta. Vaikuttajanäytteessä muita enemmän vahvuuksia toivat esiin kansanedustajat ja hallinnon vaikuttajat. Vaikuttajista vain muutama ei osannut mainita yhtään Suomeen liittyvää vahvuutta tai totesi, "ettei vahvuuksia ole". Väestöstä keskimäärin kolmannes ei osannut liittää Suomeen mitään vahvoja puolia tulevaisuutta ajatellen ja 5 prosenttia totesi, "ettei vahvuuksia ole". Tämä näköalattomuus korostui erityisesti matalan koulutustason omaavien keskuudessa, maaseudulla, ja, kuten edellä todettiin, nuorison keskuudessa. Nuorison käsitykset saattavat hyvinkin muuttua aikuistumisen myötä. Maaseudulla ja matalan koulutustason omaavien keskuudessa näköalattomuus sen sijaan on huolestuttavampaa. Nopeasti muuttuvan maailman kohtaamiseen näillä ryhmillä mitä ilmeisimmin on heikoimmat resurssit.

Millaiset asiat koetaan Suomen vahvuuksiksi tulevaisuudessa?

Suomen tulevaisuuden vahvuudet ryhmittäytyivät viiteen pääluokkaan: teollisuuden ja kauppaan, osaamiseen, asennoitumiseen, nyky-yhteiskunnan piirteiden korostamiseen sekä suomalaisen luontoon (Taulukot 15 ja 16). Näistä osaaminen ja asennoituminen ovat puhtaasti "aineettomia" piirteitä ja muut

enemmän perinteisiä vahvuuksiimme. Väestön näkemyksissä korostuivat suhteellisesti eniten "aineettomat" piirteet, kuten osaaminen ja asennoituminen. Vaikuttajat toivat esiin molempiin ryhmiin kuuluvia vahvuuksia.

Taulukko 15. Väestön näkemykset suomalaisen yhteiskunnan suurimmista vahvuuksista lähimmän kymmenen vuoden aikana.

Vastaaajia pyydettiin mainitsemaan kaksi vahvuutta. Keskimäärin tuotiin esiin yksi vahvuus. Kysymys esitettiin vastaajille avoimena. Vastaukset ryhmittivät analyysivaiheessa allaoleviin luokkiin.

	Ikäluokat					Sukupuoli		Koulutus		Asuinpaikka			
	Total	15-24	25-40	41-50	51-64	65-75	Mies	Nainen	Ei yli- oppi- las	Yli- oppi- las	Kau- punkki	Taaja- ma	Maa- seutu
(N)	(2168)	(348)	(682)	(452)	(441)	(244)	(1036)	(1132)	(1702)	(444)	(1226)	(366)	(575)
Suomen vahvuudet	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)
Teollisuus ja kauppa													
Metsä-, puu- Teollisuus, tekniikka, teknologia, tuotantorakenne	7	7	6	8	7	5	11	3	7	6	6	7	9
Kauppa, vienti	6	7	8	6	5	5	9	4	6	9	7	6	5
	3	5	3	1	4	3	4	2	3	3	3	3	3
Osaaminen													
Koulutus, sivistys, tiedot	15	15	19	17	12	7	14	17	11	31	16	14	13
Työvoima	5	5	5	6	6	4	4	6	5	4	5	5	6
Yritteliäisyys, yksityis-	3	3	5	3	2	3	4	3	3	6	4	5	2
Asennoituminen, henki													
Asenne, ahkeruus, henki	13	7	15	15	11	14	11	14	11	20	15	12	9
Osaaminen, tietotaito	12	10	15	12	11	7	15	10	10	20	13	11	11
Nuoriso	2	1	2	3	3	2	1	3	2	1	3	3	1
Nyky-yhteiskunta													
Yhteiskunta, - järjestelmä, armeija, infrastruktuuri	5	6	5	5	4	4	4	5	4	8	5	4	4
Elintaso	1	2	1	0	1	0	1	2	1	2	1	1	1
Suomalainen luonto													
Luonto, luonnonvarat	7	5	9	11	7	3	7	8	6	12	7	8	7
Ei mikään	5	4	5	5	6	7	5	5	6	2	5	5	6
Muu	24	13	26	21	26	32	23	24	22	31	24	23	23
Ei osaa sanoa	30	41	24	30	28	32	28	31	34	12	28	27	35
Mainintoja keskimäärin	1,0	0,9	1,2	1,1	1,0	0,9	1,1	1,0	0,9	1,5	1,1	1,0	0,9

Osaamisen ja tietotaidon esiin tuonti osoittaa selvää luottamusta kansalliseen selviytymiseen. Asenteiden esiin tuonti on vielä vahvempi merkki tästä. Lähtökohtana tämä on positiivinen. Osaamisen, taitojen, ahkeruuden ja suomalaisen jääräpäisyyden esiin tuonti on omakohtaisempaa kuin esimerkiksi toivonsa paneminen vientikaupan tai nykyyhteiskunnan piirteiden varaan. Pelkkä jälkimmäisiin luottaminen merkitsisi "tavallisen suomalaisen" kan-

nalta vähäisempää sitoutumista. Silloin luotettaisiin siihen, että muut jaksavat yrittää. Vaikka perusasetelma näiltä osin on kunnossa, ei usko Suomen vahvuuksiin ole korkealla. 15 prosenttia väestöstä uskoo koulutuksen ja 13 prosenttia myönteiseen asennoitumiseen ja henkeen. Usko Suomen tulevaisuuden vahvuuksiin ei tosin ole tasaisesti jakautunut. Lukemia ei pidä kuitenkaan suoraan verrata ongelmien ja uhkien vastaaviin. Matalat lukemat liittyvät nimittäin yleisinhimilliseen piirteeseen tuoda helpommin esiin epäkohtia kuin hyviä asioita; jos ei hammasta särje, ollaan asiasta yleensä hiljaa.

Taulukko 16. Vaikuttajien näkemykset suomalaisen yhteiskunnan suurimmista vahvuuksista lähimmän kymmenen vuoden aikana.

Vastaajia pyydettiin mainitsemaan kaksi vahvuutta. Keskimäärin tuotiin esiin kolme vahvuutta. Kysymys esitettiin vastaajille avoimena. Vastaukset ryhmittäivä analyyysivaiheessa allaoleviin luokkiin.

	Yhteensä	Kansanedustajat	Hallinnon vaikuttajat	Tutkimusvaikuttajat	Liike-elämän vaikuttajat
(N)	(309)	(81)	(53)	(122)	(53)
	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)
Suomen vahvuudet:					
Teollisuus ja kauppa					
Metsä-, puu-	14	15	13	13	15
Teollisuus, tekniikka, teknologia, tuotantorakenne	20	17	19	19	30
Kauppa, vienti	6	2	6	7	8
Osaaminen					
Koulutus, sivistys, tiedot	66	72	58	72	53
Työvoima	4	4	6	2	6
Yritteliäisyys, yksityis-	6	6	4	6	6
Asennoituminen, henki					
Asenne, ahkeruus, henki	20	21	25	18	19
Osaaminen, tietotaito	28	32	25	27	25
Nuoriso	6	6	8	3	8
Suomalaisuus, suomalainen luonne, kansallinen identiteetti, jääräpäisyys	24	19	28	29	19
Nyky-yhteiskunta					
Yhteiskunta, -järjestelmä, armeija, infrastruktuuri	41	47	47	39	30
Elintaso	1	1	0	1	2
Suomalainen luonto					
Luonto, luonnonvarat	31	41	36	26	23
Sijainti	9	6	17	4	19
Ei mikään	1	1	0	1	0
Muu	27	32	40	22	19
Ei osaa sanoa	2	1	0	2	4
Mainintoja keskimäärin	3,0	3,2	3,3	2,9	2,8

25–50-vuotiaat, hyvän koulutuksen omaavat sekä kaupunkilaiset korostavat eniten koulutusta, sivistystä ja tietoja tulevaisuutemme vahvuuksina. Samat ryhmät uskovat myös myönteiseen asennoitumiseen ja suomalaiseen henkeen. Miehet tuovat esiin teknisiä asioita ja naiset korostavat asennoitumisen merkitystä. Miehet puhuvat myös osaamisesta ja korostavat teknis-

luonteisia, teollisuuteen ja kauppaan liittyviä asioita enemmän kuin naiset. Väestön keskuudessa tuotiin esiin vähän perinteisempiä osaamisen alueitamme, nimenomaan teollisuutta ja kauppaa, sekä suomalaista luontoa tulevaisuuden vahvuuksina. Vain harvat korostivat nyky-yhteiskuntamme piirteitä tai nykyistä elintasoamme vahvuuksina tulevaisuuden Suomea ajatellen.

Kun näitä tuloksia verrataan EVA:n (1993a) analyysiin kansasta tienhaarrassa, on ilmeistä, etteivät näkymät tuossa risteyksessä ole kovinkaan selkeät. Kansainvälisyydestä on tullut monille uhkaava asia. Samanaikaisesti käsitys suomalaisen identiteetin perusteista on murenemassa. Kiinnostusta olisi rakentaa tulevaa suomalaisuutta aivan erilaiselle perustalle kuin millä sen tällä hetkellä koetaan olevan. Nyt identiteettimme perustuu metsiimme, luontomme ja itsenäisyytemme vaatimiin uhrauksiin. Sen haluttaisiin perustuvan ensi sijaisesti suomalaisen työn korkealuokkaisuuteen, teknologiseen etevyyteen ja ahkeruutemme. Siirtymä saattaa olla helppo hyvin koulutetuille ja ajantasalla olevan ammattitaidon omaaville. Monille tähän joukkoon kuuluvista tuo käänne suomalaisen identiteetin perusteissa on jo tapahtunut. Väestön toiselle puoliskolle siirtymä on kuitenkin vaikea. Tällöin saattaa jopa käydä kuten sille ruotsinsuomalaiselle, joka 15 vuotta Ruotsissa asuttuaan oli unohtanut suomen kielen oppimatta kuitenkaan ruotsia.

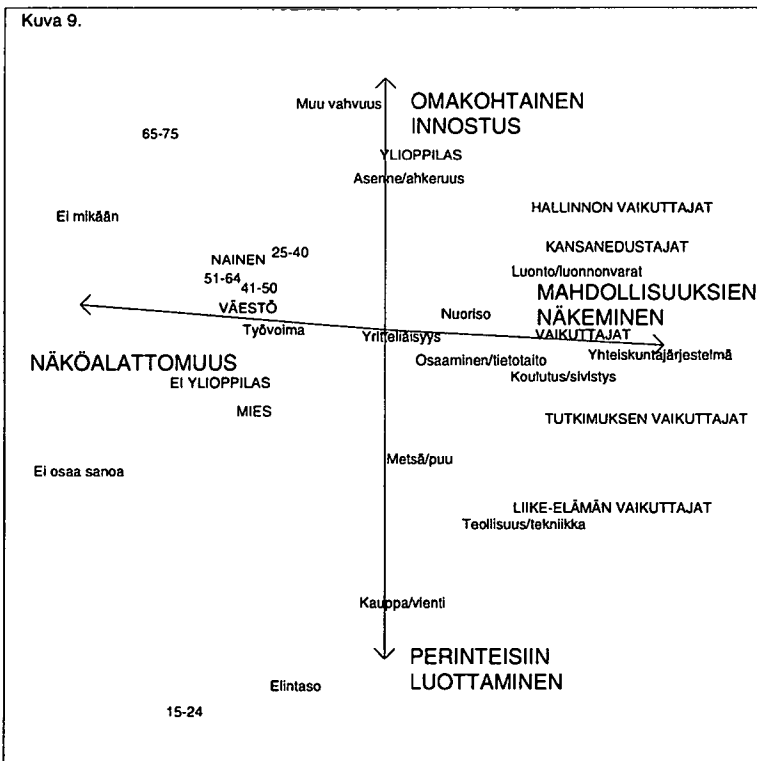
Identiteettimme suomalaisina on ohentumassa eikä tähän maahan voimakkaimmin sidoksissa oleva iäkäs väestö voi sitä täydentää laajemmalla eli uusiin osaamisen alueisiin tai kansainvälisyyteen liittyvällä identiteetillä. Kansallisen identiteetin pitäisi perustua sellaisiin myönteisiin asioihin, joihin itse uskoo ja joihin haluaa sitoutua myös tulevaisuudessa. Tällaisia seikkoja tuntuu olevan ilmassa suhteellisen vähän ajateltaessa ihanteellisia tulevaisuuden vahvuuksiamme (EVA 1993a) vanhemman ja matalan koulutustason omaavan väestön osan kannalta. Todellisuudessa Suomen tilanne ei kuitenkaan ole näin synkkä. Kauppa- ja teollisuusministeriön tietojen mukaan teollisuutemme viennin erikoistuminen on lisääntynyt tasaisesti viimeksi kuluneiden 20 vuoden aikana. Huipputekniikan osuus viennistämme oli 1992 jo Ruotsin ja Saksan tasolla ja 56 prosenttia Japanin vastaavasta luke-masta. Ongelma tässä suhteessa on siis enemmän mielikuvissa kuin todellisuudessa.

Vaikuttajat suhtautuvat Suomen tulevaisuuteen väestöä rohkeammin. Heidän näkemyksissään korostuvat eniten "aineettomat" asiat eli osaaminen ja asennoituminen. Myös muut vahvuuksiemme pääluokat tulevat esiin selkeästi. Vaikuttajat näkevät Suomen nyky-yhteiskunnan selkeänä pääomana tulevaisuutta ajateltaessa sekä tiedostavat suomalaisen luonnon merkityksen. Kaksi kolmesta vaikuttajasta korostaa koulutusta Suomen tulevaisuuden vahvuutena. Muita enemmän koulutusta arvostavat tässä suhteessa kansanedustajat ja tutkimuksen vaikuttajat. Hallinnon ja tutkimuksen vaikuttajista lähes joka kolmas korostaa suomalaisen identiteetin merkitystä, jäärpäisyyttä ja kykyä pärjätä vaikeinakin aikoina. Hallinnon vaikuttajat tuovat myös hieman muita useammin esiin ahkeruutemme ja "oikean hengen". Neljä kymmenestä vaikuttajasta korostaa nykyistä yhteiskuntajärjestelmäämme vahvuutena tulevaisuutta ajatellen. Liike-elämän vaikuttajista tosin vain va-

jaa kolmannes ajattelee näin. Suomalainen luonto korostuu selkeästi kansanedustajien ja hallinnon vaikuttajien näkemyksissä. Luontoa korostavat tutkimuksen ja liike-elämän vaikuttajat keskimääräistä vähemmän. Hallinnon ja liike-elämän vaikuttajat yksilöivät erityisesti sijaintimme tulevaisuuden vahvuudeksemme. Tässä vertailussa teollisuus ja kauppa korostuvat vahvuuksinamme keskimääräistä vähemmän. Vain viidesosa vaikuttajista tuo esiin näihin liittyviä vahvuuksia. Tässä suhteessa tulos on samanlainen kuin väestön osaltakin. Teollisuutta ja tuotantorakennetta korostavat tulevaisuuden vahvuutena ennen muuta liike-elämän vaikuttajat.

Väestön ja vaikuttajien näkemykset tulevaisuuden vahvuuksistamme

Suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuuden vahvuuksia hahmoteltaessa kokonaisuutena, auttaa asioiden jäsentelyssä aineistosta laskettu korrespondenssi-analyysi (Kuva 9). Sen avulla saadaan käsitys erilaisten vahvuuksien keskinäisistä suhteista sekä erilaisten sosiaalisten ryhmien tavasta painottaa näitä vahvuuksia. Analyysi paljastaa tulevaisuuden vahvuuksien näkemisessä seuraavat perusdimensiot:

Kuva 9.

Suomalaisen yhteiskunnan vahvuudet lähimmän 10 vuoden aikana. Korrespondenssi-analyysi sosiaalisten ryhmien näkemyksistä. Analyysi paljastaa esiin tulleiden uhkien keskinäiset suhteet sekä eri ryhmien välillä esiintyvät jännitteet. Kartta kertoo asioiden merkityksistä, ei niiden esiintymisen yleisyydestä. Karttaa on syytä tutkia yhdessä taulukoiden 15 ja 16 kanssa, joihin perustuen analyysi on tehty. Kartan tulkinta on esitetty tekstissä.

(1) *Näköalattomuus* versus *mahdollisuuksien näkeminen* kuvastaa äärimuodos-
saan väestön ja vaikuttajien eroa. Tyypillistä väestölle, etenkin matalan kou-
lutustason omaaville on *näköalattomuus* eli se, ettei osata nimitä Suomen tu-
levaisuuden vahvuuksia tai sitten se, ettei niitä kerta kaikkiaan nähdä. *Mah-*
dollisuuksien näkeminen taas painottuu vahvasti vaikuttajaryhmiin.

(2) *Omakohmainen innostus* versus *perinteisiin luottaminen* on toinen päädimen-
sioista tässä analyysissä. *Omakohlaiseksi innostukseksi* on tulkittu asennoitumi-
sen ja hengen sekä "muiden vahvuuksien" esiin tuominen, mitkä ovat mo-
lemmat tyypillisiä hyvin koulutetuille. Dimension toinen pää, *perinteisiin*
luottaminen, liittyy teollisuuden, kaupan, metsiemme ja puuhun liittyvien
seikkojen sekä nykyisen elintasomme yksipuoliseen korostamiseen. Alue on
nimetty *perinteisiin luottamiseksi* sen vuoksi, että näiden asioiden yksipuolises-
sa korostamisessa pakostakin on fraasinomaisuutta. Nuorin ikäryhmä painot-
taa näitä seikkoja suhteessa eniten.

Vaikuttajilla on, ainakin teoriassa, selkeä näkemys suomalaisen yhteiskun-
nan vahvuuksista. *Omakohmainen innostus* ei kuitenkaan välttämättä liity pu-
heisiin. Vaikuttajat voivat olla innostuneita tai sitten etujen näkemistä har-
rastetaan "viran puolesta". Tulevaisuuteen liittyviä uhkiahan tiedostettiin
laajasti vaikuttajaryhmissä. Tulevaisuuden vahvuuksien näkemiseen vaikut-
tavat myös selkeästi yhteiskunnalliset roolit, joita henkilö kantaa. Jos on
ammattissaan tottunut edustamaan maataan, kuten monet vaikuttajista sään-
nöllisesti tekevät, on luonnollisesti helppo tuoda esiin Suomeen ja suomalai-
suuteen liittyviä vahvuuksia.

Huolestuttavaa on kuitenkin väestön suhtautuminen tulevaisuuteen. En-
sinnäkin nuorin vastaajaryhmä, 15–24-vuotiaat, tuntuu tavallaan jättävän
tulevaisuuden toisten haltuun tuodessaan suhteellisesti eniten esiin vähäi-
sempää sitoutumista edellyttäviä asioita. Väestöryhmien sijoittuminen suh-
teessa vaikuttajiin kartan päädimensioille on todella synkkä. Ainoa valopilk-
ku väestöryhmien osalta asetelmassa liittyy hyvän koulutuksen omaavien po-
sitiivisuuteen. Jos analyysissä huomioidaan ainoastaan väestö eli jätetään vai-
kuttajat tarkastelun ulkopuolelle, muuttuu tilanne jonkin verran. Hyvän
koulutuksen omaavat korostuvat luonnollisesti myös silloin myönteisyydes-
sään (Taulukko 15) Lisäksi muita positiivisemmin tulevaisuutemme mah-
dollisuuksiin suhtautuvat 25–40-vuotiaat. Heidän vastauksissaan painottu-
vat sekä yritteliäisyys, osaaminen että luonto eli yleisesti *mahdollisuuksien nä-*
keminen. Kokonaisuutena on ilmeistä, että juuri 25–40-vuotiaat sekä hyvän
koulutuksen omaavat tulevat toimimaan "vetureinamme" matkalla tulevai-
suuteen. Nuorten 15–25-vuotiaiden näkemykset ovat vasta kehittymässä.
Siihen, miten innostuneesti he aikuisten arvomaailmaan aikanaan kiinnitty-
essään tulevat Suomen tulevaisuuteen suhtautumaan, vaikuttaa luonnollisesti
paljon se, miten he oman elämänsä siihen asti saavat järjestymään.

6. Suomalaisten arvot ja tulevaisuus – analyysin päätulokset sekä johtopäätökset

Arvot, asenteet ja mielipiteet

Arvoissa, asenteissa ja mielipiteissämme heijastuu suhteemme todellisuuteen. Nuoret ja vanhat, miehet ja naiset, sekä erilaisen koulutuksen saaneet näkevät maailman kukin tavallaan. Myös heidän arvonsa, asenteensa ja mielipiteensä ovat erilaisia. Arvot ovat valintojamme ohjaavia päämääriä ja siten tietoisempia ja pysyvämpiä käsitteitä kuin asenteet. Asenteet ovat toimintavalmiuksia, reaktioita erilaisiin ärsykkeisiin. Asenteita ihmisellä on käytännössä lähes rajattomasti. Ne muodostuvat ja muuttuvat elämän kulussa henkilön kohdatessa uusia tilanteita, joihin hänen on kokonaisena ihmisenä – tunteillaan, tiedoillaan ja toiminnoillaan – otettava kantaa. Mielipiteet ovat tiedollisen toimintamme pintakerrosta, nopeasti syntyviä yleistyksiä. Mielipide voi olla hyvinkin pysyvä tai sitten muuttua kohdatessamme uutta tietoa. Asenteisiimme ja mielipiteisiimme vaikuttaa huomattavasti uusi informaatio, joka suodattuu, luonnollisesti, kulttuurimme kautta. Asenteet muuttuvat suhteellisen nopeasti, niissä heijastuvat yhteiskuntamme tekniset ja taloudelliset muutokset. Myös mielipiteet ovat herkkiä muutoksille. Arvot sen sijaan edustavat pysyvyyttä. Arvot aktualisoituvat valintatilanteissa, joita emme voi rutiinien tasolla ratkaista. Arvot myös muuttuvat, kun ne joutuvat uhatuksi.

Arvojen muutos ja merkitys nyky-Suomessa

Arvot ohjaavat valintojamme ja ovat suhteellisen pysyviä; muutokset tapahtuvat lähinnä sukupolvittain. Arvoja on ihmisellä vain rajallinen määrä ja ne perustuvat inhimillisen olemisen perusedellytyksiin: biologisiin tarpeisiimme, sosiaalisen kanssakäymisen tarpeisiin ja ryhmien säilymisen sekä niiden hyvinvoinnin takaamiseen. Nämä edellytykset ovat samoja kaikkialla, siksi samat perusarvot tulevat esiin eri kulttuureissa.

Arvot ovat kaikissa kulttuureissa järjestyneet samojen periaatteiden mukaisesti. Tärkeimmät arvomme tunnistamme selkeästi, samoin arvot, joita vastustamme. Eri kulttuureissa inhimillisillä arvoilla on hyvin samanlaiset merkitykset ja seuraavat dimensiot muodostavat arvojärjestelmämme perustan: (1) Itsensä korostaminen vs. muiden huomiointi ja (2) Avoimuus muutokselle vs. säilyttäminen. Näihin perustuu niin yhteiskunnan säilyminen kuin myös sen kehitys. Näillä dimensioilla ilmenevät yhteiskunnan sisällä erilaisten sosiaalisten ryhmien väliset erot.

Tällä hetkellä suomalaisten tärkeimmät yksittäiset arvot liittyvät omaan terveyteen, henkilökohtaiseen sekä läheisten ihmisten turvallisuuteen ja hyvinvointiin, sekä tunteeseen siitä, että itse pystyy vastaamaan asioistaan. Sosiaaliset ryhmät sijoittuvat suhteessa perusdimensioihin eri tavoin. Miehet painottavat enemmän itsensä korostamista, naiset toisten huomiointia. Nuoret ovat avoimia uudelle, vanhat kannattavat säilyttämistä. Hyvin koulutettujen arvomaailmalle on tyypillistä itseohjautuvuus ja matalan koulutustason

omaaville pyrkimys yhdenmukaisuuteen muiden kanssa sekä turvallisuuden korostus.

Tärkeimpiä tällä hetkellä arvojamme muuttamaan pyrkiviä voimia ovat teknisen ja taloudellisen ympäristömme mullistukset. Moniin muihin kulttuureihin verrattuna Suomen tilanne on kuitenkin näissäkin suhteissa hyvin rauhallinen. Oleellisin talouteen liittyvä muutos Suomen oloissa on tapahtunut siinä, että markkinatalouden normisto on lyönyt itsensä läpi 1980-luvulla. Tällä on vaikutusta lähinnä mielipide- ja asenneilmastoomme, ei niinkään perusarvoihimme. Arkielämän tasolla eivät taloudellisen tilanteen aiheuttamat muutokset vielä ole niin dramaattisia, että voitaisiin puhua suuren luokan arvomuutoksista koko väestön tasolla.

Nykyinen taloudellisesti vaikea aika kuitenkin pakottaa arvot aiempaa useammin mukaan päätöksentekoon. Esimerkiksi poliitikkojen odotetaan huomioivan kaikille suomalaisille tärkeät perusarvot päätöksissään. Tilanteen muuttumista 1980-luvun kasvun vuosista nykyhetkeen kuvaa analogia arvoista "vereslihanamme". Hyvinä aikoina näkyy meistä vain pelkkä pinta. Huonoja aikoja voisi kuvata hiekkapaperiksi, joka nirhaa ihomme rikki, herkistääntuntonne ja tehden kipeää. Huonot ajat siis paljastavat todelliset arvomme. Yksilötasolla olemme nyt, kuka enemmän kuka vähemmän, laastarilapuilla. Aikaisempaa useammat meistä joutuvat todella ajattelemaan mikä on tärkeää ja ottamaan kantaa asioihin arvojensa tasolla. Vaikeimmassa asemassa ovat tässä muuttuvassa maailmassa ne, jotka eniten arvostavat *turvallisuutta* ja *yhdenmukaisuutta*: iäkkäät ja matalan koulutustason omaavat. Korkean työttömyysasteen takia taloudelliset vaikeudet uhkaavat myös monien muiden perustusturvallisuutta, mikä on omiaan korostamaan *turvallisuuden* liittyvien arvojen merkitystä.

Suhteessa muihin kulttuureihin Suomalainen arvomaailma osoittautuu Itä- ja Länsi-Euroopan rajamaaksi. Meille on tyyppillistä länsimainen tasa-arvoisuuden sitoutuminen. Samalla kuitenkin, itä-eurooppalaiseen tapaan, vältämme ympäröivän maailmamme aktiivista ja itsevarmaa hallintaa. Suomalaisille on helppoa ottaa asiat annettuna mutta vaikea tarttua niihin itse. Keskinäinen toimii suomalaisille ohjenuorana useammin kuin paras. Se, että lama koskettaa näinkin voimakkaasti suomalaisia saattaa johtua "pehmeästä" arvomaailmastamme. Markkinatalouden normistossa korostuvat maskuliinisen maailman pärjäämisen arvot ovat nimitäin meille vieraita. Vaikea taloudellinen tilanne saattaa siis alistaa meidät liian helposti.

Asenneilmaston kuohuntaa

Suomalaisessa asenneilmastossa heijastuvat väestön tunnelmat. 1970-luvun loppu oli "politikoinnista toipumisen aikaa". Maamme oli niin henkisesti kuin taloudellisestikin voimakkaassa murroksessa. Asenneilmastossa korostui yhteiskuntakriittisyys, mutta samalla voimakas kiinnostus uuteen. Vuosikymmenen lopulla tapahtui taloudessa käänne parempaan ja väestön optimismi lisääntyi. 1980-luvun alussa ympäristökysymykset nousivat esiin, kansainvälinen tilanne kiristyi ja talouden ennakoitiin kääntyvän laskuun. Yleinen huolestuneisuus lisääntyi kaikissa sosiaalisissa ryhmissä yhtäläisesti.

Vuoden 1983 jälkeen alkoi optimismi nousta ja 1980-luvun puoliväli muodosti käännekohdan asenneilmastomme kehityksessä. Turvallisuuden tunne oli silloin korkealla, kiinnostus uuteen lisääntyi ja yhteiskuntakriittisyys lieveni. Paradoksaalisesti asenteet muuttuivat *postmaterialistisemmiksi* yhteiskunnan samalla kaupallistuessa rajusti. Vuosikymmenen loppua kohti tilanne alkoi vakavoitua. Huoli ympäristöstä korostui kannanotoissa ja kansainvälisyys nousi, monille uhkaavanakin asiana, julkiseen keskusteluun. Käsitkset yhteiskunnallisesta vallasta myös muuttuivat vuosikymmenen lopulla. Vallan koettiin olevan siirtymässä pankeille, muille yrityksille ja tiedotusvälineille.

Valmuis "kulutuskeskeiseen elämäntapaan" alkoi siis asennetasolla vahvistua vuoden 1983 aikoihin ja oli huipussaan vuonna 1985. Kaupalliset markkinat reagoivat kuitenkin asennekehitykseen viiveellä. Vasta 1980-luvun lopulla olivat monien tuoteryhmien markkinat huipussaan. Maamme taloudellinen tilanne oli tuona aikana myös selvästi muuttunut mm. reaalkorko oli ensimmäistä kertaa 10 vuoteen taas selvästi positiivinen. Vuosikymmenen loppua kohti asenneilmastossamme alkoi taas korostua huolestuneisuus. Erotuksena aikaisempaan yhtenäisyyteen väestöryhmien polarisaatio alkoi kuitenkin voimistua 1980-luvun puolivälin jälkeen.

Vuoden 1991 aikana tapahtui taloudeessamme selkeä käänne huonompaan. Laman merkit alkoivat myös näkyä väestön keskuudessa tehdyissä tutkimuksissa 1990-luvun alussa. Yleinen huolestuneisuus lisääntyi, optimismi muuttui pessimismiksi taloudellisten uskomusten suhteen, kiinnostus aistillisuuteen ja elämän nautintoihin väheni. Väestön asenneilmastoa kuvattiin "katumusharjoitukseksi". Yritysjohto oli tuolloin huomattavasti väestöä huolettomampaa ja heidän käsityksensä taloudesta olivat myönteisempiä kuin väestöllä. Väestön suhtautuessa pelonsekaisin tuntein kansainvälistymiseen, odottivat yritysjohtajat sitä malttamattomina. Eri tutkimusten mukaan lama yllätti yhteiskunnalliset vaikuttajamme paljon pahemmin kuin väestön, joka oli jo osannut varautua aikojen heikkenemiseen.

Vuonna 1993 taloudellinen tilanteemme on edelleen heikentynyt. Työttömyysaste on korkea ja ulkomaisen velan osuus bruttokansantuotteesta on paisunut todella suureksi. Tuoreimpien asennemittausten mukaan tämä heijastuu suomalaisten asenteissa voimakkaasti. Asennetasolla on tapahtunut siirtymä kohti sosiaalista vastuuntuntoisuutta, itsekeskeisyyden vastaavasti vähentyessä. Säästäväisyys on lisääntynyt ja riskinottohalukkuus on vähentynyt. Toinen, huolestuttavampi, siirtymä on tapahtunut yksilöllisen elämän hallinnan korostamisesta kohti poliittista turhautumista, vieraantumista sekä taloudellista turvattomuutta. Myös vaatimukset korkeammasta yhteiskuntamoraalista ovat lisääntyneet. Kokonaisuutena Suomi on siirtymässä aikaan, jossa odotukset kohdistuvat voimakkaasti päättäjien toimintaan. Vahvan johtajan kysyntä lisääntyy etenkin vanhemman väestön keskuudessa. Poliitikkojen odotetaan korostavan päätöksissään perinteisyyttä, turvallisuutta ja sosiaalisuutta. Väestöryhmien polarisaatio jatkuu edelleen, esimerkiksi hyvin koulutettujen yhteiskuntakriittisyys on lisääntymässä. Kovenevat ajat pa-

kottavat toiset entistä voimakkaammin kiinni elämäänsä, toiset taas tuntevat itsensä entistä syrjäytyneemmiksi.

Asennekehityksen ennakointi voi perustua vain erilaisten kehitysmahdollisuuksien tunnistamiseen. Asenneilmastomme perusjännitteet liittyvät, lähes samoin kuten arvojemmekin, (1) yksilön ja yhteisön suhteeseen sekä (2) oman elämän hallintaan ja syrjäytymiseen. Nyt asennetasolla painottuvat siis enemmän yhteisöön, lähinnä omaan lähipiiriin ja sen turvallisuuteen liittyvät asiat kuin hyvinä aikoina. Hyvinä aikoina kiinnostus kohdistuu enemmän yksilöllisiin nautintoihin. Asenneilmasto ei missään tapauksessa kuitenkaan ole monoliittinen kokonaisuus. Siinä pätevät eri osaryhmien suhteen samanlaiset "säännöt" sosiaalisten ryhmien välisistä eroista kuin arvojenkin suhteen.

Asennetasolla toistuvista teemoista suhtautuminen ympäristönsuojeluun on huomattavan keskeinen eri tutkimusten tuloksissa. Ympäristönsuojelu saa lähes varauksettoman kannatuksen. Käytännössä ihmisten toiminta kuitenkin on usein ristiriidassa tämän asenteen kanssa. Tämä johtunee siitä, että vain pienelle vähemmistölle ympäristöystävällisyys on kiteytynyt henkilökohtaisen tason vaihtoehtoiksi ja siten saanut ratkaisunsa. Suurelle enemmistölle ympäristön tila on vasta noussut tietoisuuteen, aiheuttamatta käytännössä muuta kuin huolestumisen ilmauksia sitä kysyttäessä. Toinen toistuva teema, kansainvälistyminen, jakaa sen sijaan väestön kahtia: toiset pelkäävät ja toiset ovat avoimempia muutokselle. Tässä on tapahtunut ilmeisesti samanlainen prosessi kuin ympäristökysymyksissäkin. Vain osa väestöstä on voinut työstää kansainvälistymisen henkilökohtaisen tason ja vaihtoehtoiksi ja ratkaisuiksi. Muille kansainvälistyminen on pysynyt pelottavana ja etäisenä. Tämä näkyy esim. EY:hyn kohdistuvan kriittisyyden lisääntymisenä nyt kun asia alkaa olla ajankohtainen.

Suomen ja suomalaisten nykyongelmat

Tämän hetken Suomessa niin väestö kuin vaikuttajatkin ovat epävarmoja tulevaisuuden suhteen. Vaikuttajat ovat kuitenkin hieman väestöä optimistisempia. Työttömyys ja maamme heikko taloudellinen tilanne korostuvat ongelmina voimakkaasti. Viimeisten kahden vuoden aikana on tapahtunut dramaattinen muutos taloudellisessa tilanteessamme. Tämä heijastuu voimakkaasti myös väestön ja vaikuttajien näkemyksissä. Käänteinen taloudellisessa tilanteessamme tuli kuitenkin vaikuttajillemme lähes täytenä yllätyksenä. Kaksi vuotta sitten väestön ja vaikuttajien näkemykset maamme ongelmista poikkesivat enemmän toisistaan kuin nyt. Nyt ei käytännössä jää "tilaa" juuri muille kuin taloudellisille ja työttömyyteen liittyville ongelmille.

Sosiaalisten ryhmien välillä esiintyy kuitenkin selviä jännitteitä maamme ongelmista puhuttaessa. Tutkimuksessa esiin tuleviin väestön ja vaikuttajien välisiin jännitteisiin vaikuttavat huomattavasti yhteiskunnalliset roolit, joita eri ryhmät kantavat. Niihin vaikuttavat myös henkilökohtaisen tason tekijät, arvot, asenteet ja tietomäärä.

Huomattavin jännite esiintyy kansanedustajien ja liike-elämän vaikuttajien sekä iäkkään väestön osan välillä. Näiden ryhmien tapa kommunikoida

poikkeaa oleellisesti toisistaan. Edelliset puhuvat taloutemme yleisistä ongelmista velkaantumisesta, hintatasosta ja pankkien ongelmista. Viimemainitut taas korostavat Suomen ongelmina lamaa, taloutemme supistustilaa ja EY:tä. Vaikka kyse tutkimustilanteesta on vain erilaisten termien käytöstä, toistuvat nämä samat termit myös jokapäiväisessä yhteiskunnallisessa keskustelussamme ja tiedotusvälineissämme. Tämä on omiaan lisäämään etenkin iäkkäiden ihmisten turvattomuuden tunnetta ja saamaan heidät tuntemaan perusarvonsa uhatuksi. Nykyongelmistamme puhuttaessa hallinnon ja tutkimuksen vaikuttajat painottavat muista välittämiseen liittyviä asioita, nuorisoon liittyviä ja sosiaalisia ongelmia. Nuoriso itse ei oikein osaa ottaa kantaa maamme nykyhetken ongelmiin.

Suomalaisten henkilökohtaisen elämän ongelmat painottuvat konkreettisiin pelkoihin: taloudelliseen selviytymiseen, työtilanteisiin, työttömyyteen tai omaan terveyteen. Terveysongelmat korostuivat vanhemmissa ikäryhmissä. Nuoret ovat huolissaan koulutusmahdollisuuksistaan. Vaikuttajat katsovat väestön ongelmia yhteiskunnallisesta näkökulmasta, väestön edustajat taas omasta näkökulmastaan. Kuten väestökin myös vaikuttajat tiedostivat "tavallisen suomalaisen" tyypilliseksi ongelmaksi työhön tai talouteen liittyvät asiat. Dramaattinen ero väestön näkemyksissä ja vaikuttajien väestöä koskevissa uskomuksissa esiintyy turvattomuuteen liittyvien tekijöiden suhteen. Turvattomuudeksi on tässä tutkimuksessa tulkittu laaja ongelmajoukko. Tähän luokkaan on sijoitettu henkilökohtaista epävarmuutta aiheuttavat asiat, joiden suhteen henkilö ole varma selviytymisestään. Joka toinen vaikuttajista uskoo tällaisen turvattomuuden kuuluvan suomalaisten keskeisimpiin ongelmiin. Väestön keskuudessa ei henkilökohtaista turvattomuutta samassa määrin tuoda esiin. Enemmänkin puhutaan aivan konkreettisista työhön, talouteen, terveyteen tai koulutukseen liittyvistä ongelmista. Vaikuttajat tuntevat olevan hyvin selvillä väestön perusongelmista ja tietoisia myös niiden aiheuttamasta inhimillisestä hädästä, mikä näkyy yleisen turvattomuuden korostuksena. Vaikuttajat saattavat kuitenkin liioitella väestön kokemaa turvattomuutta. Jos näin on, sen voi tulkita väestöstä etäntymiseksi. Kun on kaukana kansasta on vaikea kuvitella, miten ihmiset oikein elämästään selviytyvät näinä ankeina aikoina. Väestön osalta suurimmat ongelmat ovat varsinkin konkreettisia, joskin erilaisia eri väestöryhmillä. Tärkeimmät ja tiettyihin konkreettisiin väestöryhmiin liittyvät asiat ovat iäkkäiden ihmisten terveyshuolet ja nuorten koulutukseen sekä koulutuspaikan saantiin liittyvät ongelmat.

Suomen tulevaisuuden uhat

Suomalaisten, niin väestön kuin vaikuttajienkin, tulevaisuutta koskevissa uskomuksissa dramaattisin piirre liittyy ulkomaihin ja ulkomaalaisiin. Entisen Neuvostoliiton ja pakolaiset kokee tulevaisuuden tärkeimpien uhkiin kuuluvaksi joka toinen vaikuttajista ja kolmannes väestöstä. Käännös vuoden 1991 tilanteeseen on erittäin selkeä, silloin vähemmän kuin joka kymmenes esitti vastaavia pelkoja. Nyt vaikuttajat ovat hyvin pessimistisiä. Kolmannes heistä uskoo taloutemme olevan vielä 10 vuodenkin kuluttua vaikeuksissa ja työt-

tömyyden korkealla. Vaikuttajia huolestuttaa myös maamme henkinen ilma-
piiri tulevaisuudessa. Väestön keskuudessa työttömyyteen ja talouteen liitty-
vät pelot ovat huomattavan harvinaisia ikään kuin ei uskottaisi nykytilan-
teen voivan jatkua vielä tulevaisuudessakin. Ympäristöongelmia korostavat
tulevaisuuden uhkina selvästi harvemmat kuin vuonna 1991 niin väestön
kuin vaikuttajienkin keskuudessa. Talousongelmien suhteen vaikuttajien ja
väestön näkemykset ovat mielenkiintoisella tavalla käänteiset. Vuonna 1991
lama yllätti vaikuttajat selvästi pahemmin kuin väestön. Nyt vaikuttajat us-
kovat laman kestävän 10 vuotta, mutta väestö on selvästi optimistisempi.

Tulevaisuuden uhkien suhteen ilmenee sama jännite kuin nykyongelmis-
sakin. Vastakkain ovat turvattomuus ja talousongelmat. Turvallisuuuttamme
uhkaavat, niin vaikuttajien kuin väestönkin mielestä, ulkomaalaiset, ympä-
ristöongelmat ja levottomuudet. Kansanedustajien näkemykset ovat tulevai-
suuden uhkien suhteen lähentyneet kansaa taloudellisten seikkojen koros-
tuksen lieventyessä. Väestön mielestä tulevaisuuden uhat liittyvät ensisijai-
sesti muihin kuin pelkkiin talousasioihin. Etusijalla ovat ulkomaalaisiin
kohdistuvat pelot.

Suomen ja suomalaisen yhteiskunnan vahvuudet

Suomalaisen yhteiskunnan vahvuuksina pitävät niin väestö kuin vaikuttajat-
kin teollisuuteen ja kauppaan, osaamiseen, asennoitumiseen, nyky-yhteis-
kuntamme piirteisiin sekä suomalaiseen luontoon liittyviä seikkoja. Väestö
uskoo koulutuksen, oikean asennoitumisen sekä yleisen osaamisen olevan tu-
levaisuudessa suurimpia vahvuuksiamme. Vaikuttajat korostavat näiden li-
säksi nykyisen yhteiskuntajärjestelmän merkitystä, kansallista identiteet-
tiämme sekä luontoamme. Kokonaisuutena tulevaisuuden usko ei väestön
keskuudessa kuitenkaan ole korkealla. Se ei ole myöskään tasaisesti jakautu-
nut. Muita myönteisemmin tulevaisuuteemme suhtautuvat 25–50-vuotiaat,
hyvän koulutuksen omaavat sekä kaupunkilaiset. Myös vahvuuksiemme nä-
keminen on selkeästi riippuvainen niistä sosiaalisista rooleista, joita henkilö
kantaa. Vaikuttajat ovat asemassa, joissa on oleellista korostaa maamme etu-
ja. Väestö puolestaan heijastelee maamme tulevaisuuden vahvuuksissa enem-
mänkin omaa optimismiaan tai pessimismiaan.

Kun tulevaisuuden vahvuuksia tarkastellaan suhteessa väestöryhmiin muo-
dostuvat vastapoleiksi (1) mahdollisuuksien näkeminen ja näköalattomuus
sekä (2) omakohtainen innostus ja perinteisiin luottaminen. Vaikuttajat nä-
kevät tulevaisuutemme mahdollisuuksina, joskaan tähän ei välttämättä liity
omakohtaista innostusta. Väestön pääosa puolestaan on vaikuttajiin verrattu-
na suhteellisen näköalaton. Väestöryhmistä muita positiivisemmin tulevai-
suuteen suhtautuvat 25–40-vuotiaat, heissä korostuu omakohtainen innos-
tus. Tämän vastapoolina painottuvat nuoret, eivät näköalattomina vaan
enemmänkin perinteisiin luottavina. Perinteillä tarkoitetaan perinteisiä me-
nestymisen alueitamme, metsiä ja puutavara, kaupankäyntiä ja vientiä sekä
nyky-yhteiskuntamme piirteitä. Näiden korostaminen ainoana vahvuuk-
sinamme tuntuu fraasinomaiselta. Nuorison käsitykset ovat vasta kehitty-
mässä. Siihen, miten innostuneesti he aikuisten arvomaailmaan aikanaan

kiinnittyessään tulevat Suomen tulevaisuuteen suhtautumaan, vaikuttaa luonnollisesti paljon se, miten he oman elämänsä siihen asti saavat järjesty-
mään.

Loppusanat

Voidaan olla varmoja siitä, että nykyisin vallitsevat perusarvot ovat vielä kymmenen vuodenkin kuluttua kunnialla; ovathan terveys, turvallisuus ja omien asioiden vastuullinen hoito tärkeitä ihmisyyhteisöä koossapitäviä voimia. Euroopassa käynnissä olevat voimakkaat yhteiskunnalliset muutosprosessit saattavat kuitenkin aiheuttaa suomalaisenkin arvomaailmaan kohdistuvia paineita. Käsityksemme tasa-arvosta ja turvallisuudesta saattavat joutua uhatuksi, mikäli taloudelliseen hyvinvointiimme kohdistuu jatkuvia paineita ja jos kansainvälisen vuorovaikutuksen lisääntyminen alkaa tapahtua liian tunkeilevalla tavalla. Eri väestöryhmät kokevat nämä uhat luonnollisesti hyvin eri tavoin. Toisille ne ovat jopa selkeitä mahdollisuuksia. Kaikkein voimattomimpia tässä muuttuvassa maailmassa tulevat olemaan vähäisin yhteiskunnallisin resurssein varustetut eli iäkkäät ja matalan koulutustason omaavat, siis huomattava osa väestöstämme.

Asenneilmastomme tulee myös muuttumaan yhteiskunnallisten suhdanteiden mukaan. Jatkuvasti modernisoituvasta ajankuvasta huolimatta hyvin suuri osa suomalaisista on asenteiltaan perinteisiä. Varmaa on, etteivät nämä asenteiltaan ja arvoiltaan perinteiset ihmiset yllättäen modernisoidu. Ennenminkin erot modernin ja perinteisen kansanosan välillä ovat kärjistymässä, polarisoitumassa. Vielä 1980-luvun alussa suomalaiset reagoivat yhteiskuntamme tapahtumiin huomattavasti yhtenäisemmin kuin mitä tänään tapahtuu. Yhteiskuntamme jakautuminen "menestyjiin" ja "menehtyjiin" alkaa olla ilmeinen. Hyvin koulutetut ovat vahvemmin kiinni elämässään. Iäkkäät ja matalan koulutuksen omaavat kokevat nykyisyyden selkeästi synkempänä ja tulevan vailla näköaloja.

Asenteet eivät myöskään muutu käytännöksi ilman, että niistä ensin syntyy yksilötason vaihtoehtoja, jotka vastaavat eri ryhmien toiveita. Pelkän huolestuneisuuden asteelle ovat tällä hetkellä jääneet suurelle osalle väestöä ympäristöasenteet sekä kansainvälisyysasenteet ulkomaihin pelokkaasti suhtautuvien osalta. Viimemainittujen suhteen on mahdollista, että käytännön ratkaisuja alkavat kehittää yhteiskunnalliset ääriainekset. Ympäristöasenteiden aktualisoimiseksi käytännöksi ei voitane luottaa pelkkiin yksilötason ratkaisuihin. Luonnollisesti tarvitaan runsaasti käytännön toimintamalleja ja esimerkkejä, mutta lainsäädännöllä tulee olemaan ensisijainen rooli ympäristöystävällisyyden lisäämisessä.

Erilaiset väestö- ja vaikuttajaryhmät näkevät yhteiskunnalliset ongelmat, uhat ja vahvuudet arvomaailmojensa kautta. Tämä pätee selvimmin tilanteissa, joissa ihminen on joutunut vaikeaan asemaan ja kokee esimerkiksi turvallisuutensa uhatuksi. Tällä hetkellä väestön näkemyksissä korostuvat voimakkaasti turvallisuuteen tai turvattuuteen liittyvät seikat. Vaikuttajat, etenkin poliitikot ja liike-elämän edustajat, puolestaan katselevat Suomen ja "tavallisten" suomalaisten tilannetta myös taloudellisten ja vallan-

käyttöön liittyvien käsitteiden avulla. Vaikeassa taloudellisessa tilanteessamme nämä erilaiset tavat puhua asioista saattavat aktualisoida arvostiriitoja, joihin vaikkapa poliittisen populismin on helppo tarttua. Yhteiskunnallisissa kysymyksissä suhteellisen näköalattomaksi osoittautunut nuoriso on tässä mielessä vaikutteille avoin. Vaikutteille on avoin ehkä myös iäkkäämpi ja matalan koulutustason omaava väestön osa, joka on arvoineen jäämässä kansainvälistymisen ja sisäisen muutosprosessimme jalkoihin.

Tulevaisuuden usko ei lama-ajan tunnelmissa elävän väestön keskuudessa ole kovin korkealla. Muita positiivisimmin tulevaisuuteemme suhtautuvat kuitenkin hyvin koulutetut, työikäiset suomalaiset. On ilmeistä, että juuri he tulevat toimimaan "vetureina" matkallamme tulevaisuuteen. Muut ryhmät sen sijaan tulevat tarvitsemaan tukea pysyäkseen kydyissä.

Kirjallisuus:

Abramson, P.R. ja Inglehart, R. (1992) Generational replacement and value change in eight West European societies. *British Journal of Political Science*, 22:183-228.

Allport, G.W. (1963) Pattern and Growth in Personality. Holt, Rinehart and Winston. New York.

Allport, G.W., Vernon, P.E. ja Lindzey G. (1960) Study of Values. A Scale for Measuring the Dominant Interests in Personality. Houghton Mifflin Company. Boston.

Ball-Rokeach, S.J., Rokeach, M. ja Grube, J.W. (1984) The great American Values Test. The Free Press. New York.

Berry, J.W., Poortinga, Y.H., Segall, M. ja Dasen, P.R. (1992) Cross-cultural Psychology. Research and Applications. Cambridge University Press. Cambridge.

Ciabattari, J. (1989) Daniel Yankelovichin haastattelu. *Psychology Today*, joulukuun numero.

Dekker, P. ja Ester, P. (1993) Social and Political Attitudes in Dutch Society. Social and Cultural Planning Office. Rijswijk, Hollanti.

Dencik, L. (1990) Socialisation, social interaktion och kulturanalys. Esitelmä Sosiaalipsykologian päivillä 30.11.1990. Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitos.

European Integration Survey (11/1992) Suomen Gallup Oy.

European Integration Survey (4/1993) Suomen Gallup Oy.

EVA (1985) Murros vai muutos? Elinkeinoelämän valtuuskunnan raportti suomalaisesta mielipideilmastosta. Helsinki.

EVA (1987) Avautuva ja sulkeutuva Suomi. Elinkeinoelämän valtuuskunnan raportti suomalaisten asenteista. Helsinki.

EVA (1989) Kriittisinä 90-luvulle. Elinkeinoelämän valtuuskunnan raportti suomalaisten asenteista. Helsinki.

EVA (1991a) Suomi etsii itseään. Elinkeinoelämän valtuuskunnan raportti suomalaisten asenteista. Helsinki.

EVA (1991b) Yritysjohdon arvomaailma. Elinkeinoelämän valtuuskunnan raportti yritysjohtajien asenteista. Helsinki.

EVA (1992a) Suomalaisten EY-kannanotot. Kevät 1992. Elinkeinoelämän valtuuskunta. Helsinki.

EVA (1992b) Suomalaisten EY-kannanotot. Syksy 1992. Elinkeinoelämän valtuuskunta. Helsinki.

EVA (1993a) Kansa tienhaarassa. Elinkeinoelämän valtuuskunnan raportti suomalaisten asenteista. Helsinki.

EVA (1993b) Suomi Pietarissa. Pietari Suomessa. Elinkeinoelämän valtuuskunnan raportti taloudellisten kulttuurien eroista. Helsinki.

Eysenck, M.W. (1990) The Blackwell Dictionary of Cognitive Psychology. Basil Blackwell Ltd. Butler & Tanner Ltd, Frome, Somerset, Iso-Britannia.

Fabris, G. (1990) Consumer studies: New perspectives. *Marketing and Research Today*, 18:67-74.

- Fronzizi, R. (1971)* What is Value. An Introduction to Axiology, toinen painos. Open Court Publishing Company. La Salle, Illinois.
- Helkama, K., Salminen, S. ja Uutela, A. (1987)* A world at peace as a personal value in Finland. *Current Research on Peace and Violence*, 10:2-3.
- Hirschman, A.O. (1982)* Shifting Involvements. Princeton University Press. Princeton, New Jersey.
- Hofstede, G. (1980)* Culture's Consequences. Sage Publications. Beverly Hills, California.
- Hofstede, G. (1991)* Cultures and Organizations. Software of the Mind. McGraw-Hill. London.
- Hofstede, G. (1992)* suullinen tiedonanto.
- Inglehart, R. (1971)* The silent revolutionary change in postindustrial societies. *American Political Science Review*, 65:991-1017.
- Inglehart, R. (1977)* Silent Revolution. Princeton University Press. Princeton, New Jersey.
- Inglehart, R. (1985)* Aggregate stability and individual-level flux in mass belief systems: The level of analysis paradox. *American Political Science Review*, 79:97-116.
- Inglehart, R. (1990)* Culture Shift. Princeton University Press. Princeton, New Jersey.
- Jallinoja, R. (1991)* Moderni elämä. Ajankuva ja käytäntö. Suomen kirjallisuuden seura. Helsinki.
- Jhally, S. (1990)* The Codes of Advertising. Routledge. New York.
- Jones, R.A., Sensing J. ja Ashmore, R.D. (1978)* Systems of values and their multi dimensional representations. *Multivariate Behavioral Research*, 13:255-270.
- Kable, L.R., Poulos, B. ja Sukhdial, A. (1988)* Changes in social values in the United States during the past decade. *Journal of Advertising Research*, February/March: 35-41.
- Kluckhohn, C. and others (1954)* Values and value-orientations in the theory of action. An exploration in definition and classification. Teoksessa *Toward a General Theory of Action*. Parsons, T. ja Shils, E.A. (Toim.). Harvard University Press. Cambridge.
- Kluckhohn, F. ja Strodtbeck, F.L. (1961)* Variations in value orientation. Row, Peterson. Evanston, Illinois.
- Lebart, L., Morineau, A. ja Warwick, K.M. (1984)* Multivariate Descriptive Statistical Analysis: Correspondence Analysis and Related Techniques for Large Matrices. John Wiley & Sons. New York.
- Levinson, D., Darrow, C.N., Klein, E.B., Levinson, M.H. ja McKee, B. (1978)* The Seasons of a Man's Life. Alfred A. Knopf. New York.
- Levitin, T. (1973)* Values. Teoksessa *Measures of Social Psychological Attitudes*. Robinson, J.P. ja Shaver, P.R. (Toim.). Institute for Social Research, The university of Michigan.
- McClelland, D.C., Atkinson, J.W., Clark, R.A. ja Lowell, E.L. (1953)* The Achievement Motive. Appleton-Century-Crofts, New York.

- Melkas, J. (1991)* Vaikuttajat tähyävät Eurooppaan - kansa murehtii asuntoja ja työllisyyttä. Tietoaika, no 6: 4-8.
- Monitor (1975)* Monitor 75 perus- ja trendiraportti. Julkaisematon asennetutkimus, Marketing Radar Ltd. Espoo.
- Monitor (1977)* Monitor 77 perus- ja trendiraportti. Julkaisematon asennetutkimus, Marketing Radar Ltd. Espoo.
- Monitor (1979)* Monitor 79 perus- ja trendiraportti. Julkaisematon asennetutkimus, Marketing Radar Ltd. Espoo.
- Monitor (1981)* Monitor 81 perus- ja trendiraportti. Julkaisematon asennetutkimus, Marketing Radar Ltd. Espoo.
- Monitor (1983)* Monitor 83 perus- ja trendiraportti. Julkaisematon asennetutkimus, Marketing Radar Ltd. Espoo.
- Monitor (1985)* Monitor 85 perus- ja trendiraportti. Julkaisematon asennetutkimus, Marketing Radar Ltd. Espoo.
- Monitor (1987)* Monitor 87 perus- ja trendiraportti. Julkaisematon asennetutkimus, Marketing Radar Ltd. Espoo.
- Monitor (1989)* Monitor 89 perus- ja trendiraportti. Julkaisematon asennetutkimus, Marketing Radar Ltd. Espoo.
- Monitor (1991)* Monitor 91 perus- ja trendiraportti. Julkaisematon asennetutkimus, Marketing Radar Ltd. Espoo.
- Monitor (1993)* Monitor 93 perus- ja trendiraportti. Julkaisematon asennetutkimus, Marketing Radar Ltd. Espoo.
- Mustonen, S. (1992)* SURVO An Integrated Environment for Statistical Computing and Related Areas. survo Systems Ltd. Helsinki.
- Naisbitt, J. ja Aburdene, P. (1990)* Megatrendit 2000. Kohti uutta vuosituhatta. WSOY. Juva.
- Puohiniemi, M. (1993a)* Value structures, priorities and consumer research. Väitöskirjan käsikirjoitus. Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitos.
- Puohiniemi, M. (1993b)* Values and pro-environment actions: responsibility or economizing. Esitelmä kongressissa III European Congress of Psychology, 4.-9.7.1993, Tampere.
- Rescher, N. (1969)* What is value change? A framework for research. Teoksessa Values and the Future. The Impact of Technological Change on American Values. Baier, K. ja Rescher, N (Toim.). The Free Press. New York.
- Rokeach, M. (1968)* Beliefs, Attitudes and Values. A Theory of Organization and Change. Jossey-Bass Publishers. San Fransisco.
- Rokeach, M. (1973)* The Nature of Human Values. The Free Press. New York.
- Rokeach, M. (1974)* Change and Stability in American Value Systems, 1968-1971. Public Opinion Quarterly, 38:222-238.
- Rokeach, M. ja Ball-Rokeach, S.J. (1989)* Stability and change in American value priorities 1968 - 1981. American Psychologist, 44:775-784.
- Schwartz, S.H. (1992)* Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. Teoksessa Advances in Experimental Social Psychology, vol. 25. Zanna, M. (Toim.). Academic Press. San Diego.

Schwartz, S.H. (1993) Cultural dimensions of values: Toward an understanding of national differences. Julkaisukäsikirjoitus esitelmästä kongressissa XXV International Congress of Psychology. Bryssel, Belgia, 19. - 24.7.1992.

Schwartz, S.H. ja Bilsky, W. (1987) Toward a universal psychological structure of human values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53:550-562.

Schwartz, S.H. ja Bilsky, W. (1990) Toward a theory of the universal content and structure of values. Extensions and cross-cultural replications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58:878-891.

Schwartz, S.H. ja Ros, M. (1993) Value priorities in West European nations: A cross cultural perspective. Painossa oleva käsikirjoitus. Magnes Press. Jerusalem.

Smith, P.B. ja Bond, M.H. (1993) Social Psychology Across Cultures. Analysis and perspectives. University Press. Cambridge.

Solomon, M.R. (1992) Consumer Behavior. Allyn and Bacon. Boston.

Subonen, P. (1988) Suomalaisten arvot ja politiikka. WSOY. Juva.

Subonen, P. (1991) Kaksisuuntainen peili. Hanki ja jää. Helsinki.

Tadeus, T. and Sokolowska, J. (1991) Perception and judgements of the economic system. Teoksessa Psychological Issues in the Political Transformation of Central and Eastern Europe. Helkama, K. ja Tolonen, K. (Toim.). Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia 3/1991.

Triandis, H.C., Bontempo, R., Villareal, M.J., Asai, M. ja Lucca, N. (1988) Individualism and collectivism: Cross-cultural perspectives and self-ingroup relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54:323-338.

Vinson, D.E., Munson, J. M. ja Nakanishi, M. (1977) An investigation of the Rokeach value survey for consumer research applications. Teoksessa Advances of Consumer Research. Perrault, W.O. (Toim.). Association for Consumer Research. Atlanta, Kalifornia.

Virtanen, M. (1987) Tehtaasta studioon. Hanki ja jää. Helsinki.

Yadov, V.A. (1991) Content and structural changes of the mass consciousness under conditions of radical change in the USSR. Teoksessa Psychological Issues in the Political Transformation of Central and Eastern Europe. Helkama, K. ja Tolonen, K. (Toim.). Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia 3/1991.

Yankelovich, D. (1991) Coming to Public Judgement. Making Democracy Work in a Complex World. Syracuse university press. New York.

Lopuksi kysymme tietoja eduskunnalle esitettävään, Suomen tulevaisuutta koskevaan selontekoon. Selvitystä varten esitetään kansalaisille ja päättäjille muutamia Suomen tämän päivän ja tulevaisuuden ongelmia ja vahvuuksia koskevia kysymyksiä.

1M Mitkä ovat suomalaisen yhteiskunnan kannalta kaksi suurinta ongelmaa tällä hetkellä?

2M Mitkä olisivat suomalaisen yhteiskunnan suurimmat sisäiset tai ulkoiset uhat lähimmän 10 vuoden aikana?

3M Entä mitkä olisivat Suomen tai suomalaisen yhteiskunnan suurimmat vahvuudet lähimmän 10 vuoden aikana?

4M Mitkä ovat oman elämännenne kannalta kaksi suurinta ongelmaa tällä hetkellä?

5M Mitkä ovat kaksi suurinta uhkatekijää oman elämännen kannalta lähimmän 10 vuoden aikana?

6M Seuraavaksi muutamia väitteitä. Sanokaa oletteko väittämän kanssa täysin samaa mieltä, jokseenkin samaa mieltä, jokseenkin eri mieltä vai täysin eri mieltä.

	Täysin samaa mieltä	Jokseenkin samaa mieltä	Vaikea sanoa/ EOS	Jokseenkin eri mieltä	Täysin eri mieltä
Nykyisten lasten elämä tulee olemaan huonompaa kuin meidän elämämme tällä hetkellä?	1	2	3	4	5
Suomalaisten elintaso on 10 vuoden kuluttua parempi kuin koskaan aikaisemmin?	1	2	3	4	5
Suomalainen yhteiskunta on 10 vuoden kuluttua tasa-arvoisempi kuin tällä hetkellä?	1	2	3	4	5
Nykyään on entistä vaikeampi tietää mikä on oikein ja mikä on väärin?	1	2	3	4	5

7M Nykyään puhutaan yhä useammin ns. kestävästä kehityksestä. Mitä se Teidän mielestänne tarkoittaa?

ON KYSYMYS TULEVAISUUDESTA

Eduskunta on pyytänyt valtioneuvostolta Suomen pitkän aikavälin tulevaisuutta koskevan selonteon. Valtioneuvoston kanslia valmistelee selontekoa ja se annettaneen eduskunnalle tämän vuoden lokakuussa.

Selontekoon liittyen valtioneuvoston kanslia on tilannut Tilastokeskukselta tutkimuksen suomalaisten arvioista ja suhtautumisesta tulevaisuuteen. Tämän tutkimuksen teemana on, mitkä ovat Suomen vahvuudet, mitkä taas ongelmat ja uhat.

Olemme valinneet Suomen valtiokalenterista ja yritysrekisteristä joukon päättäjiä ja vaikuttajia, jotka ovat Suomen päätöksenteon, talouselämän, tutkimuksen ja hallinnon kiistatonta huippua: he vaikuttavat Suomen tulevaisuuteen.

Kokoamme yhteen päättäjien, vaikuttajien ja väestön näkemykset tästä päivästä ja tulevaisuudesta. Julkaisemme kyselyn tulokset selonteon yhteydessä, mutta henkilökohtaiset vastaukset ovat täysin luottamuksellisia.

Tiedämme, että aikanne on kallista: pyydämme muutamaa minuuttia. Vastauspaperi on valmiina, samoin palautuskuori, jonka pyydämme ystävällisesti palauttamaan mahdollisimman pian. Voitte käyttää myös telekopiota, jonka numero on (90) 1734 2474. Kiitos. Lisätietoja tutkimuksesta antaa erikoistutkija Reijo Kurkela, puhelin (90) 1734 2519.

Kysymys on Suomen tulevaisuudesta.

Timo Relander
valtiosihteeri
Valtioneuvoston kanslia

Heikki Salmi
vs. pääjohtaja
Tilastokeskus

Halutessanne voitte kirjoittaa vastaukset alla oleviin kysymyksiimme erilliselle paperille. Palauttakaa kuitenkin samassa yhteydessä myös tämä vastauspaperi ja rengastakaa mielipiteenne kysymykseen 5.

Vastaajaryhmä

kansanedustajat	1
hallinnon päättäjät	2
tutkimuksen päättäjät	3
yriytysten päättäjät	4

- 1 Mitkä ovat suomalaisen yhteiskunnan kannalta kaksi suurinta ongelmaa tällä hetkellä?

- 2 Mitkä ovat suomalaisen yhteiskunnan suurimmat sisäiset tai ulkoiset uhat lähimmän 10 vuoden aikana?

Liite 2: Avokysymysten koodaus

Suomalaisten ongelmia, tulevaisuuden uhkia ja suomalaisuuteen liittyviä vahvuuksia selvittäneen tutkimuksen haastatteluaineisto jäsenyi koodausvaiheessa seuraavien luokitusten muotoon. Mikäli jokin aihepiiri on koodattu samanaikaisesti kahteen eri luokkaan siitä on mainittu ao asian yhteydessä seuraavassa. Tähdellä (*) merkityt asiat tulivat esiin ainoastaan vaikuttajien keskuudessa. Aihepiirien ryhmittely ja väliotsikointi ovat tutkijan.

Kys 1. Suomalaisen yhteiskunnan suurimmat ongelmat tällä hetkellä?

TALOUTEEN LIITTYVÄT ONGELMAT

Työttömyys

Taloudellinen tilanne, taantuma, talous

Velkaantuminen, valtion velka, velka ulkomaille, yritysten ja kotitalouksien velkaantuminen

Lama

Supistukset, leikkaukset

Verot, verotus

Pankit, pankkikriisi

Hinnat

Korot, korkotaso

HENKINEN ILMAPIIRI

Hallitus, eduskunta, poliitikot

Henkinen lama, identiteettikriisi, humanismin vaje (*)

Etujärjestöt, joustamattomuus, jäykkyys (*)

ULKOMAAT

EY, yhdentyminen

Pakolaiset, siirtolaiset

Entinen Neuvostoliitto, -rikollisuus, -pakolaiset (kaksoiskoodaus) EY:n ulkopuolelle jääminen (*)

YHTEISKUNNALLISET ONGELMAT

Sosiaaliset ongelmat, sosiaaliturva, mielenterveys

Nuoriso, -rikollisuus, -työttömyys, alkoholi- ja huumeongelmat, asuminen (kaksoiskoodaus)

Asuminen

Rikollisuus

Päihtet, alkoholi, huumeet

Väestön ikärakenne, luokittuminen, aivokato

YMPÄRISTÖONGELMAT

Ympäristö, saasteet

Ydinvoima

MUUT

EI OSAA SANOA

Kys 2. Suomalaisen yhteiskunnan suurimmat sisäiset tai ulkoiset uhat lähimmän 10 vuoden aikana?

TALOUS

Työttömyys

Talous

Velkaantuminen

Lama

Supistukset

Verot

Pankit, pankkikriisi

Hinnat

HENKINEN ILMAPIIRI

Päättäjät, hallitus, poliitikot

Henkinen lama, identiteettikriisi, humanismin vaje (*)

Etujärjestöt, joustamattomuus, jäykkyys (*)

ULKOMAAT

EY, yhdentymisen

Pakolaiset, siirtolaiset

Itä, entinen NL

EY:n ulkopuolelle jääminen (*)

YHTEISKUNNALLISET ONGELMAT

Sosiaaliset ongelmat

Nuoriso

Asuminen

Rikollisuus

Pähteet

Väestön ikärakenne ja aivokato

Sota

Levottomuudet, kapina

YMPÄRISTÖONGELMAT

Ympäristö, saasteet

Ydinvoima

EI MIKÄÄN

MUUT, SEKALAISIA

EI OSAA SANOA

Kys 3. Suomen tai suomalaisen yhteiskunnan suurimmat vahvuudet lähimmän 10 vuoden aikana?

TEOLLISUUS JA KAUPPA

Metsä-, puu-

Teollisuus, tekniikka, teknologia, tuotantorakenne

Kauppa, vienti

OSAAMINEN

Koulutus, sivistys, tiedot

Työvoima

Yritteliäisyys, yksityis-

ASENNOITUMINEN, HENKI

Asenne, asenne työhön, ahkeruus, henki

Osaaminen, taidot, ammattitaito, tietotaito

Nuoriso

Suomalaisuus, suomalainen luonne, kansallinen identiteetti, jäärpäisyys, kyky tulla toimeen vaikeina aikoina (*)

NYKY-YHTEISKUNTA

Yhteiskunta, -järjestelmä, armeija, infrastruktuuri

Elintaso

SUOMALAINEN LUONTO

Luonto, luonnonvarat

Sijainti (*)

EI MIKÄÄN

MUU

EI OSAA SANOA

Kys 4 ja 5. Suomalaisten oman elämän kannalta suurimmat ongelmat, suurimmat uhat lähimmän 10 vuoden aikana, tavallisen suomalaisen ongelmat?

KONKREETTISET PELOT

Taloudelliset, lama, rahanpuute, velat

Työtilanne, työttömyys, työttömyyden uhka, liika työ

Terveysten tila, sairaudet, kuolema

Asuminen

Koulutus, opiskelupaikan saanti

TURVATTOMUUS JA AHDISTUS

Psyykkiset vaikeudet, henkiset vaikeudet, suhde-, asenneongelmat, turvattomuus, yksinäisyys, sopeutumisvaikeudet, henkinen lamaannus, apatia

Lapset, nuoret

YHTEISKUNTAAN LIITTYVÄT ONGELMAT

Epäluulo päättäjiä kohtaan, hyvien johtajien puute, hallituksen päättämättömyys, inho poliitikkoja kohtaan (*)

EI OLE ONGELMIA

MUUT ONGELMAT

EI OSAA SANOA

Valtioneuvosto antaa syksyllä 1993 ensimmäistä kertaa selonteon Suomen pitkän aikavälin tulevaisuudesta, vaihtoehtoista ja tavoitteista eduskunnalle.

Selonteon valmisteluun liittyen valtioneuvoston kanslia on tilannut Tilastokeskukselta tutkimuksen Suomalaisten arvot ja tulevaisuus. Tutkimus valottaa suomalaisten arvomaailmaa ja se kertoo suomalaisten asennemuutoksista 1970-luvun puolivälistä aina loma-kesään 1993 saakka. Tutkimus antaa olennaista lisätietoa laman vaikutuksista suomalaisiin ja Suomen henkiseen ilmastoon. Mitkä ovat suomalaisten keskeiset ongelmat? Mitä uhkia suomalaiset pelkäävät? Mitkä ovat suomalaisen yhteiskunnan vahvuudet? Ovatko puheet identiteetti-kriisistä ja henkisestä lamasta totta?

ja toiminta-
vaihtoehdot

VALTIONEUVESTON KANSLIAN
JULKAISUSARJA

1993/5

ISBN 951-47-8291-7
ISSN 0782-6028

Tilastokeskus

TUTKIMUKSIA 202
ISSN 0355-2071

Ulkoasu: Markku Bööck
PAINATUSKESKUS OY 1993

Suomalaisten arvot ja tulevaisuus

analyysi väestön ja
vaikuttajien
näkemyksistä